

મગલ શક્તિશાહતની
રૂપરૂપ રમણીઓ.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૪૫૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મોગલ શાહેનશાહના
રજપૂત સ્મારકો

વિપ્રદ ૨/૩૩૫૦૦૨૧

૭૨૬

શરૂઆતના બે બોલ.

પાક પરવર દિવારની લન્ડ (આરાધના) અને તેના મહાન પયગમ્બર સં. અં. સં. ની સના (રુતી) આદ લાઇઓની સેવામાં વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આ પુરનક પહેલાના જમાનામાં હીંદુ મુસલમાનો વચ્ચે કેટલો નિકટતા સંબંધ હતો અને તેઓ એક બીજા સાથે કેવી ઉદારતા થરાતા હતા તે દેખાડવાના શુભ ઉદ્દેશથી હું આદાર પાડવામાં આવ્યું છે. અને તેમાંની દરેક હકીકત માટે જુના ઐતિહાસિક પુસ્તકોના સખળ પુરાવા અને આધાર પણ આપવામાં આવ્યા છે કે જેની તેના અગ્ર પણ વિશે કોઇને પણ શંકા રહે નહીં.

જેઠપુર અને જેપુર જેવા અગાધાન રાજ્યાંના જુના રજપુત રાજકર્તાઓએ પોતાની કુંવરીઓ ઇસ્લામી શહેનશાહોને આપી તે કેપરથી તેમનું અનુકરણ કરી બીજા પણ કેટલાક રજપુત રાજાઓને પોતાની કુંવરીઓ આદશાહેને આપવામાં કોઇ પણ પ્રકારની હાની જણાઈ નહીં. અને હાલ પણ અગ્રધારણે કેટલેક ઠેકાણે મુસલમાન રાજકર્તાઓને રજપુત કન્યાઓ મળે છે જેના શ્રવતા જગતા દાખલા બધે ઠેકાણે મોજુદ છે. આ પ્રથા જુના વખતથી ચાલુ છે

અને તેમ કરવું એ રજપુતો માટે જોધપુર અને જેપુરના પહેલાના રાજાઓનું માત્ર અનુકરણ છે.

પહેલાના જમાનાથી સનાતની હીંદુ રાજાઓ પોતાની કુંવરીઓ ઇસ્લામી આદર્શોને ખુશીથી આપતા આવ્યા છે એ એક ઇતિહાસિક ગિના છે. આપણે તો એજ કહીશું કે આમાં એ હીંદુ રાજાઓના નિષાદસપણાનો ઉગદા ગુણ રહેલો છે. મુસલમાન આદર્શોએ તેમને માટે અતિથે લાગણી બતાવી તો તે લાગણીનો બદલો વાળવામાં તેમણે આ પ્રમાણે પોતાથી જેટલું અન્યું તેટલું કર્યું છે અને તેનુંજ આ પરિણામ છે. એ રજપુત રાજાઓએવા બીકણ નહોતા કે તેમણે બીકને મારે પોતાની કુંવરીઓ આપી છે; પણ તેમણે આદર્શો સાથેના પોતાના થએલા ઘાડા પરિચયને લીધે આવું કર્યું છે. એટલે તેમને બીકણ કહેવા એ રજપુત જેવી શુરી કામનું હડહડતું અપમાન કરવા જેવું છે.

રાજદારી સંગઠિત જાતિ પછી ખાસ અંગત સંગઠિત એટલા માટે ઘોડા થવા પામ્યો હતો કે આદર્શોએ રજપુત રાજાઓને પોતાની સલતનતમાં ઉંચામાં ઉંચા હોદ્દા આપ્યા હતા, અરેક આખી સલતનતની લગામ તેમના હાથમાં વિશ્વાસથી સોંપી દીધી હતી. તે ઉપરાંત રાજા બીરબલ, રાજા ટોડર મલ વિગેરે જેવા હિંદુ ગૃહસ્થોને પણ શોધી કાઢીને તેમની વિધ્વતાની ઉંચામાં ઉંચી કદર કરી હતી. આદર્શો લશકર તમામ રજપુત રાજાઓના હસ્તક સોંપવામાં આવ્યું હતું અને તેઓજ લશકરી હુકમત બોગવતા હતા. મુલકનો ત્રણો ખરો વહીવટ હીંદુઓના હાથમાં હતો અને અધી સત્તા તેમનીજ હતી. બીરબલ જેવા સલતનતના મુખ્ય વજીર હીંદુ

હોય અને શાહી લશ્કરની લગામ પણ રજપુતોના હાથમાં હોય તો પછી શી રીતે કહી શકાય કે હીંદુઓમાં આદર્શાહનો વિશ્વાસ ન હોતો ?

અકબરજીજેવાઈમહા યુદ્ધીશાળી અને રાજ્ય કુશળ આદર્શાહ જેણે તરતમાંજ નવેસરથી હીંદુસ્તાનમાં પોતાનું રાજ્ય જમાવ્યું હતું તે એવા તો અદ્વાદુર અને ઉદાર હતા કે તેણે હીંદુઓના હાથમાં રાજની સત્તા સુકતાંજરા પણ ભીતી રાખી નહીં. રજપુતો આદર્શાહી વિશ્વાસને કેટલા અધા લાયક હતા તે તેમણે પોતાના ખરા નિખાલસપણાથી પુરવાર કરી આપ્યું છે. અસલ હીંદુઓ ઉંઝા ખમીર વાળા હોવાથી ઉપકારનો અહો ઉપકારથી વાળવા હમેશાં તન્યર હોય છે, અને સામાવાળાના પ્રેમની ખાતર જોખમ ખેડવા પણ આગળ પડે છે એ વાત જે જાણે છે તે જાણેછેજ.

છંદી ખીલાફતની ચળવળ વખતે મુસલમાનોએ ખરી લાગણીથી હીંદુઓને મરહુદમાં પેસવા દીધા તો હીંદુઓએ પણ પોતાથી બનતું કરવામાં પાછી પાની કરી નથી. એક ઉંઝા આત્મલ-ની લાગને કાઢ મુસલમાન અડકે એ કાઢવાયું પ્રકારે હીંદુ ધર્મ કથુલ કરી શકે નહીં; તો પણ મી. તીલક જેવાની લાશને મૌ. મહંમદ અલી અને મૌ. શૌકતઅલી જેવા મુસલમાનો અડક્યા તો પણ હીંદુઓ જરા પણ નારાજ થયા નહોતા એટલુંજ નહીં, પણ ઉલ્ટો તેમણે પ્રેમની ખાતર સતોપ બતાવ્યો હતો, અને પોતાની અસલ ધાર્મિક રૂઢીની જરા પણ દરકાર રાખી નહોતી. આ વાત તો હાલની આપણી નજર સામેની છે. આથી કહેવાનું એ છે કે અસલ હીંદુઓમાં બીજાઓના પ્રેમની ખાતર પોતાની ધાર્મિક

લાગણી પણ બાળુ ઉપર મુકી દેવાનો ગુણ છે. અને આજ મુશ્કેલી
લીધે તે વખતના કુલિન હીંદુ રજપુતોએ બાદશાહોએ પોતાના
પ્રત્યે દેખાડેલી ભારે ઉદારતા અને પ્રેમના બદલામાં પોતાની ધાર્મિક
લાગણીને બાળુ ઉપર મુકી હોય એ તદ્દન સંભવીત છે. હીંદુ
ભાઈઓમાં હાલ પણ એવી કહેવત છે કે “વહાણમાં વટાળ નહોય.”
હવે જ્યાં વહાણપણ સ્થાપિત થયું હોય ત્યાં કોઈ જાતનો વટાળ
રહેતોજ નથી. તે પ્રમાણે બાદશાહો સાથે પણ હૃદયનો ઘાટો પ્રેમ
બાળ્યો હોય તો પછી બેદાબેદ નીકળીજ ગયેલો હોયો જોઈએ.*

આ પ્રમાણે ઘણા પ્રેમને લીધે તેમણે પોતાની ધાર્મિક
લાગણી બાળુ પર મુકી પોતાની કુંવરીઓના સંબંધ બાદશાહો
સાથે જોડ્યાં હોય તો તેમણે મનુષ્યપણાથી ઉઘટું ક્યું છે એમ
તો કહી શકાય નહીં. જ્યારે તેમણે પોતાની ધાર્મિક લાગણી આ
પ્રમાણે બાળુ ઉપર મુકી પોતાની કુંવરીઓ બાદશાહને આપવા
તત્પરતા બતાવી એટલે તેમણે અશક્ય શક્ય કરી બતાવ્યું, ત્યારે
અકબર બાદશાહની પણ એ ફરજ હતી કે તેમની લાગણીની ખાતર
ગાયોના પાલન માટે તેણે હુકમ આપવાનોજ હતો. તેણે વિચાર્યું કે
સનાતની હીંદુઓ જે પોતાને માંદ ચાટલી બંધી લાગણી રાખે છે
તે ગાયને માનની નજરથી જુવે છે અને તે પ્રાણી દેશની આબા-
દી—ખેતીને માંદ એક મુખ્ય વસ્તુ છે તો તેના પાલન માટે તેણે
હુકમ કરેલો હોયો જોઈએ. આ પ્રમાણે તેજ વખતથી હીંદુ મુસલ-

---

*વળી હીંદુઓમાં એ પણ કહેવત છે કે “ખપ તેની છોજ નહીં,”
તો આ દિસાએ પણ મુસલમાનોની તેમને ખપ હોવાથી તેમણે
સહ “છોજ” મુકી દીધી હશે.

મનિમાં એક બીજાને માટે ખરી લાગણીનો યોગ સંબંધો હતો, અને આ સુયોગ તે વખતથી ચાલતો આવે છે, એ કાંઈ નવી વાત નથી.

રજપુતો સાર્વભૌમ સત્તા સાથે હમેશાં બનતાં મુઠી સારો સંબંધ જોડનારા હોય છે, કારણ કે તેમનો ગુણજ એવો છે. હાલ પણ તેઓ અંગ્રેજ હાંકિમાં સાથે એટલો બધો પ્રેમ રાખે છે કે પોતાની ધાર્મિક લાગણી બાબતે પર મુકી તેઓ તેમના ત્યાં ખુશીથી જમે છે અને બીજી ઘણી વાતનામાં પણ નિડરપણે તેમનું અનુકરણ કરે છે, અને તેમની રીતોનો પાલન કરે છે. ત્યારે શું હમેશાં મોટી રાજ સત્તા સાથે આ પ્રમાણેનો પ્રતિચય પેદા કરવાનો તેમનો ગુણ સાબિત થતો નથી ?

હવે ધારો કે હાલના અંગ્રેજ શહેનશાહના કુટુંબીઓ આ દેશમાં રાજસત્તા ઉપર આવે અને અહીં વસવાટ કરે, અને આવોજ પ્રતિચય ખાનપાન અને વહેવારનો ચાલુ રહે તો જે કાંઈ કિંચિત ભેદ છે તે પણ શું ન નીકળી જાય ? કપુરથક્ષા, પોદુંકાટા અને ઇંદોરના હીંદુ રાજાઓએ પોતાની ધાર્મિક માન્યતામાં ફેરફાર કરી ગોરી મડમો સાથે લગ્ન કર્યાં તો શું એવા વખત ન આવે કે આ અંગ્રેજ આદેશાહી કુટુંબના માણસો સાથે હીંદુ રાજકુલવંશીઓ લગ્નથી જોડાવા તૈયાર થાય ? ઇસ્લામી આદેશાહોના વખતમાં તો હીંદુઓમાં આજુ-છેટનો રિવાજ ઘણો સખત હતો અને હાલ તો તે નહીં જેવોજ રહી ગયો છે તો તેવા વખતમાં આવું નહીં થાય તે કાણ કહી શકે એમ છે ? શું આ વાત સંભવિત નથી ?

હાલના આર્ય સમાજ હીંદુઓ સુધારાના નામે પારસણ કે અત્યજ સ્ત્રી પંચુવા તૈયાર થાય તો પછી હીંદુ સ્ત્રીઓ સુધારા ઉપર

આવીને અંગ્રેજ કે બીજી જ્ઞાતીના પુરૂષો સાથે પરણે એ ઉઘાડું જ છે. હાલ હીંદુ સ્ત્રીઓમાં સુધારાનો પ્રસાર વધારે થવા માંડ્યો છે, તેઓ પોતાની સ્વતંત્રતાના હકો માટે લડત ચલાવી રહી છે અને તેમને હીંદુ સુધારકો તરફથી એ પ્રમાણે કરવાનું ઉત્તેજન પણ મળે છે. કામ કામ નચ્ચેનો ભેદભાવ કહાડી નાખવાં, ગમે તેની સાથે પ્રીતી ભોજન કરવું, ઉમર લાયક થઈ મનમાનતો પતિ શોધવો, એવી તાલીમ હીંદુ સુધારકો તરફથી રાત દિવસ મળતી રહે છે તેવા વખતમાં મીસ માલીની જેવી એક વ્હાણી સ્ત્રી મી. ખાનને, મીસ જાનકી બાઈ આયંગર મી. અબ્દુલ કરીમ એન્જનીયરને, મીસ ગંગુલી મી. આસફઅલી બેરિસ્ટરને અને મીસ નેહરૂ સૈયદ હસનને પસંદ કરે તો તેમને શી રીતે રોકી શકાય? * આ સુધારાની તાલીમનું પરિણામ નથી? બ્યારે આવાં માણસો સુધારાના સંસ્કારને લીધે આ પ્રમાણે એક બીજાની પસંદગી ઉપર ઉતરે છે તો પછી મોટા શાહી કુટુંબના માણસો આવી પસંદગીથી નહીં બેરાય એ કેમ કહી શકાય? હીંદુ સુધારકોએ સમજી લેવાનું છે કે આ જમાનો હવે દુર નથી.

હાલ વિપરિત વાતાવરણને લીધે ફેટલાક ચળવળ કરનારાઓ મુસલમાનોને જુદી નજરથી જોવા લાગ્યા છે અને તેમને માટે હીંદુ સમાજમાં હલકી લાગણી ફેલાવવાની કાશીશ કરે છે પણ તેઓ એ સમજતા નથી કે જે વાતો ઐતિહાસિક પુસ્તકોમાં સાબિત થઈ ચુકી છે તે મટી શકે એમ નથી. હીંદુ રાજાઓએ પોતાની

---

* આ ચારે હીંદુ બેઠનો વ્હાણી જાતીની છે અને સારી રીતે ફજવાએલી અને સારા સંસ્કારવાળી છે.

કુંભરીઓના લગ્ન ઈસ્લામી આદર્શો અને શાહનશાઓ સાથે કર્યા છે એ કાંઈ થડી કલકોલી વાતો નથી, પણ ઇતિહાસિક પુરાવાની છે.* હવે તો મુસલમાનોને હલકા ગણવા એ તેમને દીકરીઓ આપનાર હીંદુઓનેજ હલકા ગણવા બરાબર છે. આ જમાનો કાંઈને હલકા ગણવાનો છેજ નહીં. જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું છે. હવે તેને માટે કાલાહલ કરવો નકામો છે. અત્યંતેને ઉંચા હીંદુઓની દરોળમાં મુકવાના ઉપદેશ અપાય છે તો તેવા વખતમાં મુસલમાનોને હલકા ગણી છેટા રાખવાનું બની શકે એમ ક્યાં છે ? બીલોને મુસલમાનોના ધરનું નહીં જમવાનું કહેવામાં આવે છે પણ હાલના વખતમાં મોટા મોટા હીંદુ રજવાડાઓ અને હીંદુ સુધારકો મુસલમાન નવાઓ અને મુસલમાન આગેવાનોના ત્યાંનું છુટથી જમે છે એ પવનના વેગને કાણુ રોકી શકે એમ છે ? આરસો વરસના જુના પરિચયને લીધે મુસલમાનો હીંદુઓના હૃદયમાં ચોટેલા છે. આરસો વરસથી તેમનો વસવાટ હીંદુસ્તાનમાં થયેલો છે. આરવરસનો કબજો થઈ જાય છે તો છુટી શકતો નથી તો પછી આરસો વરસનો કબજો શી રીતે છુટી શકે ?

હાલ કેટલાક લગતા લોકોએ મુસલમાનોને હલકા પાડવા જેવું કરવા માંડ્યું છે પણ તેમણે સમજવું જોઈએ કે મુસલમાનો એક વખતની રાજ કરતી પ્રજા છે. તેઓ એક વખત આદર્શ હતા,

---

* “ તારીખે રાજયાને હીંદ ” નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે કુંભરપુરના રાવલ જે ઉદેપુરના રાણાના વડીલ ભાયાત હતા તેમણે પોતાની દીકરી અકબર આદર્શના જનાનખાનામાં મોકલી હતી. જુલો પૃષ્ઠ ૨૪૫.

તેમની સત્તા આ ચળવળ સલામતારાઓના આપ દાદા પણ પ્રેમથી
કબુલ કરતા હતા. હવે જ્યારે હિંદુસ્તાનમાંથી ઇસ્લામી સલ્તનત
ચાલી જવા પામી છે અને એ જુનો પ્રેમ વીસારી મુકવાનો દેખાવે
થઈ રહ્યો છે તો પછી આજની અંગરેજ સલ્તનત તેનો કેવો ધડો
લેશે ? ભલે મુસલમાનોને હક્ક પાડવામાં આવે પણ તેમના ત્યાં
જુના હિંદુ રાજાઓએ પોતાની રાજ કુંવરીઓ પ્રેમથી મોકલી છે
એ કાનાથી ના પાડી શકાય એમ છે !*

આ વાતો કેટલાકને ભારે લાગે છે અને તેઓ તે ઉઠાવી
દેવા કાશીશ કરે છે પણ ઇતિહાસિક ખિના શી રીતે મટાડી શકાય
એમ છે ? આમાં ફાવી શકાતું નથી તો પછી પોતાના મનને સતો
પથ બીજી મનઘડત વાતો ઉભી કરવામાં આવે છે કે “ઐરાંગ-
ઝેબની શાહઝાદી ઝેબુન્નીસાએ સિયાજી પાસે પ્રેમની લિલા માગી
હતી !” અથવા તો એવું કહી દેવામાં આવે છે કે “બીબી બાજી
રાવ પેશ્વાએ હેદરાબાદના નવાબની છોકરી સાથે લગ્ન કર્યું હતું !”
આવી આવી વગર પાયાની વાતો કરવામાં આવે છે, પણ તે વિશેના
પુરાવા જુના ઇતિહાસો ઉપરથી ટાંક્યા પામી શકતું નથી. ઇસ્લામી
શરીઅતમાં ગેર ઇસ્લામી પુરૂષ સાથે મુસલિમ સ્ત્રીના લગ્નજ દુર-

---

* “તારીખ રાજગાને હિંદ” નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે
તારીખ ફરિસ્તામાં છે કે માલવાના બાદશાહ નાસીરુદ્દીન આંખેરનો
કિલ્લો લુટીને ચીતોડ (ઉદેપુર) ઉપર ચડી આવ્યો, પણ ઉદેપુરના
રાણા રાયમલે તેની તાબેદારી કબુલ કરી લીધી, જેથી ચીતોડ બચી
ગયું. અને રાણાના એક ભાઈ અઝોદાસે નાસીરુદ્દીનને પોતાની કુંવરી
આપી જેનું નામ “ચીતોડી રાણી” રાખવામાં આવ્યું.—પાન ૧૩૬

સ્ત્રી નથી તો પછી તે વખતના ઇસ્લામી હાકીમો પોતાની ઊઠ્ઠીઓને
ગેર ઇસ્લામી પુરૂષને શરીરત પ્રમાણે આપીજ શી રીતે શકે ?
શીવાજી તથા બાજીરાવ મુસલમાન થાત તો એક જુદી વાત હતી,
પણ તેવું તો થયું નથી. તો પછી આ વાતો વજનદાર શી રીતે
ગણાય ?

આવી આવી પાયા વગરની વાતો જે કેટલાક લોકોએ ઉભી
કરી દીધી છે તેને લીધેજ આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે
કે ખરું ખોટું શું છે તે જાણવો જોઈ શકે. આ પુરાની વાતો
વીસારે પડી હતી પણ મુસલમાનો ઉપર કરવામાં આવતા અંધારિત
હુમલાઓને લીધેજ તે ફરી બહાર આવી છે અને જુનો ઇતિહાસ
તાજો થયો છે. આવું ક્યાં વગર છુટકો નહોતો, કારણ કે મુસલ-
માનો એ જણાવવા માગે છે કે તેમનો સંબંધ હીંદુઓ સાથે કાંઈ
નબો અને ઉપર ઉપરનો નથી પણ ધણો જુનો અને ઉંડો છે.

મુસલમાનો શીવાજીથી કાંઈ ખાસ જુરાઈ રાખવા માંગતા
નથી, કારણ કે તેઓ તો જાણે છે કે શીવાજીની પેદાએશન એક
ઇસ્લામી મદદાતમાના આશિર્વાદનો પ્રતાપ છે. “તારીખે રાજગાને
હીન્દ” નામના ઉર્દુ પુસ્તકના ૩૦૩ પૃષ્ઠમાં ચોખ્ખી હકીકત છે કે
મોંસલે કુટુંબનો એક બાપજી નામનો સખસ દેવગઢ (હોલતા બાદ)
માં રહેતો હતો. તેને એક માલોજી કરીને દીકરો હતો. આ માલો-
જીને કાંઈ ઓલાદ નહોતી. માલોજીએ પોતાના ઘેર ઓલાદ થવા
અહમદનગરમાં રહેતા એક “શાહ શરીફ” નામના ફકીરની સેવામાં
હાજર થઈ કુવા લીધી જેથી તેને એક દીકરો પેદા થયો. આ દીક-
રાનું નામ તે સાંઈ બાવાના નામ ઉપરથી “શાહજી” રાખવામાં

આવ્યું. માલોજી એક ચપળ સિલેદાર હતો જેથી તેણે સારી નોકરી બજાવી પોતાના દીકરા શાહજીની શાદી સરદાર બહાવરાવતી દીકરી સાથે કરાવી લીધી. માલોજીને દીકરો પેદા થયો અને તે દીકરાનું લગ્ન પણ સારે ઠેકાણે થયું એ સહિએ સાંઘ બાવાની દુવાને લીધે થયું હતું. અને આ લગ્નથીજ શાહજીના ત્યાં શીવાજીનો જન્મ થયો હતો. x આ વિગત બેતાં સાફ જણાય છે કે શીવાજીના આ જગતમાં પેદા થયાનું નિમિત્ત એક ફકીરનો આશિર્વાદ હતો. આ એક ઇતિહાસિક બિના છે. કાંઈ ઘડી કહાડેલી વાત નથી. જ્યારે શીવાજીનું આ દુનિયામાં આવવાનુંજ એક ઇસ્લામી ફકીરની દુવાથી છે તો પછી તેનામાં તે દુવાનું પરિબળ રહેલું હોય એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. પણ જે વાતો બનીજ ન હોય તે તેના નામે વગર આધારે ઉભી કરવી એ કદી વજનદાર ગણી શકાય નહીં.

આવા લોકો ગમે તેટલું બોલે પણ હિંદુ મુસલમાનોનો એ જુનો સંબંધ કાંઈ ચાલ્યો જવાનો નથી પણ મજબૂત થવાનો છે. મુસલમાનોનું રાજ હિંદમાંથી ગયું તો તેથી કાંઈ મુસલમાનો મટી જવાના નથી. અને જ્યાં સુધી હિંદુ અને મુસલમાનો આ દેશમાં કાયમ છે ત્યાં સુધી તેમનો સંબંધ દુટવાનો નથી. બલે સમુદ્રની સપાટી ઉપર મોજાંની છાંંગા ઉભી થાય પણ તેથી સમુદ્રના અંતરપટમાં કાંઈ આંચ આવવાની નથી. બને સમજે છે કે બનેને ભુમીપુત્ર

---

x આ હકીકત મુબાઈથી નીકળતા “જમદાર” નામના ઉરદુ પેપરના તા. ૦ ર. ૭ આગસ્ટ ૧૯૨૭ ના અંકમાં પણ એક પ્રાંતજી લખેલી મહાબલેશ્વરી તવારીખના હવાલાથી જણાવી છે જેથી આ વાતને વધુ ટેકો મળે છે.

તરીકે સરખો હક છે અને બંને અહીંજ મરવાના છે. બંનેને એક બીજાનો ખપ છે અને “ખપ હોય તેની છાછ” રાખવી એ હીંદુ કદીથી પ્રમાણે ઉલટું છે. એટલે એ છાછ રહેવાનીજ નથી.

પહેલા આ દેશમાં અનાયો (બીજા કાળીઓ)નું રાજ હતું, તે પછી આર્યો (હીંદુઓ) ચડી આવ્યા અને તેમણે અનાયો પાસેથી રાજ પડાવી લીધું અને તેમને તારાજ કર્યા. હીંદુઓ પછી મુસલમાનો ચડી આવ્યા અને તેમણે અધિકાર જમાવ્યો. તે પછી અંગ્રેજો આવ્યા અને તેમણે બંનેને પોતાની રૈયત બનાવી. હાલ તો બંને રૈયતના રૂપમાં છે, અને ઇન્સાફ બંનેને સરખા ગણે છે. એ તો “ચડતી પડતી છાય” છે. હાલ અંગ્રેજોનું રાજ છે અને તે કેટલા વરસ રહેશે તે કાંઈથી કહી શકાય એમ નથી. હાલ અહીં સ્વરાજની વાતો ચાલે છે પણ બંને કાંમોની એકસાંખી વગર એ વાત બનવાનુંજ નથી. હીંદુ મુસલમાનો લડે અને એક બીજાને હલકા પાડે એ કાંઈ સ્વરાજ મળવાનું ચિન્હ નથી.

હાલ તો કેટલાક લોકો એવા પેદા થઈ ગયા છે કે જ્યાં કોઈ જીલ્લામાં બોગલોગે એક મોટો અમલદાર મુસલમાન આવે છે અથવા એ મુસલમાન અમલદારો નોકરીને અંગે બેગા થાય છે કે તેમને ગમે તે બહાને બદલામ કરવા ઉભા થાય છે, અને જાપાઓમાં તેમની વિરૂદ્ધ લેખો લખી વગર કારણે તેમને નુકસાન પહોંચાડવા આકાશ પાતાળ એક કરી નાખવામાં આવે છે ! આ બધું શું બતાવે છે ? દરેક જીલ્લામાં ગમે તેટલા, બલકે બધા અમલદારો હીંદુ હોય તો મુસલમાનો મુંગા રહે અને તેમના વિરૂદ્ધ કદી એક શબ્દ પણ બોલે નહીં, પણ આ લાઘવોથી એક પણ મુસલમાન અમલદાર કોઈ ફેકાણે જોઈ શકાય નહીં ! જ્યાં આવી વૃત્તિ હોય ત્યાં શું કહી

શકાય ? બળી કાઢ ઇસ્લામી દેશી રાજવાડામાં કાઢ હીંદુ અમલદારને તેની સાબિત થયેલી કસુર માટે ડિગ્રી કે અરતરફ કરવામાં આવે તો તે ઇસ્લામી રાજ ઉપર એવુંજ તોહમત મુકવામાં આવે છે કે તે હીંદુઓને સારી હાલતમાં જોવા માગતુ નથી, પણ જો કાંઈ હીંદુ દેશી રાજમાં એક પણ મુસલમાન અમલદાર પાયરી ઉપર ભેવામાં આવતો ન હોય અથવા તેની મુસલમાન રૈયતના ધોળે દહાડે હક લુટાતા હોય તો આ ભાઇઓ એક અક્ષર પણ બોલતા નથી કે આ શું થઈ રહ્યું છે ? આ બધું શું બતાવે છે ? યાદ રાખવું જોઈએ કે હીંદુ મુસલમાનો એક શરીરની બે આંખ છે અને એકને પણ નુકસાન થાય તો આખા શરીરને સોસવાનું છે એવો જ્યાં સુધી પાકો ખ્યાલ બનેના હૃદયમાં પેદા નહી થાય ત્યાં સુધી બધી વાતો નકામી છે. બનેને લડાવનારા દેશના શત્રુ છે અને તેમનેજ ઉઘાડા પાડવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી બને કામના આગેવાનો આવાઓને મળજીત હાથે દબાવશે નહી ત્યાં સુધી તેઓ દાણા વેર્યાંજ કરશે, માટે બનેની ફરજ છે કે તેમને માટે ચોગ્ય વિચાર કરેવો અને તેમને દાખી દઈ જેમ બને તેમ જલ્દી એક્સપી કાયમ કરવી કે નકામા કળ્યા થતા મટી જાય અને દેશનું કલ્યાણ થાય.

આ પુસ્તકનો હેતુ માત્ર એટલોજ છે કે હીંદુ મુસલમાનોને તેમનો અસલ પ્રેમાળ સંબંધ બતાવવો. તો પણ બુદ્ધ્યુકે એમાં કાંઈ પણ બાબત એવી આવી ગઈ હોય કે જેથી કાંઈનું મન દુખાય તો તેને માટે મારી માગુ છું.

૭૮૬

મોગલ શહેનશાહની રજપૂત રમાણીઓ.

તૈયાર કરી છપાવનાર,
સૈયદ ફૈઝહુસેન મુન૦વરઅલી,
અધિકાર, “કુલિકાર”
હરીપુર, સુરત.

આવૃત્તી ૧લી.

પ્રત ૧૦૦૦.

હી. સ. ૧૩૪૭]

[સને ૧૯૨૮

સુરત, અરતનપુરી ભાગળ ભાણવાળી પેઢામાં આવેલા શ્રી
“અંગિકા વિજય” પ્રી. પ્રેસમાં હરજોયનદાસ હરપ્રીશનદાસે છાપ્યું.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

પ્રસ્તાવના.

આજકાલ હિંદુ મુસલમાનોમાં એકસપી કરવાની વાતો થાય છે પણ જ્યાં સુધી એક બીજાનો અંતરનો મેલ મટશે નહિ ત્યાં સુધી એકસપીની આશા ફેગટ છે. ધાર્મિક અને રાજકીય જઘડાઓનો ચૂકાદો તો સંસારિક કારવહેવારમાં ઓતપ્રોત (સેળમેળ) થઈ જાય તોજ ચૂકે. ઇતિહાસ ઉઘાડી જોશો તો આ બાબતનો પૂરતો ખુલાસો મળી જશે. આપણે ઇતિહાસ ઉપરથી જાણીએ છીએ કે વિજયી પ્રજા (જીતનારી પ્રજા) પરાજયી પ્રજાના ધનમાલ ઉપર કબજો મેળવે છે એટલુંજ નહિ, પણ તેમનાં બાલ બચ્ચાં ઉપર કબજો મેળવે છે છતાં જો વિજયી પ્રજા સુધરેલી હોય તો તેમના જનમાલને કોઈ પ્રકારનું નુકસાન ન આપતાં પરાજયી પ્રજાનો ઉધ્ધાર કરવા કોશીશ કરે છે. કાંતો તે પ્રજાને પોતાના જેવી બનાવી મૂકે છે કે કાંતો પોતે પ્રજા સાથે દૂધ સાકર જેમ સેળમેળ થઈ જાય છે. રૂમના મહાન શહે શાહે શું કર્યું? વિજય મેળવ્યા બાદ રોમને ટટાર બનાવ્યું તથા કાનુન બાંધી આખા યુરોપખંડને પોતા તરફ ખેંચ્યું. તે શુદ્ધ રૂમી નહોતો, તેણે એક ટ્રેસ સ્ત્રીના પેટે જન્મ લીધો હતો.

મહાન સિકંદરનો દાખલો લઈએ. વિજય મેળવતો મેળવતો ઈરાન ગયો, ત્યાંના બાદશાહ દારાની શાહઝાદી સાથે નિકાહ કર્યો, હિંદમાં આવ્યો તો પંજાબના રાજા પોરસ અને સરહદી ખાનદાન માં યુનાની અફસોરોનાં સગપણ બાંધી પંજાબમાં અર્ધા યુનાની રિવાજો દાખલ કર્યા.

મુસલમાનોએ પણ પોતાના અમલમાં જ્યાં જ્યાં ફતેહ મેળવી ત્યાં અરબી રિવાજો દાખલ કરવા ઉપરાંત ત્યાંની પ્રજા સાથે સગપણ

નો સંબંધ બાંધ્યો છે. બવાના ત્રણ કરોડ મુસલમાનો અને મધ્ય એશિયાના મુસલમાનો આજે આ બાબતના શાક્ષી રૂપ છે.

આજે જેમ કાળા ગોરાનો ભેદ રાખવામાં આવે છે, તેમ મુસલમાન સુલતાનો ભેદ રાખતા ન હતા, તાજે થએલા મુલકને બરબાદ કરતા ન હતા, પરંતુ તે મુલકને પોતાનું વતન બનાવી તેની ચઢતી થાય તેવી કોશીશ કરતા હતા.

મોગલ સલ્તનત એક તરફ તો મુલક જીતવા કોશીશ કરતી હતી તો બીજી તરફ જીતેલા મુલકની પ્રગતિ સાથે સંબંધ બાંધી એકસંધી ફલાવવા કોશીશ કરતી હતી. મોગલ, રજપૂતો, અને ખાદ્ગણો દેશી લાઠીઓ બની રહેતા હતા. રાજ્ય કારંબારમાં પણ તે લોકોને હક આપવામાં આવતો હતો. રાજ ટોડરમલ અને જયસિંગ વજીરપદ મોગલતા અને અફઘાનિસ્તાન જેવા મુલકના સુબેદાર બનતા હતા. રાણી જોધબાઈ અને રાણી ઉદેપુરી બાદશાહી મહેલમાં આવી ને મલેક જહાનોમાનવતો લકબ મેળવતી હતી.

મોગલ બાદશાહોએ જ ફક્ત હિંદુ રાગઓની કુંવરીઓ લીધી એમ નથી, બલકે તે પહેલાંએ મુસલમાન બાદશાહો આ રિવાજ જીવતો કરી ગયા છે. ગાઝી મોહમ્મદ બીન કાસીમે સિંધ દેશ જીતી રાજ દાહીરના કુટુંબને (તેમાં ખાસ કરી રાણી લાદીએ પોતાની ખુશીથી ઇસ્લામ કબુલ કર્યો છે તેને) બલકે આખા સિંધને ઇસ્લામી રંગ ચઢાવ્યો હતો. વળી આ સમય પહેલાં પણ ઇસ્લામી બાદશાહોએ યહુદી અને ક્રિશ્ચિયનોની શાહઝાદીઓ સાથે નિકાહ કરેલા છે.

મોગલ બાદશાહો માટે એવું કહેવામાં આવે છે કે તેઓ હિંદુ રાણીઓને ધર્મ બદલાવ્યા સિવાય પોતાના ઝનાનખાનામાં દાખલ કરતા હતાં અને શાહી મહેલમાં પૂજનપાટ કરવાની તેમને જીલ્લો આપતા હતા,

પણ આ એક તહોમત છે જેને ઇતિહાસ જાતે રદ કરે છે. મરીયમ ઝમાની^૧ જેને કેટલાક ઇસાઇ માને છે પણ ખરી રીતે તે હિંદુ રાણી હતી તે મુસલમાન થઈ અકબરનાં ઝનાનખાનામાં દાખલ થઈ તથા શરીઅત મુજબ નિકાહ કરાવવામાં આવ્યો. જ્યાં આલીમો અને કાજીઓ સંખ્યાબંધ હોય ત્યાં કોઈ બાદશાહ પરધર્મી ઓરતને પરધર્મમાં રાખી વગર નિકાહે ઝનાનખાનામાં દાખલ કરે તે માનવા જેવું નથી. (કદાચ મસ્લેહત ખાતર એકાદ દાખલો બને તો તેથી આખી સદતનતને બાદનામ ન કરી શકાય.)

કેટલીક હિંદુ રાણીઓના નામ મુસલમાન થયા બાદ પણ હિંદુ રહ્યા તેનું કારણકે આ રાણીઓ સાથે કેટલીક હિંદુ દાસીઓ સેવા માટે આવતી હતી તેઓને નવા ઇસ્લામી નામમાં સંતોષ ન થતો, બલકે તેવાં નામ તેમને બાદ પણ ન રહેતાં જેથી હિંદુ નામોની શોધોરત વધુ થતી હતી.

શાહી મહેલમાં રાણીઓ માટે મંદિરો બનાવી કાશી બનારસ અને હરદ્વાર મોમનાથ જેવાં તીરથ બનાવવાનો હેતુ નહતો, પણ જે હિંદુ દાસીઓ આવતી તેમની સવડની ખાતર તેમના સંતોષને માટે તેનું બનાવ્યું હશે. આ લોકો મંદિરોમાં પૂજા પાટ કરતા અને સ્વતંત્રતાથી પોતાનો ધર્મ પાળતા હતા. કોઈ વખત હિંદુ રાણીઓ પોતાની હિંદુ દાસીઓ સાથે દેવળ મંદિરોમાં જતી પણ તે પૂજાપાટ કરવા જતી નહતી. તેઓ પચરોની પૂજા થતી તેજી બુદ્ધના દરબારમાં શુકર ગુબારવીકે તેણે અમને અજ્ઞાનતામાંથી બચાવ્યાં.

---

૧ તેજબાઈ નામની બે રાણીઓ થયેલી છે, તેમાંની એક શહેનશાહ અકબરના ઘરમાં હતી અને એક શહેનશાહ જહાંગીરના ઘરમાં હતી.

મહાન અકબરે આ પ્રકારનાં ઘણાં સગપણ બાંધ્યાં જેથી રાજા, મહારાજાઓ, ખુદ બાદશાહના, તથા શાહજાહાઓના સાસરીયાં તરીકેનો સંબંધ જળવવા હમદર્દ બની રહ્યા હતા.

આ શાહીઓના લીધે કેટલાક કહે છે કે જો અકબરની માફક ઔરંગઝેમે પણ આ રિવાજને જોર આપ્યું હોત તો ઔરંગઝેમ મોગલ સલ્તનતની પડતી પોતાની નજરે દેખત, ત્યારે કેટલાક કહે છે કે ઔરંગઝેમે પણ રજપૂત રાજાઓ સાથે સગપણ બાંધ્યાં હતાં, પરંતુ તેના પછી કોઈ આવડમગીર ન થયો, જેથી ફરી મોગલ સલ્તનતની પડતી થઈ. કેટલાક કહે છે, કે તુર્કીખુન સાથે હિંદુ ખુન સેળમેળ થતાં તુર્કીખુનમાં ફેરફાર થતાં અંદર અંદર ખુનારકડી જાગી જેના પરિણામે સલ્તનતનો અંત આવ્યો. મુગલ કારણ શોધવું એવો મનુષ્યનું કામ નથી પણ દીલ જાહેલાવવાને આ દલીલ પણ ઠીક છે.

અત્રે જો જો બનાવો આપવામાં આવ્યા છે તે ભરોસાપાત્ર ઐતિહાસિક પુસ્તકો ઉપરથી લેવામાં આવ્યા છે. આ બનાવોને પુસ્તકનું સ્વરૂપ આપવાનો હેતુ એ નથી, કે હિંદની અશાંતિમાં વધારો કરવામાં આવે, પરંતુ આજકાલ કેટલાક જોશીલા આર્ય સમાજીઓ મુસલમાન બાદશાહો ઉપર તહેામત મૂકે છે તે દૂર કરવા મંદ પ્રયત્ન કર્યો છે. આજના આર્ય છાપાવાળાઓનો મુખ્ય હેતુ એ હોય છે કે હિંદુઓને મુસલમાનો વિરુદ્ધ ઉશ્કેરવા. અફસોસ કે પાછલા બાદશાહો હિંદુ રાણીઓ સાથે લગ્ન ગ્રંથાથી શા હેતુસર જોડાતા હતા તેનો કિચિત માત્ર ખ્યાલ આ બોલનારાઓને નથી. તે બાદશાહોએ કરેલી એકચાપીને આજે જુદા જુદા રંગ ચઢાવી હિંદુ લાગણી ઉશ્કેરવાનું પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે પણ અમો હિંદુ ભાઈઓને અપીલ કરીએ છીએ કે આ પુસ્તક શાંતિથી વાંચી સાર મહણુ કરશો કે હિંદુ રાજાઓ મુસલમાન બાદશાહો સાથે કયા

હેતુથી સગપણ બાંધતા હતા. આપને કબુલ કરવું પડશે કે આવા પ્રકારની એકસંખી હિંદુ મુસલમાન બંનેને ફાયદેમંદ હતી, તેમાં ખાસ કરી હિંદુઓને વિશેષ લાભ હતો કારણકે હિંદુ રાણીઓ શાહી મહેલમાં દાખલ થયા બાદ હમેશાં પોતાના સગાઓનું હિત સાચવવા પ્રયત્ન કરતી હતી.

મોગલ બાદશાહોએ હિંદુસ્તાનને પોતાનો જ દેશ ગણી હમેશાં હિંદુસ્તાનની આબાદી વધારવા પ્રયત્ન કર્યો છે. દેશ દેશાવરથી જાત જાતનાં પશુ પંખી મંગાવી હિંદુસ્તાનમાં વસાવ્યાં છે. અનેક પ્રકારનાં ફુલ ઝાડ દેશાવરથી મંગાવી હિંદુસ્તાનને એક રમણિય બાગ બનાવી મૂક્યો હતો. મોગલ બાદશાહોના સમયમાં જેવા રમણિય બાગ હતા તેવા આજે ક્યાં છે? જો હિંદુસ્તાનને તેઓ પોતાની જન્મભૂમિ ન ગણતા હોત તો તેઓ આટલા બધા હિંદુસ્તાનને શા માટે શણગારત?

આજ આપણા ઉપર ચમલ કરતી પ્રજામાંથી ફાદને ત્યાં સંતાન પેદા થવાનું હોય છે તો લાંબી મુસાફરી કરી મોટા ખર્ચે પોતાને દેશ જાય છે કારણકે તે તેમની જન્મભૂમિ છે, અને હિંદુસ્તાન નથી. જો મોગલ બાદશાહો હિંદુસ્તાન માટે આવો ખ્યાલ રાખતા હોત તો અહીંયાં સગપણ બાંધી પોતાના ફરજદારની જન્મભૂમિ હિંદુસ્તાન શા માટે બનાવત? શું તેઓ તુર્કસ્તાન જઈ શકતા ન હતા? જઈ શકતા હતા, પણ તેઓ હીંદુઓ સાથે એટલા બધા પ્રેમથી જોડાઈ ગયા હતા કે તેમણે હીંદુસ્તાનને જ પોતાનું વતન બનાવ્યું અને મરીને પણ અહીં જ દફન થયા અને ભારત વર્ષ માટે પોતાની ભવ્ય ઈમારતો શણગાર કેપે પોતાની પાછળ મુઢી ગયા.

વાંચકોને છેવટે વિનંતી છે કે અત્રે આપેલા બધા બનાવો ઐતિહાસિક છે જે મૂળ ઉર્દુ-ફારસી પુસ્તકોનો અનુવાદ છે.*

* જુઓ “બુતાને હરમ”-ઉર્દુ પુસ્તક જે લાહોર ઝકર બીરાદરાન કંપની તરફથી છપાએલું છે.

૭૮૬

લાદી^૧ રાણી.

સિંધ દેશ જીતનાર અરબ સરદાર મોહમ્મદ બીન
કાસમની સિંધી રાણી.

સિંધ દેશમાં રાજા સાદમી રાજ્ય કરતો હતો તેનો બુદ્ધિધન નામે એક વજીર હતો. અથ નામનો એક બ્રાહ્મણ તેનો સરદાર હતો જે ચારે વેદ ભણેલો હતો. આ રાજાની શુભ દેવી નામે રાણી હતી. અથ બ્રાહ્મણ રાણી સાથે જાની રીતે પ્રેમમાં પડ્યો હતો. કાંઈ રીતે રાજાને મરાવી નાંખ્યો ત્યારબાદ રાણીએ પોતાને કાંઈ ફરજાંદ ન હોવાનું બહાનું જણાવી અથ બ્રાહ્મણ સાથે લગ્ન કર્યું.

બુદ્ધિધન વજીરે રાણીના આ કામમાં કાંઈ આડખીલી ન કરી જેથી તે વજીરપદ ઉપર કાયમ રહ્યો.

અથ બ્રાહ્મણને^૨ ઘેર રાણી શુભદેવીના પેટે બે પુત્ર અને એક પુત્રી જન્મ્યાં. પુત્રોનાં નામ દાદીર અને મૃષ્ય અને કુંવરીનું નામ

૧-આમન-એ-હકીકતનુમામાં લાદી લખ્યું છે અને હઝરત ખવાજ હસન નીઝામ સાહેબના તા. ૧૩મી એપ્રિલના મુનાદીમાં લાદી લખ્યું છે પણ હિંદીમાં અસલ નામ **લાદી** જણાવ્યું છે.

૨-હી. ૫૫ માં અચનું મૃત્યું થયું.

પાછા હવું. દાહીરે પોતાના ભાઈ કૃષ્ણની મરજી વિરૂદ્ધ પોતાની સગી બહેન પાછા સાથે લગ્ન કરી દીધું. આથી કરી બંને ભાઈઓમાં લગાઈ જંગવાનો વખત આવ્યો. વળી પાછાને જેની સાથે વિવાહ થવાનો હતો તે કબ્જાનાના પરગણાના સરદારે પણ મોટું લશ્કર લઈ દાહીરની રાજધાની ઉપર ચઢાઈ કરી. દાહીરે પોતાની મદદે મોહમ્મદ ખીન દલસ અલ્લારીને ખાલાવ્યો.^૧ લગાઈમાં રાજા દાહીર જીત્યો જેથી તેણે અલ્લારીને પોતાનો મુખ્ય વજીર બનાવ્યો. વળી સિક્કા ઉપર એક તરફ દાહીરનું અને બીજી તરફ અલ્લારીનું નામ લખવામાં આવ્યું.

તે વખતમાં લંકાનો રાજા સુસલમાન થઈ ગયો હતો અને ત્યાં સંખ્યાબંધ સુસલમાન સોદાગરો વસતા હતા. આ રાજાએ હુજૂરબજાર ખીન યુસુફ તરફ ડીંમતી બેટાથી હારેલાં આઠ વહાણ મોકલ્યાં. આ વહાણોમાં કેટલાક સુસલમાન સોદાગરો, વિધવા ગોરતો, અને યતીમ [અનાથ] બચ્ચાં પણ હતાં જે પોતાને દેશ પાછાં જતાં હતાં. સમુદ્રમાં હવાનું તોફાન હોવાથી વહાણ ઉલટી રસ્તે વળી ગયાં જે રાજા

૧-અહીં આખરુલ મલિક ખીન મરવાનના મશહૂર સંતાપતિ હુજૂરબજાર ખીન યુસુફે લીધે છે પણ તે ગ્રામમાં સર્જિત ખીન અસલમ કલાખીને મકરાણુનો અસલદાર નીમીને મોકલ્યો હતા. અહીંની સ્થિતિ બહુ નાજુક હતી. સમ્રાટ ગાવત્તાની સાથેજ બળવાખોર સરદારનું માથું કાપી હુજૂરબજાર ખોડે મોકલી આવ્યું. આ બળવાખોર સરદારના મોહમ્મદ અને મુઆવીયા નામે બે સગા હતા જે અલ્લારી કહેવાતા હતા. તેઓ ખુફી રીતે દેશમાં બળવો કરતા હતા. મુઆવીયાએ કતલ કર્યો અને મોહમ્મદ તો દાહીરે બોલાવવાથી ત્યાં ગયા.

દાહીરના એક બંદર આગળ થોભ્યાં. દાહીર રાજાના અમલદારે વહાણો ભૂટ્યાં તથા મુસલમાનોની બેઠકઝૂતી કરી. વળી વિધવાઓરતો તથા યતીમ બચ્ચાં ઉપર ક્રુદ્ધ કર્યો. રાજા દાહીરે પોતાના અમલદારે આવો ઉઘાટો ક્રુદ્ધ કર્યો છતાં કાંઈ તાકીદ ન કરી બંદક આ મુસલમાનોમાંના જે બચ્ચા હતા તેમની સાથે સખતાઈથી વતર્યો. હુજુળજ બીન યુસુફે આવા સખત ક્રુદ્ધ માટે પૂછક કરી તો બેઅદબી કર્યો જવાબ આપ્યો.

આ કારણથી હુજુળજ બીન યુસુફે પોતાના જમાઈ અને ભત્રીજાને લિંદુગ્તાન તરફ મોકલ્યો. ભત્રીજાનું નામ મોહમ્મદ બીન કાસમ હતું. મોહમ્મદ બીન કાસમનું વય આ વખતે સત્તર વરસનું હતું. તે ઘણો બહાદુર રણાળો અને વિચારવાળો હતો. આટલી નાની વયમાં તે ઈરાન દેશનો ગવર્નર થયો હતો. હુજુળજ બીન યુસુફે સિંધ દેશના આ મામલા માટે મોહમ્મદ બીન કાસમને કુલ સત્તા આપી હતી. મોહમ્મદ બીન કાસમ પાસે થોડેસવાર તથા ઊંટવાળા સવારો મળી બાર હજારનું ઘસકરું હતું. સરસામાન ઊંચકનારા ત્રણ હજાર ઊંટ હતાં. લડાઈના મેદાનમાં લી. ૯૩ ની સાક્ષમાં રમઝાન માસની દશમી તારીખે રાજા દાહીર એક અરબની તકવારનો ભોગ થયો. મોહમ્મદ બીન કાસમની જીત થઈ.

મોહમ્મદ બીન કાસમ લિંદી કેદીઓ સાથે ઘણી સારી વર્તણૂક રાખતો હતા. પોતાના સારા ગુણો વડે તાબે થએલા મુલ્કના લોકોનાં દીલ જીતી લીધાં હતાં, જેથી કરી ટોળાંનાં ટોળાં ઇસ્લામમાં આવતાં હતાં. રાજા દાહીરના મોત પછી એટલે છેલ્લી જીત મળ્યા બાદ એક ઢંઢેરો પીટાવી દીધો કે “જેની મરજીમાં આવે તે ઇસ્લામ

કચુલ કરે અને જેની મરજીમાં આવે તે પોતાના આપ દાદાના ધર્મ ઉપર કાયમ રહે, અમારા તરફથી કાંઈ પૂછક થશે નહિ, પણ અલ્પત જે પોતાના આપદાદાના ધર્મ ઉપર કાયમ રહેશે તેમની પાસેથી એક જીજ્ઞ રકમનો ટેકસ કે જે જજીયો કહેવાય છે તે લેવામાં આવશે, અને જે મુસલમાન થઈ જશે તેની પાસેથી (સેંકડે દસ ટકા) ખુદાઈ ટેકસ એટલે ઝકાત લેવામાં આવશે.” આ દેશની ઘણી સારી અસર થવા પામી, અને દેશનો ઘણો ખરો ભાગ ખુશીથી મુસલમાન થઈ ગયો.

રાજા દાહીરને બે રાણીઓ હતી જેમાંની એક તેની સગી બહેન રાણી પાછ પોતાની સાહેલીઓ સાથે સતી થઈ બળી મુઠ. બીજી રાણીનું નામ લાદી હતું તે બ્રાહ્મણાબાદમાં રહેતી હતી. રાજા દાહીરના મોત થયા બાદ તેનો પુત્ર જેસ્યા પણ બ્રાહ્મણાબાદમાં આવી રહ્યો હતો. હિંદુસ્તાનમાં બ્રાહ્મણાબાદનો કિલ્લો તૂટી ન શકે તેવો મજબૂત ગણાતો હતો. રાજાનો વજીર શીવરાગર નામે હતો તે મોહમ્મદ બીન કાસમના સારા ગુણથી મિત્ર બની રાણી તથા રાજપુત્રનો સાથ છોડી મુસલમાનોના લશ્કરમાં આવી મળ્યો હતો. રાણી લાદી જે ભર જવાનીમાં હતી તેણે લશ્કરને લડાઈ કરવા ઉશ્કેર્યું. આ લોકો બ્રાહ્મણાબાદ શહેરમાંથી ઢોલ વગાડતા નીકળતા અને બે ચાર હુમલા કરી સાંજે પાછા આવ્યા જતા. રાણીની મદદમાં મોહમ્મદ અલાશી હતો અને મોહમ્મદ બીન કાસમ સાથે મુકા નામે એક હિંદુ સેનાપતિ હતો. છ મહિના પછી રાજપુત તથા અલાશીને લાચારીએ કિલ્લો છોડવા પડ્યો. શહેરના લોકોએ જીવતદાન માંગ્યું. મોહમ્મદ બીન કાસમે જ્યારે રૈયતના જનમાલ અને આખરના રક્ષણનું વચન આપ્યું ત્યારે કિલ્લો દરવાજો ઉઘાડ્યો. અહીં આ રાણી

લાદી પણ ઘેરાએલી હતી. લડાઈ વખતે તે પોતાના લશ્કરને મોખરે રહી લડતી હતી. કેટલાક સરદારોને એકઠા કરી તેણીએ છેલ્લો હુમલો કર્યો પણ ખુદાને એમ મંજુર હતું કે ફક્ત કિલ્લા ઉપરજ નહિ, બહાર આખા સિંધ દેશમાં “અલ્લાહો અકબર”ની ગર્જનાનો ગુંગરવ કરવો હતો જેથી રાણી કેદ પકડાઈ અને મહોમ્મદ ખીન કાસમની સામે લાવવામાં આવી.

મોહમ્મદ ખીન કાસમ નાની વયનો સુંદર જુવાન હતો. રાણીએ તેને દીઠો, તેની બહાદૂરી દેખી, તેના સદ્ગુણોનાં વખાણ સાંભળ્યાં. પોતાના વજર શીવ સાગર અને દખીલ બંદરના પોતાના [નવ મસ્લીમ] ગવર્નરના મોદેથી ઇસ્લામની ખૂબીઓનું વર્ણન સાંભળ્યું; ત્યારબાદ વળી મોહમ્મદ ખીન કાસમના હંદેરાની હકીકત સાંભળી કે અમારે કોઇના ધર્મ સાથે કોઇ ઝતનો સંબંધ નથી, જે ઇસ્લામ કબુલ કરશે તેની પાસેથી ઇસ્લામી કાનુન મુજબ ઝકાત લેવામાં આવશે અને જે ઇસ્લામ કબુલ નહિ કરે તેની પાસેથી જજીયો લેવામાં આવશે. હિંદુઓના મંદિરોને કાંઇ દખલ કરવામાં આવશે નહિ તથા તેમની જમીન છીનવી લેવામાં આવશે નહિ, માલ અસબાબ કે મકાનોને કાંઇ નુકસાન કરવામાં આવશે નહિ. મહેસુલની વસુલાતનું કામ સિંધ દેશના વતનીઓનેજ સોંપવામાં આવશે.*

આ હંદેરાની હકીકત જાણવાથી રાણીને ઇસ્લામની ખૂબીઓ રોશન થઇ. x કેટલાએ દિવસ મુઘી ધર્મ બદલવાની આબતમાં એ

* જુવો-આઇન-એ હકીકતનુમા, પ્રકરણ પહેલું, પૃષ્ઠ ૯૭.

x હઝરત ઉમર ખીન અબ્દુલ અઝીઝના સમયમાં હી. ૧૦૦ ની સાલમાં જ્યારે સિંધનો ગવર્નર ઉમર ખીન મસ્લીમ બાહુણી હતો ત્યારે જેસ્યા ખીન દાહીરે પણ ઇસ્લામ સ્વીકાર્યો.

એન રહી. આખરે ઇસ્લામ સ્વીકારી આત્મિક તકલીફથી છૂટકારો મેળવ્યો. રાજા દાહીરના કુટુંબીઓ અને મોટા મોટા સરદારો ઇસ્લામથી પાવન થઇ ચૂક્યા હતા તેમણે જ્યારે જાણ્યું કે રાણી પણ ઇસ્લામથી પાવન થઇ તો તેઓ ઘણા ખુશ થયા. રાણી હજુ સર જવાનીમાં હતી તેમજ મોહમ્મદ ખીન કાસમ પણ નવ જવાન હતો જેથી વજીરો અને અમીરોની સલાહથી બંનેનો નિકાલ થઇ ગયો.

મોહમ્મદ ખીન કાસમના મુરખી કાકા હુજ્જન ખીન યુસુફનું મોત ઇરાકમાં હી. ૯૫ માં થયું. ત્યાં ગાદી ઉપર અબ્દુલ મલક અને ત્યાર પછી વલીદ, પછી સુલયમાન ખીન અબ્દુલમલક બેસી ચૂક્યા હતા. સુલયમાન હુજ્જન અને તેના વંશજોનો દુશ્મન હતો. જેથી તે હુજ્જન સરદારોને હરાવી સરદારી ઉપરથી ઉતારી મૂકતો હતો. મોહમ્મદ ખીન કાસમને પણ સરદારી ઉપરથી ઉતારી માઠો બોલાવ્યો. આ બહાદુર અને શુદ્ધિવાળી અરબ સરદાર કે જેણે જીંદગીની હજુ એકવીસ મોસમો જ દેખી હતી, તેને વાસ્તના કિલ્લામાં કેદ કરી સાલેદ ખીન અબ્દુરમાનના હાથે કતલ કરાવ્યો. મોહમ્મદ ખીન કાસમ હિંદુસ્તાનમાં ફક્ત સાત ત્રણ વરસ રહ્યો હતો. તે સમયમાં રાણી લાદીના પેટથી તેને એક શાહજાદો પેદા થયો હતો જેનું નામ ઉમર રાખવામાં આવ્યું હતું. મોહમ્મદ ખીન કાસમ સુલયમાન ખીન અબ્દુલ મલકની દુશ્મનાવટની વાત જાણતો હતો જેથી તે પોતાને દેશ ગયો ત્યારે પોતાનાં ધાવણા આગકને તથા રાણીને સિંધમાં મૂકતો ગયો હતો. સિંધની રૈયત મોહમ્મદ ખીન કાસમ સાથે એટલું બધું હેત રાખતી હતી કે જ્યારે તે અહીંથી ગયો ત્યારે દેશીઓ અફસોસ કરવા લાગ્યા એટલુંજ નહિ પણ કીરજ સહેરના હિંદુઓ અને બૌદ્ધોએ તો મોહમ્મદ ખીન કાસમનું એક બાવલું

બનાવીને ગોઠવ્યું અને તેની પૂજા શરૂ કરી દીધી. [બુઝો આઘનએ હકીકત નુમા, ભા. ૧ લો પૃ. ૧૧૦]

ઉમર પોતાના બાપના દોસ્તાની દેખરેખ અને માની માયાળુ આકરીમાં ઉછરવા લાગ્યો. દુસ્લામ ખીન અમદુલાહે હકમ ખીન અવાના કલ-ખીને હીં ૧૧૦ ની સાલમાં સિંધનો ગવર્નર બનાવીને મોકલ્યો. હકમે ઇરાકી તથા શામી અરબો કે જેઓ નવ મસ્લીમ લોકો સાથે ખેતીવાડીના કામમાં ગુંચાયા હતા, તેમને શ્રેષ્ઠી કઠાવી એક જગ્યાએ એકઠા કરી વસાવ્યા. આ ગવર્નરની મતલબ એવી હતી કે આથી કરી ઇસ્લામી તાકત પેદા કરો. મોહમ્મદ ખીન કાસમનો પુત્ર પણ આ અરબોની ગણતરીમાં સામેલ હતો, જેનું વય સત્તર અઢાર વર્ષનું હતું. હીન્દરી ૧૧૩ ની સાલમાં અરબોની આબાદીની આ જગ્યાનું નામ “મહદુક” રાખવામાં આવ્યું અને તેને સિંધની રાજ-ધાનીનું સ્થળ ઠેરવ્યું. શિંના પાછલા ગવર્નર જુનેદે કેટલાંક વચન ભંગ કરવાના કારણે તથા ખાસ કરી જેસ્યા અને તેનો બાઈ જે મુસલમાન થઈ ગયા હતા તેમને વગર કારણે કતલ કરવાથી કેટલાક નવ મસ્લીમ શહેરીઓ ઇસ્લામ છોડી ચૂક્યા હતા. દેશમાં ગેરવ્યવસ્થા અને ખટપટ પેદા થઈ રહી હતી; જેથી હકમ ખીન અવાનાએ ઉમર ખીન મોહમ્મદ કાસમ કે જે હજુ ભર જવાનીમાં હતો, અને જેનામાં તેના બાપ જેવા ઉંચા ગુણો મૌજુદ હતા તેને સિંધનો સેનાપતિ બનાવી બળવાખોરોને કબાલવા રવાના કર્યો. ઉમરે x ઘણું ઠેકાણું જીત મેળવી તમામ બળવાખોરોને તાબેદાર બનાવ્યા તથા

પોતાનાં બાપની ઇઝઝત તાજી કરવા ટોણના ઉપર અણુધટતી સખ્તાઈ કરી નહિ, બલ્કે મહેરબાની વડે સર્વનાં દીલ જીતી લીધાં.

નદિને પશ્ચિમ કિનારે ઉમર ખીન મોહમ્મદે મહપ્રજની સામે એક શહેર વસાવી તેનું નામ મન્સુરા રાખ્યું. હીં ૧૨૦ની સાલમાં હકમ ખીન અવાના ગુજરી ગયો ત્યારે ખીલાફતના દરબારમાંથી સિંધની ગવર્નરીનો પરવાનો-સનદ ઉમર ખીન મોહમ્મદના નામ ઉપર મોકલવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે મન્સુરાને રાજ્યધાનીનું સ્થળ ઠરવ્યું. આથી મહપ્રજની તમામ શોભા, રોનક અને આબાદી મન્સુરામાં આવી ગઈ.

રાણી લાદીના આ કલેજના ટુકડાએ સિંધનો ગવર્નર ખીન એક વખત ફરી પોતાની માને સિંધના રાજ્યનો લહાવો ચખાડ્યો. અફસોસ ! તે હી. સ. ૧૨૬માં ચોત્રીસ વરસની વયે મન્સુરામાંજ મરણ શરણ થયો. આ સમયમાં ખીન ઉમરખાની ખીલાફતે પોતાની જગ્યા અબ્બાસીયા ખીલાફત માટે ખાલી કરી રાહી હતી.

અબ્દુલ્લાહ ઉશ્તરની બ્રાહ્મણ રાણી.

હિજર અને ઇરાકમાં ખલીફા મન્સુર અબ્બાસીનો વાવટો ફરખી રહ્યો હતો. ખીલાફત તરફથી [હી. ૧૪૫માં] સિંધનું ગવર્નર પદ ઉમર ખીન હકસ ભોગવી રહ્યો હતો તે અરસામાં સૈયદ અબ્દુલ્લાહ ખીન

મોહમ્મદ ઉર્ફે અબ્દુલ્લાહ ઉશ્તરના હીમ્મત અને ઇરાકની ચઢાઇઓ કરતા કરતા બસરા થઈ સિંધમાં આવ્યા.

ઉમર ખીન હકીમે અબ્દુલ્લાહ ખીન ઉશ્તરના ભાઇ મોહમ્મદ અલ મેહદીની બચેત [તાબેદારી] રવીકારી અબ્બાસી વાવટાને બદલે મોહમ્મદ અલ મેહદીની ખીલાફતનો વાવટો ચઢાવ્યો. મોહમ્મદ અલ મેહદીને ખલીફાના લશ્કરે ચૌદમી રમઝાનના દિવસે [હી. ૧૪૫] માં ઇરાકમાં કતલ કીધો. આ ખબર સિંધમાં પહોંચતાં ઉમર ખીન હકીમની સલાહ મુજબ અબ્દુલ્લાહ ખીન ઉશ્તર સિંધના સરહદી રાજાઓ પૈકી એક પાસે આપ્યા ગયા. આ રાજામાં બે ખુખીઓ હતી. એક તો તે સિંધના તમામ રાજાઓમાં જોરાવર હતો તથા મોટું લશ્કર રાખતો હતો. અને બીજો એ કે તે ખુલ્લી સીતે મુસલમાન થયો ન હતો પરંતુ હઝરત રસુલુલ્લાહ [સં. અં.]ના સદ્ગુણો તથા સદાચારની વાતો સાંભળી તે નામે પાકની ધણી ઇજઝત કરતો હતો.

અબ્દુલ્લાહ ઉશ્તર હઝરત રસુલુલ્લાહ [સ. અ.]ના પ્યારા નવાસા ઇમામ હસન [૨૦ અં.]ની ઔલાદમાં હોવાથી તેમને એવી આશા આપવામાં આવી હતી કે ત્યાં ફક્ત આશરો મળશે એટલુંજ

૧-ઇમામ હસન ખીન અલી ખીન અબુ તાલીખના એક અબ્દુલ્લાહ નામે પુત્ર હતા તેમના બે પુત્ર હતા. મોહમ્મદ અને ઇબ્રાહીમ. મોહમ્મદે ખલીફા સામે ખીલાફતનો દાવો કરી પોતાનું નામ મોહમ્મદ અલ-મેહદી રાખ્યું અને પોતાના પુત્ર અબ્દુલ્લાહ ખીન મોહમ્મદ કે જે અબ્દુલ્લાહ ઉશ્તરના નામથી મશહુર હતા તેમને [હી. ૧૪૪] સિંધ તરફ રવાના કર્યા કે જ્યાં આ ઉમર ખીન હકીમ ગવર્નર હતો અને જે છુપી રીતે તેમને મળેલો હતો.

નહિ, પરંતુ ઘણી ઇજ્જત આગરથી રાખવામાં આવશે. અમુક શર-
તોનું બંધન પત્રવ્યવહારથી કરી તે બ્રાહ્મણ રાજા પાસે અબ્દુલ્લાહ
ખીન ઉશતર ગયા. ખરેખર રાજાએ શાહબંદગાઓની માફક તેમનું
આગમન કર્યું. વળી જ્યારે તેના જનવામાં આવ્યું કે આસપાસના
મુસલમાનો અને અરબો તેમની પાસે હર વખત હાજર રહે છે તથા
રસુલે કરીમ [સં. અં.] ની આજ સમજી ઘણી ઇજ્જત કરે છે તો
તે રાજાએ પોતાની નવ જવાન ચંદ્રમુખી કુંવરીનું લગ્ન તેમની સાથે
કરી દીધું. આ ચળવળની ખબર મન્સુરને પડી તો [હી. ૧૪૬માં]
હુશામ ખીન ઉમરોને સિંધનો ગવર્નર બનાવી રવાના કર્યો, તથા
અબ્દુલ્લાહ ઉશતરને કેદ કરવાનો કે છેવટે કતલ કરવાનો હુકમ
આપ્યો. તેમજ બ્રાહ્મણ રાજાને પણ તાકીદ આપવા ફરમાવ્યું. હુશામ
સિંધમાં આવી રાજા પાસે અબ્દુલ્લાહની માગણી કરી. રાજાએ
ઈન્કાર કર્યો જેથી લડાઈ થઈ જેમાં અબ્દુલ્લાહ અને તેના સાર્થીઓ
તથા રાજા માર્યો ગયો. અબ્દુલ્લાહ ઉશતરની જોરતને તેમના ધાવણા
બાળક સહિત ખીન કેદીઓની સાથે મન્સુર પાસે મોકલવામાં
આવ્યાં. અબ્દુલ્લાહ ઉશતરના સંબંધીઓ મદીનામાં રહેતા હતા
તેમની પાસે આ બ્રાહ્મણ રાણીને બાળક સાથે ખલીફાએ પહોંચતાં
કીધાં. બ્રાહ્મણ રાજાનાં સંબંધીઓમાંથી પણ કેટલાક બ્રાહ્મણો
રાણીની સાથે કેદમાં હતા જેઓ લોકરી કેદીની હાલતમાં મદીનામાં
રહેતા હતા. અને તેમને અરબમાં હીંદી ગુલામ કહેવામાં આવતા હતા.

ખલીફા હાદી [હી. ૧૭૦ વફાત]ના સમય સુધી આ બ્રાહ્મણ
રાણી અને તેના કુંવરની હયાતીનો ઇતિહાસ પુરાવો આપે છે. તે
પછી કાંઈ હકીકત માલમ પડતી નથી, પણ અબ્દુલ્લાહ ઉશતરના

નિકાલમાં તે મુસલમાન બનીને રહી તેમાં તો કાંઈ શક છેજ નહીં. સિંધમાં રહી ત્યાં પણ ઇસ્લામી થઈ રહી અને મદીના શરીફમાં પણ લાંબો સમય ઇસ્લામમાં રહી, આખરે ઇસ્લામી હાલતમાં પ્રાણ છોડ્યો.

રાણી કમળા દેવી.

સુલતાનઃ અલાઉદ્દીન ખીલજીએ ગાદી ઉપર બેઠા પછી ત્રીજે વર્ષે [હી. ૯૬૭] ગુજરાત જીતવા પોતાના પ્રખ્યાત સરદારોને એક મોટું લશ્કર આપી રવાના કર્યાં. ગુજરાતનો રાજા કરણ ઘેલો આ મોટા લશ્કરનો મુકાબલો કરી શક્યો નહિ અને દેવગઢના રાજા રામદેવ પાસે નાસી ગયો. તેની રાણીઓ, સાહેલીઓ, હાથી અને ખગલનો વગેરે ઘણો સરસામાન બાદશાહી અમીરોને હાથ લાગ્યો. આ માલ દોલત બાદશાહના આગળ રજુ કરવામાં આવ્યાં, તેમાં કરણ રાજાની સૌથી વધારે રૂપાણી રાણી કમળાદેવી* પણ હતી, જે રાજમહેલના શણગાર રૂપ હતી.

રાણીનો ચહેરો જોઈ બાદશાહ છક થઈ ગયો. તેની મીઠી અને કાવકી વાણીએ બાદશાહના દીલ ઉપર જીવંત અસર કરી. બાદશાહ-

* રાજ્યાભિષેક હી. ૬૯૫ (ઈ. સ. ૧૩૯૬). મૃત્યુ હી. ૭૧૬ સપ્તાન તા. ૬.

* મોલવી ઝકાઉલ્લાહ મહુમે પોતાના ઇતિહાસ હિંદુસ્તાન ભાગ ૨ માં રાણી કમળાદેવીને કૌશાદેવી લખી છે.

ના હુકમથી રાણીને શાહી ઝનાનખાનામાં દાખલ કરવામાં આવી અને હુકમ આપવામાં આવ્યો, કે બેગમો માટે જે વૈભવ રાખવામાં આવે છે, તેવા વૈભવનાં સાધનો રાણી માટે પણ હાજર કરવાં. રણવાસમાંથી બાદશાહની બાજુમાં આવ્યું કે રાણી સ્વરૂપવાન છે એટલુંજ નહિ, પણ બાદશાહતને જાને એવા ઉચ્ચ ગુણો અને સ્વભાવ વાળી છે, જેથી બાદશાહ ઘણો ખુશ થઈ ગયો. સૌથી પહેલાં દરજામ સ્વીકારવાનો પગલામ રાણી તરફ મોકલવામાં આવ્યો, જે તેણે ઘણી ખુશીથી કબુલ કર્યો. ત્યાર બાદ નિકાહનો પગલામ મોકલવામાં આવ્યો. રાણી નાદાન ન હતી, સઘળું સમજતી હતી, આગળ ઉપર કેવો ચડતો વખત આવવાનો હતો, તેથી અંગૂઠું ન હતી તેથી બાદશાહનો પગલામ ઈઝઝત સાથે કબુલ કર્યો, પણ વચન માંગ્યું કે પાટવીકુંવર ખીજરખાનની માના જેવો “મલેકએ જહાં” (જહાં બેગમ)નો ખીલાખ મને આપો. બહાઉદ્દીન આ રજૂપૂતાણીના સ્વાભાવ માનનો ટેક જોઈ ખુશ થયો. બાદશાહે તે કબુલ કર્યું. મોટી ધામધુમથી શાહીનો જલસો કરવામાં આવ્યો. ઝનાનખાનાની તમામ બેગમો રાણી આવતાં રીડી પડી ગઈ હતી. બાદશાહ રાત દિવસ રાણીનો કલમો પઢતો હતો. કમળાદેવીનું ચંદ્ર જેવું મુખ કમળ માફક ખીલી રહેતું હતું. બાદશાહે એક વખત કમળાદેવીને પૂછ્યું— કે “તમારું નામ કમળાદેવી કેમ રાખ્યું ? કમળ એટલે શું ?” રાણીએ હસતા ચહેરે કહ્યું કે “કમળ એટલે ફૂલ, કે જે ગુજરાતના કરણ રાજાના બાગમાં ખીલી રહ્યું હતું, તે ફૂલનો એક ભોગી ભમરો કે જે હાલમાં સુગંધ લઈ રહ્યો છે, તેના આકર્ષણ વડે કમળાદેવી બાદશાહ “મલેકએ જહાં” બનેલ છે.” આ જવાબથી બાદશાહ ઘણો

ખુશ થયો, પરંતુ રાણીના ચહેરામાં કાંઈક પીળા રીકાશ જણાઈ. બાદશાહે ઉદાસ થવાનું કારણ પૂછ્યું, પણ ચતુર રાણીએ વાત ઉડાડી દીધી. કમળાદેવીનું દીલ હમેશાં કરમાએલું રહેતું, કારણકે તે અંદર અંદર બળાપો કર્યા કરતી હતી.

દેવગઢ ઉર્ફે દેવગીરીના રાજા રામદેવે ત્રણ વરસ સુધી ખંડણી ન મોકલવાથી તેને દયાવવા (હી.-૭૦૩ માં) બાદશાહે બસકર મોકલવાની તૈયારી કરી, ત્યારે રાણી કમળાદેવીના દીલમાં જે બળાપો થયા કરતો હતો, તે બાદશાહને કહી સંભળાવ્યો કે “કરણ રાજાને ઘેર ખુદાએ મને બે કુંવરીઓ આપી હતી, જેમાંની મોટી તો નાનપણમાં જ દુનિયાથી ઉઠી ગઈ છે પણ બીજી કુંવરી દેવળદેવી હાલમાં જીવતી છે. તેના સિવાય મારું દીલ માછલીની માફક તરપી રહ્યું છે. જે બાદશાહની મહેરબાનીથી મારી કુંવરી મારી પાસે સહી સલામત આવી જાય તો મારું કલેજું ઠંડુ પડે.” બાદશાહે કહ્યું “શું આટલા માટે જ તમે હમેશાં ઉદાસ રહેતાં હતાં? આતો કાંઈ મોટી વાત નથી.” રાણીની દરેક અદા ઉપર બાદશાહ જીવ કુર્યાન કરતો હતો. તેણે બાદશાહી ફરમાન કાઢ્યું કે “દક્ષિણમાં કરણ રાજા ભટક્યા કરે છે, તેને દેવળદેવી માટે પયગામ મોકલો. અને સલાહથી અથવા લડાઈથી ગમે તે રીતે દેવળ દેવીને દિલ્હી લાવો.”

રાણી દેવળદેવી.

ગુજરાતનો રાજા કરણ અલાઉદ્દીન ખીલજીના લશ્કરથી બેચેન થઈ દેવગીરીના રાજા તરફ નાસી છૂટ્યો હતો. રાજા રામદેવે તેની નિરાધાર લાલત ઉપર દયા લાવી, દેવગીરીની સરહદ ઉપર અમુક પરગણાં આપી આગલાણના કિલ્લામાં રાખ્યો હતો. અહીંયા કરણ રાજા પોતાના તૂટ્યા ફૂટ્યા કાઢલા સાથે સાધારણ જીંદગી ભોગવી રહ્યો હતો. કરણ રાજાની એક નવ દસ વર્ષની નાની વયની કુંવરી તેની સાથે હતી. તે ઘણી રૂપાળી હોવા ઉપરાંત આટલી નાની વયમાં ઘોડા ઉપર ઘણી સારી રીતે સવારી કરી શકતી હતી. કરણ રાજાના જીવનનો આધાર હવે ફક્ત તેની આ નાની કુંવરી ઉપરજ હતો.

કરણ રાજા પાસે હવે કાંઈ રાજ્ય ન હતું છતાં તે પોતાના ઉંચા કુળ માટે ઘણો મગફર હતો. રાજા રામદેવે આવા અબીના વખતે તેને આશરો આપ્યો હતો, તેથી તેણે પોતાના પાટલી કુંવર મંગળદેવનું વલણ જોઈ દેવળદેવી માટે કહેણું મોકલ્યું. મંગળદેવે ઘણું વખત દેવળદેવીને દોખલી હતી, જેથી તે તેની મનોહર આકૃતિ પર આશીક થઈ ગયો હતો પણ કરણ રાજાએ માન્યું નહિ. રામદેવ જાતે મરાડો હતો અને કરણ રાજાપૂત હતો. મરાડાને દીકરી આપવામાં રજાપૂતો હલકાશ સમજતા હતા.

આવી વાતચીત ચાલતી હતી. નેપામાં આદલાદી ચરકરે કરણ

રાજ્યને દરમાન મહોંચાડ્યું. કરણ રાજ્યએ પોતાની કુંવરી આદલાહી સિપાઇઓને સોંપવાનો ઇન્કાર કર્યો. એ મહીના સુધી નાની નાની લડાઇઓ થતી રહી. મુજરાતના આદલાહી સરદાર ઉલગખાને કરણ રાજ સાથે મુલેહની ધણી નરમ નરમ શરતો રજુ કરી, પણ રાજ એકનો એ થયો નહિ. આદલાહી લશ્કર રાજ સાથે આવી મસલતમાં હતું તે જોઈ વખત સાધી મંગળદેવે પોતાના આપને પૂછ્યા સિવાય નાનાભાઈ જીમદેવને ધણી બેટો આપી, દેવળદેવી સાથે લગ્ન કરવાનું કહેણ લઈ કરણ રાજ પાસે મોકલ્યો. કરણ રાજએ વખત વિચારી થોડું લશ્કર આપી જીમદેવની સાથે દેવળદેવીને દેવગીરી પહોંચાડવા રવાના કરી.

આદલાહી લશ્કર હવે ગલરાઈરતું હતું, તેથી તેણે કરણ રાજ ઉપર બારે હુમ્લો કર્યો, તે જીવ લઈ દેવગીરી તરફ નાઠો. ઉલગખાનને માલ અસઆમ મળ્યો, પણ તે આશાનું મોતી કે જેને માટે લડાઈ કરવામાં આવી હતી તે હાથ ન આવતાં આદલાહ કોપશે, વળી જીમદેવી ઉદાસ રહેશે તો આદલાહ સદાને માટે ગુસ્સે રહેશે, તેવા વિચાર પેદા થતાં કરણ રાજ ઉપર જીત મેળવ્યા છતાં ઉલગખાન નિરક્ષ થઈ ગયો. આ વિચારમાં ને વિચારમાં દેવગીરી તરફ વળ્યો. રસ્તામાં ધૂલોરતી ગુફાઓ આવી. ગુફામાં કારીગરાનું કરેલું કાતરકામ સગેરે સુંદર રચના જાવા ખાતર તેણે ત્યાં મુકામ કર્યો.

અહીંયાં કેટલાક સવાર દીડમાં આવ્યા. રામદેવે પોતા પાછળ લશ્કર મોકલ્યું હશે, એવો આદલાહી સિપાઇઓ વિચાર કરવા લાગ્યા, પરંતુ થોડીવારે માનુષ પડ્યું, કે જીમદેવનું લશ્કર દેવળદેવીને દેવગીરી લઈ જાય છે, તેમાંના આ સિપાઇઓ છે. અને કાફલાને લડાઈ

થઈ, પહેલે હુમલેજ ભીમદેવના લશ્કરમાં ભંગાણું પડ્યું. દેવળદેવી એક ઘોડા ઉપર બેસી જટકી જતી હતી, તેવામાં તેના ઘોડાને એવા જોરથી તીર વાગ્યું કે ઘોડા એક પણ ડગલું આગળ ભરી શક્યો નહિ. સિપાઈઓ દોડીને તેની પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે તારી પાસે જે હોથ તે કાઢ. તેવામાં એક દાસી શુભ પાડી બોલી ઉઠી કે “લાથ લગાડતા નહિ, દેવળદેવી આ પોતેજ છ કે જેને માટે આ ધમશાણ થઈ રહ્યું છે.” સિપાઈઓએ દેવળદેવીનું નામ સાંભળ્યું, એટલે જટ મુખપાલ મંગાવી, તેમાં તેને બેસાડી ઉલગખાન પાસે લઈ ગયા. એક નવ દશ વરસની સ્ત્રીને હથિયાર સજી ક્રોધાવમાન ચહેરાથી ઉભેલી દેખી, તે ઘણો ખુશ થઈ ગયો. ઘણી અદખ સાથે તેને ગુજરાતમાં લાગ્યો અને પોતે અરજી લખી પાલખીમાં બેસાડી દેવળદેવીને તેની મા પાસે દિલ્હી રવાના કરીધી.

ભૂખ્યાને અન્ન મળતાં, તરસ્યાને પાણી મળતાં, આંધળાને આંખ મળતાં, નિર્ધનને ધન મળતાં જેટલો આનંદ થાય, તેટલો આનંદ દેવળદેવી બાદશાહી મહેલમાં આવતાં કમળાદેવીને થયો. પાલખી ઉતરાવી મા દીકરી ગળે બેઠી પડી હરખનાં આંસુ પાડી આનંદથી સાથે રહેવા લાગ્યાં.

જેટલું વય દેવળદેવીનું હતું, તેટલુંજ વય બાદશાહના પાટવી કુંવર ખીજરખાનનું હતું. દેવળદેવીનું લગ્ન ખીજરખાન સાથે કરવા બાદશાહ ઇચ્છતો હતો. કમળાદેવી પણ આ વાત માટે રાજી હતી, જેથી કરી તે ખીજરખાન ઉપર ઘણું હેત રાખતી હતી. ખીજરખાન અને દેવળદેવી એક મહેલમાંજ ઉછેર્યાં હતાં. તે નાનું જોડું બચપણની રમતો વિશુદ્ધ પ્રેમથી ખેલતું હતું, જેમ જેમ આ જોડું મોટું થતું ગયું તેમ તેમ પ્રેમ પણ વધતો ગયો.

ખીજરખાનની માતો વિચાર પોતાના ભાઈ અલપખાનની દીકરી સાથે ખીજરખાનનું લગ્ન કરવાનો હતો. તે આ લમથી ખુશ ન હતી. ખીજરખાન એક ઘડીવાર દેવળદેવીથી વિખુટા રહેતાં જોયેન થઈ જાય છે, તે જાણી ભવિષ્યનો વિચાર કરી ખાનને વિખુટાં પાડ્યાં. વિયોગના દિવસો આ પ્રેમી જોડાને ઘણા કનડવા લાગ્યા. જે સલામ કે સંદેશનો વ્યવહાર બંધ થયો હોત તો ખુદા જાણે શું પરિણામ આવત ! ખીજરખાનની મરજી વિરૂધ્ધ જઈ, તેની માએ પોતાના ભાઈની દીકરી સાથે ખીજરખાનનું લગ્ન કરી દીધું, પણ જ્યારે આદશાહ અને બેગમે જાણ્યું કે દેવળદેવી સિવાય ખીજરખાન હમેશાં ઉદાસ રહે છે, તો દેવળદેવી સાથે તેનો નિકાહ કરી દીધો.

ખીજરખાન અને દેવળદેવી આનંદમાં જીંદગી ગુજરતાં હતાં. એક પ્રસંગે ખીજરખાન કહે છે, કે “મારા આપની મહેરખાનીથી મારા મહેલની રોશનીરૂપ દેવળદેવી જેવી સ્ત્રીનો હું માલીક થયા છું.” દેવળદેવીએ કહ્યું કે “આપના આપની મહેરખાનીથી નહિ, પણ શાહી મહેલમાં આવી સુખી થએલી મારી માએ, પોતાની પુત્રીને સુખી કરવા લડાઈઓ કરાવી ખીજરખાનના મહેલને રોશન કર્યો છે. ખરી રીતે તમારાં માઆપ તમારા ઉપર મહેરખાન નથી, પણ મારી માની મહેરખાનીથીજ તમે સુખી થયા છો. જાણ સિવાય માણસી તરખી ઉંઠે એવા એક ખીજના પ્રેમના તરસ્યા આ જોડાને સદાને માટે વિખુટાં પાડવાં આદશાહ અને બેગમે (તમારા માઆપ) નો ખનતું કર્યું હતું.”

આદશાહ અલાઉદ્દીન ખિમાર પડ્યો, ત્યારે ખીજરખાનની મા તથા તેના બે દીકરાં શાહીખાન અને ખીજરખાને આપની ખાતર-ખરદાશ કમ કમી હતી, મલેક કાપૂર નામે એક ગુલામને આદશાહે

ધણે મોટે ચઢાવ્યો હતો, તેણે આ વખત સાધી બાદશાહના ખૂબ કાન ભર્યા, તે એટલા સુધી કે મલેકએ જહાને શાહી મહેલમાંથી કઢાવી જુની દિલ્હીમાં કેદ કરાવી, તથા ખીજરખાન અને શાહીખાનને જન્મ સળ અપાવી, ગ્વાલીયરના કિલ્લામાં કેદ કરાવ્યા. આવી રીતે મલેક કાઝુરે પોતાના કાંટા સાફ કર્યા. બાપે દીકરાઓને જીવથી માર્યા નહિ, પણ એવા એવા ઝુલ્મ કર્યા કે કલેજું કાંપી ઉઠે. ધણીનાં આ સર્વ સંકટોમાં દેવળદેવી હમેશાં સાથે હતી. અલ્લા-ઉદ્દીનના મરણ પછી મલેક કાઝુરે શાહનશાહોને આંધળા કર્યા, અને છેવટે ગ્વાલરના કિલ્લામાં ખીજરખાનને કતલ કર્યો, તે વખતે દેવળદેવીના બંને નાજુક હાથ પોતાના ધણીની ગરદનમાં વીંટળાએલા હતા. દુશ્મનના નિર્દય ઘા ઝીલવાને આ ક્ષત્રાણીએ પોતાના બંને હાથ ધાયલ થવા દીધા. છેવટે દુશ્મનના નિર્દય હાથે કતલ થઇ ધણીની બાજુમાં સદાને માટે પ્રેમલીલા કરવા સુધ્ધ ગઇ.^૧

યું દક્ષન મેરે સાથ દીલે બેકરાર હો

છોટાસા એક મઝારકે અંદર મઝાર હો.

આ બંનેના ઇશકની કહાણીઓ હિંદી ફારસી કવિઓને મોટે ધણી ગવાઈ છે અનેક કિસ્સા લખાયા છે, અને સેંકડો વર્ષ તેમના પ્રેમનાં ગીત લોકો ગાતા રહ્યા છે. આ સર્વ કિસ્સાઓમાં હઝરત અમીર ખુસરૂ [૨૦ અં.]એ લખેલી મસ્નવી પ્રખ્યાત છે.

રાણી મરીયમ ઝમાની

મહાન અકબરની જયપુરી રાણી.

મહાન મોગલ શહેનશાહ અકબરને ગાદીએ બેસાને એક વરસ વીતી ગયું હતું, તે અરસામાં [છીવ ૯૬૩] હાજીખાન શેરશાહના એક ગુલામની મદદે જયપુરના રાજા ખીલારીમલ કબવાલા ચઢી આવ્યા, અને અકબરના એક સરદાર મજનુખાન ઉપર હુમલો કર્યો. સાધારણ લડાઈના અંતમાં મજનુખાન ઘેરાઈ ગયો. હાજીખાનનો વિચાર તો મજનુખાનને ઠેકાણે કરવાનો હતો, પરંતુ લાંબા વિચાર વાળા અનુભવી રાજાએ તેની પાસે સુલેહ કરાવી, અને તેને ધન્યત આખર સાથે દિલ્હી રવાના કરીધો.

આ ખિલારીમલ તે કાણુ? અકબરના માનીતા જનરલ રાજા માનસીંગના દાદા અને રાજા ભગવાનદાસના બાપ થતા હતા. મજનુખાને શાહી દરબારમાં હાજર થઈ રાજનું^x માચાણું^{પણું}, હેતોણ સ્વભાવ, અને ઉંડા વિચારની તારીફ કરી જે ઉપરથી અકબરે પોતાના એક ખાસ વજીરને મોકલી રાજાને દિલ્હી બોલાવ્યા. રાજા પોતાના

^x આ રાજાને ભારમલ નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. જુના ઐતિહાસિક લખાણોમાં જયપુરને “અંબર” લખવામાં આવતું હતું.

મંત્રીઓ સાથે દિલ્હી આવ્યા, ત્યાં તેમને ઘણો માન મરતખો અને ઈનામ આપવામાં આવ્યાં. પછી ઘણી ઈઝઝત લઈ રાજ જયપુર ગયા.

હીં સં ૯૬૯ના જમાદીઉલ અવ્વલ માસમાં અકબર આદશાહની સવારી અજમેર આવી, ત્યારે એક અમીરે વિનંતી કરી કે “અંબર (જયપુર)ના રાજ આપણા હિતેચ્છુ છે. હુઝુરના ફરમાન મુજબ તેમને દિલ્હી બોલાવી એક વખત માન મરતખો પણ આપવામાં આવ્યો છે; પરંતુ આજ કાલ મેવાડના હાકીમ શરફુદ્દીન હુસેન મીરઝાના ત્રાસથી વનવગડામાં છુપાતા ફરે છે, જે હુઝુરની કૃપા દષ્ટિ હોય તો સરકારની સેવા બળવવા અત્રે હાજર થાય.” આદશાહ સાંગાનેરમાં હતો ત્યાંથી તેણે રાજને બોલાવવા પોતાનો એક સદ્દાર મોકલ્યો. આ ઉપરથી રાજ બિહારીમલ પોતાના મોટા કુંવરને કુટુંબ કબીલો સોંપી આદશાહની સેવામાં હાજર થયા.

અકબર જેવા દયાળુ અને લાંબી નજરવાળા આદશાહની હકુમતને લીધે આજે પણ હિંદુસ્તાન મગર છે. આદશાહે રાજને ઘણા દિલાસો આપ્યો અને અમીર વર્ગમાં જગ્યા આપી. રાજએ પોતાની વફાદારી અને આદશાહ સાથે પ્રેમની એવી તો નીચાનીઓ આપવા માંડી કે દિવસે દિવસે મહાન અકબરના દિલમાં રાજની મહોબ્બત ધર કરી બેઠી. આ ખાનદાની રજપૂતના સારા વિચારો અને ચોકખા દીલની સેવાઓથી આદશાહના દીલ ઉપર એટલી બધી અસર થઈ, કે તે રજપૂત ખાનદાન સાથે સગપણનો સંબંધ કરવાની તજવીજો શોધવા લાગ્યો. અત્યાર પહેલાં કાંઈ પણ રજપૂતાણી સાથે અકબરે લગ્ન સંબંધ બેડ્યો નહતો, જેથી સામે મોઢે કહેતાં અગર

કહેવંડાવતાં બાદશાહ અચકાવા લાગ્યો, કે વખતે ઇન્કાર કરશે તો બાદશાહી મહત્તાને ઘોકકા પહોંચશે.

ઇતિહાસમાં કોઈ જગ્યાએ એવું જોવામાં આવ્યું નથી, કે કોઈની મારફતે બાદશાહે લગ્નનું કહેણ મોકલ્યું હોય, પણ મજનુંખાન અને યુગતેખાન બે સરદાર એવા હતા, કે જેના આભાર તજે રાજા બિહારીમલ દયાવા હતા. મજનુંખાનની લલામણથી રાજાને દિલ્હી બોલાવી દરબારમાં માન આપવામાં આવ્યું હતું, અને યુગતેખાનની લલામણથી શરફુદ્દીન હુસેન મીરઝાના ઝુલ્મોથી રાજાનો છૂટકારો થયો હતો.

આ ઉપરથી અનુમાન કરવામાં આવે છે, કે આ બે સરદારોની મારફતે બાદશાહે રાજાની મોટી કુંવરીના લગ્નનું કહેણ મોકલ્યું હશે. દરબારે અકબરીમાં લખ્યું છે કે “ બાદશાહે ધાર્થું કે આ લોકો સાથે સગપણ થઈ જાય તો ઘણું સારું થાય. વળી આ કામ બનવા જેવું છે, જેથી સારો વખત જોઈ વાત ઉપાડી જેમાં સફળ થયો.” આ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે બાદશાહની અતિ મહેરબાની અને ભેટથી ખુશ થતાં તથા રાજાની પોતાની મરજી પણ હતી કે શહેનશાહથી એવો સંબંધ થાય, કે કંઈવાહા અને શાહી ખાનદાનમાં કાંઈ જુદાઈ ન રહે, જેથી કરી સાંગાતેરના મુકામ ઉપર જ શહેનશાહની સેવામાં દરબારત કરવામાં આવી કે પોતાની કુંવરીનું લગ્ન કરવા રાજા રાજી છે. બાદશાહે તે મંજૂર કર્યું અને લગ્ન મંડપની તૈયારીઓ માટે રાજાને વિદાય કીધો.^x

હવે હિંદુ મુસ્લીમ લગ્નની વાતો ચાલવા લાગી, અને રાજા ખીજ હોવાથી કાંઈ વાંધો નથી તથા શહેનશાહત સાથે સંબંધ જોડવો સારી વાત છે, એમ સમજી હીં સં ૯૬૯માં મોટી ધામધુમ સાથે લગ્ન થયું. રાજા ખિહારીમલ રજપૂત રાજાઓમાં પહેલાજ રાજા છે, કે જેમણે શહેનશાહતની તાબેદારી કબુલ કરી, દરબારમાં માનવંતી ભરોસાદાર જગ્યા મેળવી, પોતાની સર્વ ગુણ સંપન્ન દીકરીને શહેનશાહી મહેલમાં બેગમ બનાવી છે. આ રાજકુમારીનું ખરું નામ માલુમ નથી. “દરબારે અકબરી”માં લખ્યું છે કે [હીં ૯૬૯માં] રાજા ભારમલની દીકરી તે રાજા માનસીંગની ફાઈ, અકબરની બેગમોમાં દાખલ થઈ. “ઇકબાલનામા અકબરી”માં લખ્યું છે કે રાજા ખિહારી મલે પોતાની દિકરીનું લગ્ન શહેનશાહ સાથે કર્યું. રાણીનાં માખાપે તેનું જે નામ રાખ્યું હશે તે. તથા શાહી બેગમોમાં દાખલ થયા બાદ આપવામાં આવેલું નામ કાઢ્યું લખ્યું નથી.

શહેનશાહ અકબરનું કાનૂન સાથે આ પહેલું લગ્ન હોવાથી રાણી સાથે બાદશાહ ધણો વિનોદ કરતો, તથા રજપૂતાના ટેકીલા સ્વભાવની કદર કરવા રાણી સાથે બાદશાહ હાસ્ય વિનોદ કરતો રાણી બુધ્ધિશાળી હતી. તેણે પોતાના સ્વરૂપવડે બાદશાહનું દિલ જીતી લીધું એટલુંજ નહિ, પણ બાદશાહ સાથે અગાધ પ્રેમથી વર્તતી હતી.

લગ્ન થયા બાદ રાણી “શાહ બેગમ”ના નામથી પ્રખ્યાત થઈ. તાં ૧૭ રખીઉલ અવ્વલ (હીં ૯૭૭) માં બેગમે પુત્રનો જન્મ આપ્યો, સલીમ નામ રાખવામાં આવ્યું, જે જહાંગીર નામ ધારણ કરી હિંદુસ્તાનનો બાદશાહ થયો. શાહબદાના જન્મની મુબારકબાદીમાં ઠેકાણે ઠેકાણેથી હુર્ શાએરો કસીદા બનાવી લાવતા

હતા. કસીદામાં રાણીનો ખીતાબ “મર્યમ ઝમાની” આપવામાં આવ્યો હતો. મહાન અકબર શાએશને ઇનામ આપી રાજ કરતો, તથા ખોતાની માનવંતી રજપૂત રાણીને ખુશ કરવા કસીદા મેલવાવતો. જે ઓરડીમાં મરીયમ ઝમાનીના પેટ શાહઝાદો જન્મ્યા હતા તે ઓરડી હજુ સુધી ફતેહપુર સીક્રીમાં મૌજુદ છે. દિવાલો ઉપરનું કાતર કામ હુંસાઇ ગયું છે. આજે તે મકાન શેખ સલીમ ચીક્તી (૨૦ અઠ)ના સંજ્ઞાદાનશીનના કબજામાં છે.

એક વખતે ગરમીની મોસમમાં બાદશાહ રાણીના મહેલમાં રાત્રે આરામ કરતો હતો. બાદશાહ અને રાણી અને અગાશીમાં ખેંસી પવનથી પ્રદુલ્લ થતાં હતાં, અચાનક બાદશાહે ચંદ્ર સામે જોઈ, કહ્યું કે “રાણી ! ચંદ્રની અંદર કાળો ડાઘ શેનો હશે ?” રાણીએ જવાબ આપ્યો કે “શાહી મહેલમાં ઉગેલા ચંદ્રને ચાંદરણી સાથે સંબંધે જોઈ આકાશમાંનો ચંદ્ર શરમાઈ ગયો, જેથી તેના મુખ ઉપર અફસોસની કાળી ઘટા છવાઈ ગઈ છે.” બાદશાહ ખુશ થયો.

એક દિવસ શિકાર કરી આવી બાદશાહ, જયપુરી રાણીના મહેલમાં ગયો. રાત્રિ પડતાં બાદશાહ પલંગ ઉપર આરામ કરતો હતો. શિકારેથી આવેલા બાદશાહની કમરમાં કટાર જોઈ રાણીએ કહ્યું, કે “ઝનાનખાનામાં રાત્રિના સમયે કયા રાત્રનું હૃદય ચીરવા કટારની જરૂર પડી છે ? આ દાંસી રજપૂતાણી છે, કટારથી ડરે તેમ નથી, પણ જ્યાં પ્રેમની કટારથી દિલ ધાયલ થયું હોય ત્યાં લોખંડની કટાર ખીન ઉપયોગી છે.” બાદશાહ રાણીની ચતુરાઈ તથા પ્રેમ જોઈ અતિપ્રસન્ન થયો.

મહાન અકબર (હીઠ ૧૦૧૪માં) ગુજેરી ગયો ત્યારથી મરી

યમ ઝમાનીના સુખ વૈભવનો અંત આવ્યો, પણ શાહઝાદો એવો નેક નીકળ્યો, કે તેણે માના હુકમનું કદિ અપમાન કયું નથી. જહાંગીરના રાજ્યાલિષેકના બીજે વર્ષે શાહી બેગમે શાહઝાદા ખુર્રમ સાથે લાહોર આવી, ત્યારે આદશાહ પોતાની માતૃશ્રી મરીયમ ઝમાનીને માન આપવા સામે લેવા ગયો. વળી બીજે વર્ષે શિકાર ખેલવા ગયો તો હવા ફેર કરવા માટે મરીયમ ઝમાનીને પણ સાથે લઈ ગયો. વળી દિલ અફરોઝ બાગ કે જે રાવી નદિને કિનારે આવેલો છે, ત્યાં માતૃશ્રીને સલામ કરવા હાજર થયો. ઈ. સ. ૧૬૧૭માં કાઠિયાવાડની સફરમાં બીજી બેગમેની સાથે પોતાની માતૃશ્રીને પણ લઈ ગયો. વળી એક વખત જન્નતુલ્દુન્યા (કાશ્મીર)માં પણ મરીયમ ઝમાનીને લઈ ગયો હતો.

મરીયમ ઝમાની પણ પોતાના દિકરા અને પોતરાઓ માટે જીવ કુરબાની કરતી હતી.

હિ. ૧૦૧૫માં જહાંગીરને સોનાથી તોલ્યો, તો એક મણ બાર શેર વજન થયું. પછી જુદી જુદી વતની સુગંધીદાર વસ્તુઓથી બાર વખત તોલ્યો હતો. આ બધી વસ્તુઓ ગરીબ મુસાફરોને વહેંચી આપવામાં આવી હતી. જે ખર્ચ થયો તે મરીયમ ઝમાનીએ પોતાના ખાનગી ખર્ચનામાંથી આપ્યો હતો.

જહાંગીરના રાજ્યાલિષેક પંદી ત્રીજે વર્ષે અમુક પોલીટીકલ કારણોથી જહાંગીરનું લગ્ન રાજા જગતસિંહ બીન રાજા માનસિંહ કછવાહાને થેર થયું. લગ્ન મંડપની રચના તથા લગ્ન ક્રિયા મરીયમ ઝમાનીના મહેલમાં કરવામાં આવી, તથા તમામ ખર્ચ બેગમે પોતે ચુકવી આપ્યો. જહાંગીરના સૌથી નાના છોકરા શહેરયારની

શાદી શેર અફગાનથી નુરજહાને પેટે પેદા થએલી લાડલી બેગમ સાથે થઇ તો મહેદી બાંધવાની ક્રિયા મરીયમ ઝમાનીએ પોતાના મહેલમાં અદા કરાવી હતી.

હી. ૧૦૩૩માં રજબ માસની તા. ૧૯મીએ પોતાના નામ-વર ધણી સહેનશાહ જલાલુદ્દીન અકબરના મોત પછી અદાર વરસે તે સદગુણી, શરમાળ અને સદાચારી બેગમ કે જે પોતાના મર્દુમ ખાવીંદ સહેનશાહ જેટલું રાજકીય બાબતોમાં મગજ ધરાવતી હતી, તેણે રાજકીય નજરે પોતાના શાહઝાદા સલીમ તથા બીજા શાહ-ઝાઓનાં લગ્નો રજપુત ખાનદાનોમાં કરાવી આગ્રામાં દફન થઈ છે.

મરીયમ ઝમાનીનો મકબરો સિકંદર લોદીની બારાદરીમાં સિકંદરામાં આવ્યો છે. આ ઇમારતની નીચલી મંજલમાં ચાલીસ ચોરડા છે. બેગમે આગ્રાની વાવ, ધર્મશાળા, બાગ તથા લાહોરમાં એક મસ્જિદ તૈયાર કરાવી, જે આજે પણ બેગમ શાહી મસ્જિદના નામે મશહૂર છે. આ મસ્જિદનું કામ હી. ૧૦૩૩માં પુરું થયું. મસ્જિદમાં સહેનના મધ્ય ભાગમાં એક મોટો હોઝ છે. તમામ ઇમારત પથરની છે, લાકડાનું તો નામ નથી. મસ્જિદની ઉત્તર બાજુના દરવાજે લખ્યું છે કે:-

મિન્નત એઝદરા કે આખીર ગરત કાર અઝ ઇબ્તદે

હમ બતવશીકે ખુદાઓ હુકમ સાહબ મસ્નદે

હઝરતે મરીયમ ઝમાની બાનીયે હાઝલ મકાં

કઝ ઇનાયાતે ઇલાહી સાખતા જાયે હુદા

અઝ પયે તારીખ ખત્મ ઇ બીનાયે ચું બિહિશત

શ્રીક મી કરદમ કે આખીર ચાફતમ ખુશ મસ્જિદે.

ભાવાર્થ:- ખુદાની મદદ અને ગાદીનશીનના હુકમથી શરૂઆતથી કોમ પુરે થયું, એ ખુદાનો એલસાન છે. આ મકાન બંધાવનાર હઝરત મરીયમ ઝમાની છે. અસ્લાહની મહેરબાનીથી આ હિદાયતની જગ્યા બંધાઈ છે. જન્નત જેવા આ મકાન પુર્ણ થયાની તારીખ માટે વિચાર કર્યો, તો છેવટે માલુમ પડ્યું કે “ખુશ મરજદે” શબ્દની ગણતરી કરતાં, જે સાલમાં મરજદ પુર્ણ થઈ, તે સાલ (૧૦૩૩) માલુમ પડે છે.

તેના પુર્વ બાબુનો દરવાજો જે બરાબર બજારની વચ્ચમાં છે ત્યાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

શાહે આલમગીર નુરુદ્દીન મોહમ્મદ બાદશાહ

બાદ ચારબ દર જહાં શેશન ચું નુરે મેહરોમાહ

ભાવાર્થ:- હે અલ્લાહ ! દુન્યા જીતનાર નુરુદ્દીન મોહમ્મદ બાદશાહનું નામ દુન્યામાં સુર્ય ચંદ્ર સમાન પ્રકાશિત રાખ.

મહારાજ રણજીતસિંહના વખતમાં આ મરજદનો ઉપયોગ દારૂખાનું સંચરવામાં થતો હતો, પણ જ્યારથી અંગ્રેજ સરકારની હકુમત નીચે પંજાબ આવ્યું, ત્યારથી (ઇ. સ. ૧૮૫૦થી) એમ. ડી. ગ્રીફર લાહોરના ડેપ્યુટી કમીશનર સાહેબે આ મરજદ મુસલમાનોને હખાલત માટે ખુલ્લી કરી આપી.

જયપુરી રાણી માનબાઈ.

જહાંગીર પોતાના જીવન ચરિત્રમાં લખે છે કે હું ૧૭ મી રબીઉલ અવ્વલ હીં ૯૭૭માં પેદા થયો. હીં ૯૯૩માં મારી ઉમ્મર પંદર વરસની હતી ત્યારે રાજા ભગવાનદાસ કે જે અકબરી દરબારના મોટા અમીર હતા, અને હિંદુસ્તાનના પ્રખ્યાત રાજાઓમાં જેમની ગણના થતી હતી તેમની કુંવરી સાથે મારું લગ્ન થયું. આ મારું પહેલું લગ્ન હતું, અને હિંદુસ્તાનના એક મોટા અમીર તથા રજપૂત રાજા સાથે સગપણ અવાધી મારી શાદીમાં મારા વાલીદ-મહાન પિતા જનને રાજાને ઘેર પધાર્યા. આ રાણીનું નામ માન-બાઈ હતું, જે ઐતિહાસિક પુસ્તકોમાં જયપુરી રાણીના નામે પ્રખ્યાત છે. હીં ૯૯૪માં આ રાણીના પેટ મારે ત્યાં એક શાહ-ઝાદી પેદા થઈ, જેનું નામ તેના દાદાએ સુલતાનુન્નીસા રાખ્યું. હીં ૯૯૭માં એક શાહઝાદો પેદા થયો જેથી શાહી મહેલમાં ઘણી ખુશાલી ઉજવવામાં આવી. મારા બાપે તેનું નામ સુલતાન ખુસરૂ રાખ્યું. રાજા માનસીંહ કે જોણે અકબરના સમયમાં ઘણી ખ્યાતિ મેળવી છે, તે ખુસરૂનો મામે થતો હતો.

અકબર ખુસરૂ સાથે ઘણો પ્રેમ રાખતો હતો, જેથી ભગવાનદાસ અને તેના દીકરા માનસીંહ તથા માધવસિંહની સમજાવટ તથા કેટલાક આપ મતલબીઆની શીખમણીથી પોતાના બાપને બદલે પોતાને (ખુસરૂને) રાજ્ય મળશે, એવો તેને ભરોસો પડી ગયો હતો. રાજા

લગવાનદાસ તથા ગોનસિદ સહકર્તા સર્વમિત્ર (જહંગીર)ની શુરા-
દગ્રા અકબરને બાંહેર કરતા હતા. આ કારણથી અકબર અને
જહંગીર તથા જહંગીર અને ખુસરૂ વચ્ચે ખગાડ થઈ ગયો હતો.
ખુસરૂ જહંગીર પોતાના બાપ સામે ખુલ્લી રીતે બળવો કર્યો હતો.

અકબરના મરણ પછી રાજગાદી તે જહંગીરને જ આપી
પણ તેનો મરજવાન ખીન અનુભવી અને કમસમજ શત્રુઓ
ખુસરૂ તેનાથી વિરુદ્ધ રહ્યો. આ તમામ ખપટપટ અને પામડોમાં
ખુસરૂની માનું દખલ ન હતું. અકબર પુરાણના નાના, મામા અને
ખીન કટક્ષે રજાતા ખુસરૂના ખીન અનુભવને કદ, તેને બદલાઈ
પોતાની પોતાની બાળ સુધારણા દિશતા હતા. ખુસરૂની માનું નામ
અફસોસ છે. જહંગીર પોતાની મુઠકમાં પણ નથી લખ્યું. તે
દમેશી પોતાના દિકરાને આગળ પાછળની વાતો કહી સંભળાવેલી
હતી, પણ રંગોની લાલચ માની કેટલા શિખમણને યથો ઉત્તરવા
દેતી ન હતી.

જહંગીરના લગ્ન છે. ક ખુસરૂની મા લગ્ની અક્કલમંદ, તકદાર
અને આકળા દિલની હતા. આજ્ઞા હતી. તે સારા એક આજ્ઞાકર
પોતાના હુકમો છોડરા અને ભાઈને કુરબાન કરી દે એવી હતી.

તેણે માતા હેનથી કાચાર થઈ દિકરને વણીએ પાર નેસર-
નિકળ્યો, પરંતુ તેને કાંઈ અસર નહોતી એકે તમારે તમારે મરણમાં
વેશપરેપરામાં આંડપણથી અસર હતી, તેમાં વળી દિકરાની આવી
દિકરાથી તે દમેશો ઉદાસ રહેતી હતી. લાંબી મુદત ઇલાજ કરાવવા-
થી જરા હાલત સુધરવા આવી હતી.

પણ દિકરાનું ચલણ સુધારવાને જ્યારે તે નિષ્ફળ નીવડી. તથા દિકરાએ ભારે જળવા કર્યો, કે જેનાં પરિણામ શ્રાણાં છુરો. આમણે તેવું જણાયું તથા પોતાના ધણી સાથેની પોતાની મહાખ્યતનો જ્યાલ કરી જાયું, તો તેને આની નિરસ જીજ્ઞાસી કરતાં મરણ પાડેલાં. જ્યાંગીર લખે છે, કે "હું જીજ્ઞાસી હોઈ ૧૦૧૩ ના આશર દિવસોમાં શિકારે ગયા હતા, ત્યારે મારી ગરબાજીમાં માન કરી પી. જ્યાંજ્યાં ગાંડપણની હાલતમાં હલ કરતાં થયું આશીલ ધોખા પા જઈ આ રીતે આપઘાત કરી મરણ પામી.

રાણી દ્રુત દિકરાના જળવાને લીધેજ ઉતાસ રહેતી હતી, જોડણ નહિ પણ તેના ભાઈ માનસીહ અને માધવસીહ કે જે હમેશાં ખુસરને છુરી શિખામણ આપ્યા કરતા હતા તેથી તે બેયને સ્થા કરતી હતી. જ્યાંગીર લખે છે, કે તે તેની જીજ્ઞાસીમાં આવું જોયા માંગતીજ ન હતીકે તેનો ભાઈઓ કે દિકરા મારી સાથે ખરાબ વર્તણૂક ચલાવે. એ તો પોતાના જીવ ઉપર જરૂર દુખમાંથી છૂટી ગઈ, પણ મારું જીવન નિસ્મ કરતી ગઈ. આવું પ્રીવું ગમવું નથી તેમજ કાંઈ વાત ગમતી નથી. છેવટે જ્યારે મારા પિતાશ્રીને આ વાતની ખબર પડી તો દિલાસા રૂપ વાતસંલ્પ પ્રેમ (પિતા પુત્ર વચ્ચેના પ્રેમ)નો એક પત્ર "ફિદવી ખાસ" (જ્યાંગીરના નામ) ઉપર મોકલ્યો. જ્યાં પોતાને માથેથી શાહી તાજ ઉતાસી મારી પાસે મોકલ્યો. આ મહેમાનીથી મારા જળાપાની આજ ઉપર પાણી છંટાયું અને મારી પિતી દુઃ થઈ.

જ્યાંગીરને આ એકજ સ્ત્રી ન હતી. એક સ્ત્રી જેને મરણ પામી (હી. ૧૦૧૭) સુધીમાં તેને નીચે પ્રમાણે રાણીઓ થઈ ચુકી

હતી. હી. ૯૯૪માં તેનું લગ્ન રાજા ઉદેસિંગની કુંવરી સાથે થયું હતું. વહુને લેવા માટે અકબર જતે વેવાઇને ત્યાં ગયો હતો. હી. ૯૯૭માં તેનું ત્રીજું લગ્ન ઝનખાન દોકાના કોકા ખ્વાબ્ન હસનની શાહજાદી સાથે થયું હતું. અકબરના અમીર સહદખાનની શાહજાદી સાથે પણ એક લગ્ન થયું હતું. તેનું ચોથું લગ્ન ખીકનેરના રાજા રાયસીંહ ખીન કલ્યાણમલની કુંવરી સાથે થયું હતું. હી. ૯૯૮માં તેણે પાંચમું લગ્ન રાજા ફેશવદાસ રોડોડની કુંવરી સાથે કર્યું હતું. વળી તેનું છઠું લગ્ન હી. ૯૯૯માં જગત ગોસાયન ઉર્ફ જોધખાઇ સાથે થયું જે મોટા રાજા (રાજા ઉદયાસિંહ) ખીન રાજા માલદેવ જોધપુરવાખાની કુંવરી થતી હતી.

અકબર જ્યારે હી. ૧૦૦૦માં કાશ્મીર ગયો ત્યારે સલીમને પણ સાથે લઇ ગયો હતો. અકબરે પોલીટીકલ નજરથી એટલે કે કાશ્મીરના ઉમરાવા તથા હાકીમોને તથા જગીરદારોને તાબેદાર કરવા માટે મુઆરકખાન હુસયન સૂઝની એક શાહજાદી સાથે સલીમનો નિકાહ કરાવી દીધો. આ સાતમું લગ્ન હતું. આઠમું લગ્ન શાહી જોગમ (ઇબ્રાહીમ હુસયન)ની શાહજાદીથી થયું. એજ સાલમાં

ઇબ્રાહીમ હુસયન મીરજા તૈમુરની સાતમી પેઢીએ તૈમુરની શાહજાદી હતો, તેના ગાપ મોહમ્મદ સુલતાનને તેના નાના તે અફઘાનીસ્તાનના અમીર સુલતાન અલી મીરજાએ ઉછેર્યો હતો. અલી મીરજાની પાછળ અફઘાનીસ્તાનમાં ફિસાદ પેદા થયા ત્યારે તે ખામર પાસે હિંદુસ્તાનમાં ચાલ્યો આવ્યો, જ્યાં તે સુખી થયો. હંમાયુ પણ હમેશા મહારાજાની રાખતો હતો. અકબરના વખતમાં તે ઘણો ઘરડો થઈ ગયો હતો જેથી તેણે લશ્કરી સેવાની મારી આપી. સખલમાં એક જગીર આપી. તેના ચાર દિકરાઓમાં સાથી મોટા ઇબ્રાહીમ હુસયન મીરજા હતો, અને તે અઘાજોને સખલમાં જુદી જુદી જગીરો આપી હતી, પણ આ તૈમુર મીરજાઓએ અકબરના સાવકા ભાઈ મીરજા હકીમ સાથે મળી તેને બહુ દુઃખ આપ્યું.

તીબેટના રાજા અલીરાયની દિકરી સાથે નવમું લગ્ન થયું. આ લગ્ન પણ પોલીટીકલ કારણોથી કરવામાં આવ્યા હતાં. આ

આટલી બેગમો અને રાણીઓ હોવા છતાં જહાંગીર આ આપઘાત કરી મરનાર રાણી માટે અંતિમ સંસ્કાર કરતો, તેનું કારણ માત્ર એ હતું, કે રાણી શુદ્ધિરૂપી ધરેણીથી શણગારેલી હતી, તથા સર્વોત્તમ ખુશીઓના સમુદાય હતી, તે દરજ્જાની મહોબ્બત ઉપર ભાઈઓ અને બેટાની મહોબ્બતનો ભોગ આપતી હતી, તેણે પોતાના સદ્વર્તન, લાયકાત અને સારી વ્યવસ્થા વડે જહાંગીરને હમેશાં ખુશ રાખ્યો છે.

રાણી બેધમાઈ.

રાજકીય-પોલીટીકલ અતુરાર્થ તથા રાજ્ય વહિવટનું દુર અદેશી-પાણું એ તો અકબરના ઘરની લોંડીઓ હતી. જયપુરના રાજા ભગવાનદાસ, ખીકાનેરના રાજા કલ્યાણમલ અને જેસલમેર વગેરે રાજાઓની દિકરીઓ લઈ તેમને પોતાના અંગ રક્ષકો બનાવી રાખ્યા હતા. વળી તેમને દરબારમાં મોટા મોટા ઓધ્યા પણ આપ્યા હતા, બેધપુરનો રાજા આ બધા રાજાઓમાં આગેવાન અને આખર ગણાતા હતા, તેથી તે રાજ્ય સાથે પણ સંબંધ જાડવાને અકબર આતુર હતો.

રાજા ભગવાનદાસ* અને રાજા કલ્યાણમલ જે અકબરના વેવાઈ હતા, તે રાજા ઉદેસિંહથી સલાહ કરવા અને શાહઝાદા સલીમ

* રાજા ખિલારીમલ કછવાહા (જયપુર)નો મોટો છોકરો, સલીમનો સસરા અને ખુસરો નાનો થાય. રાજા ભગવાનદાસ હીં ૬૬૬માં લાહોરમાં મરણ પામ્યો (તખ્તકાતે અકબરી પા. ૩૮૨).

ની શોદાનું કહેણુ ત્યાં જન્મ મુકરે મેં મિત્રા આપ્યોને દોષનયોને
ઉદયસિંહને આગળ પાછવાનો વિચાર જણાવ્યો, ત્યજો કહ્યું કે અક-
બરની સલ્તનત સામે મુકાબલો કરવો સમજવાતો ને. મારાજાનું કહેલો
એ પોતાની બરબાદીના કારણરૂપ છે, વળી તે મારી દિકરી સહીમ
સાથે લઈ જવામાં આવે છે, જો હિંદુસ્તાન જેવા વિશાળ ક્ષેત્રનો
અવિચારમાં આદરશક થતાર છે.

રાજા ઉદયસિંહે કેટલીક મુદત વિચાર કર્યાં આદ પોતાની
દિકરીનું લગ્ન પાટવાનું વર સાહીબ સાથે મેલુર પ્રાધું. ઉદયસિંહ
જેઠપુરના પ્રખ્યાત જાળુ માદદેવનો દિકરો હતો. તેની જાહેજલાલી
માટે જલાળીયર પોતાની નોકરીમાં લખે છે તેની પાસે થણુ લશ્કર
હયું, તથા તે ઘણો સાહેબીવાળો હતો.

કતિલાસમાં ઉદયસિંહને મોટા રાગથી આગળવામાં આવે છે,
કાસ્યું કે તે શરીર રોગ પુટા હતો. તેને બે દિકરીઓ હતી. નાની
દિકરીનું લગ્ન જયમલ રૂપસી ઘણવાલા સાથે થયું. મોટી દિકરીનું
લગ્ન જયમલ રોસાયના દયું. તે જેઠપુરની રાજકુવરી હોવાથી તે
જેઠપુરના જોડાણના નામથી મશહૂર થઈ ગઈ. જેઠપુરના તેના આપે
જમીન વિદ્યા પ્રિયવા ઉમરાવ લશ્કરી સાહીબ પણ આપી હતી.

કેટલીક લગ્નગરોમાં તે સામીલ થઈ, પોતાની બહાદુરીનું પ્રાણી દેખા-
ડતી હતી. તે ઘેરી બુદ્ધિશાળી, હાજર જવાબ, અમિ હાશ્યોવતોદ કર-
નારી હતી. તેની ગુણ અને કૌશલ સીધે બેળા રાજકીય સંબંધથી
જોડાયેલી હતી. તેના પ્રજાને માનવિતમાં હિંદુસ્તાનની સલાત એવમ
બિનવાનું સમજી હશે, જ્યારે મોટા મોટા જેરાવર રાજાઓને પ્રજા
પોતાનો ઘણી બિનાવવાને તેણે પસંદ ન કર્યું.

રાજા બગવાનદાસ અને કલ્યાણમણી બંધામણી રાજા
ઉદયસિંહ પાસેની કિશોરી સ્ત્રીને જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા અને સાથે
શરત કરવામાં આવી કે આદ્યજાત સલામત પોતે સંધ્યા દરસારીઓ
સાથે ભાગ્યેયે રાજાના કાંઈ કાંઈ કરવી, અદ્યજાત દરસારીઓ સાથે ગયા
એક વડાના પુત્રાને રાજા નમાવેલા સોઈની જાગૃતિ સાથે રાજા ગયા.
આ વડાના પુત્રાને રાજાને ગોળ ઉદયસિંહના કાંઈ મુજબ લિંદુ-
સ્તાની રિવાજ મુજબ કરવામાં આવ્યા.

[illegible]

તુકી, ધરાડી, હિંદી ઘોડા શણગાર સાથેની ભેટો આપી. અણુલ ફઝલ
લખે છે કે:—

હીનો દુન્યારા મુબારક બાદ કીં ફરખંદા અકલ
અઝ મરાયે ઇન્તેઝામે દુન્યા વહીં બસ્તાઅંદ
અઝ નિગારસ્તાન દવલત નુરચશમે શાહરા
નુરલખે ચું પર્દા હાયે લીદા રંગીન બસ્તાઅંદ.

લાહોરની રાનક તથા આગાદી કરવા અકબરની સેવારી
જ્યારે લાહોરમાં આવી હતી, તે અરસામાં શાહઝાદો સલીમ પણ
પોતાની રાણીઓ સાથે લાહોરમાં હતો. તા. ૩૦ રબીઉલ અવ્વલ
હી. ૧૦૦૦માં જોધબાઈને પેટે શાહઝાદો ખુર્મ પેદા થયો. જે
શાહજહાંના લકબથી હિંદુસ્તાનનો બાદશાહ થયો. શાહઝાદાના જન્મને
ત્રીજે દિવસે અકબરે જહાંગીરના મહેલમાં આવી શાહઝાદાનું નામ
ખુર્મ પાડ્યું અને તેને પોતાનો “ પીસરે ખવાન્દા ” કહ્યો. આ
સંબંધથી શાહજહાં જહાંગીરને હમેશાં “ શાહભાઈ ” કહ્યા કરતો
હતો.

હી. ૧૦૧૪માં જ્યારે અકબર લયંકર બિમારીમાં હતો, ત્યારે
રાજા માનસિંહ અને મીરજા અઝીઝ દોકાએ જહાંગીરનો હક હુખાવી
ખુસરો હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય અપાવવા કાશીશ કરવા માંડી હતી,
ત્યારે રાણી જોધબાઈએ ઘણી બુદ્ધિ વાપરી રાજા માનસિંહ અને
મીરજા અઝીઝ દોકાનું જોર તોડ્યું હતું.

મુખ્ય કિલ્લો દુશ્મનોથી ઘેરાઈ ગયો, તે અરસામાં પોતાના
જીવની દરકાર ન રાખતાં શાહઝાદા ખુર્મને બોલાવવાનું બહાનું

ઠાઠી અનેક વખત આ રજપૂતાણી કિલ્લામાં દુશ્મનો પાસે ગઈ હતી. શાહઝાદા ખુર્મને ઉલ્ટે રસ્તે ચઢાવી બાપ બેટાને અદાવત કરાવ્યાનું આગળ આવી ગયું છે, જેથી રાણી નેધબાઈ શાહઝાદા ખુર્મને અનેક વખત સમજાવી ચૂકી હતી, કે રજપૂતો તમારામાં કુસંપ પેદા કરાવે છે, જેથી રાજા માનસિંહનું જોર તોડી નાખવું સાઈ છે. રાણીને જ્યારે માલમ પડ્યું, કે મામલો બીલકુલ બગડી ગયો છે, તો તેણે પોતાના શીરતાજ સલીમને લાચાર કર્યો, કે તમારા વાલીનું બુઝર્ગવાર પાસે જાઓ. બૂલની મારી માગો, અને ગમે તે રીતે તેમને રાજ કરી તમારો હક સંપાદન કરો. શાહઝાદો સલીમ ચતુર રાણીની શિખામણ કબુલ કરી કિલ્લામાં ગયો. બાદશાહને પગે નમી પડ્યો. બાદશાહે બેટાને બેઠો કર્યો. અને પોતાનો તાજ તથા તલવાર અર્પણ કરી ઢંઢેરો પીટાવ્યો, કે મારી પાજળ મારી ગાદીનો વારસા શાહઝાદો સલીમ છે.

રાજ્યાભિષેક પછી રાણી નેધબાઈની બલીહારી દિવસે દિવસે વધતી ગઈ. શાહઝાદા ખુર્મના ઓઢામાં વધારો થયો, તે પણ નેધ બાઈનાજ પ્રતાપે છે. ખુસરૂએ કરેલો બળવો સમાવ્યા પછી બાદશાહ જ્યારે તમામ બેગમોને લઈ લાહોર આવ્યો, તો રાણી નેધબાઈ પણ સાથે હતી, લાહોરમાં ટુંક મુદત રહી સઘળી રાણીઓ સાથે બાદશાહ કાબુલ તરફ ગયો. ઈ. ૧૦૧૮માં શાહઝાદા ખુર્મની શાદી થઈ, તો શાદીનો બદોબસ્ત તથા ખર્ચ આપવાનું રાણી નેધ બાઈએ પોતે માથે લીધું.*

ત્રિવેણીમાં આવીને આવી, તથા મહારાણી પાછળ અસંખ્ય
 મેરના કીધી.
 એમના પક્ષ પછી તેનો લક્ષ્ય "પીરકીસ મકાની" પાડવામાં
 આવ્યો. મુલ્લા મોહમ્મદ સાલેહ કરમાવે છે, કે તેમનીઓમાં રિવાજ
 હતો. કાશ્ગરીઓનું અસલ નામ લોકાની જલે સદી ન ગયું, તે માટે
 એમને માટે ખાસ લક્ષ્ય રાખવામાં આવતા હતા. અકબરની માતા
 હકીમ "મરીયમ મકાની" હતો, અને પ્રહારીની માતા લક્ષ્ય "મરીયમ
 અમાની" હતો. તથા શાહજહાંની માતા લક્ષ્ય "પીરકીસ મકાની" હતો.
 એમના મહેલો આગ્રા શહેરની પાસે એક ગામમાં આવ્યો
 છે. તેની એક તરફ માત્રપુરા અને બીજી તરફ ફતેહપુર સીદી છે.
 તેની પાસે ચાંદમારી મેદાન આવેલું છે. આ હમારત પ્રથમ ખજ
 ચોરસ પ્રે હતી જે ૬૦' ૨૦' ૫૮' ૩૨' માં સીદીશ ગમ્ત મેદાને
 લાંબા કાંચીના પેટાવ માટે જમીનનો જરૂર પડી, તે તેમણે જર-
 ઘાળવ દિવાલો મીનારા તોડી નાખ્યા. મીંચબલર કહે છે કે મક-
 આરા ત્રણ મંજુત હતો, તે એવા તો મંજુત હતો કે કાંઈ તાકત
 તેને હચમચાવી શકતી નહતી, જેથી ઘણો મહેનત કરવો છતાં પણ
 તોડવાનું કામ બધું રાખવું પડ્યું. હાલમાં આ હમારત ખીલકલ
 ખિન્નભિન્ન છે, છતાં મોજસ ગતનું કાંઈ પણ હથિયાર તેને તોડી
 શકતું નથી, તથા કાગિયક પણ મટાડી શકે તેમ નથી.
 અકબર એક મરમરની છે, તે અગ્રાની બીચે લોયરામાં આવેલી
 છે, જ્યાં ચોરસ રસ્તે જઈ જવાય છે. તેમાંના પ્રશ્ન રસ્તા હાલ સુધે
 કાંઈમાં આવ્યા છે. ફક્ત એક રસ્તે પ્રસાદાવે મળવાય છે.

આશાના કિલ્લામાં ખાસ મહેલની દક્ષિણમાં અને અમરસીંગ દરવાજા પાસે લાલ પથરની એક ઇમારત ગગન સાથે વાતો કરી રહી છે. તેનું નામ જહાંગીરી મહેલ છે. બે માળની આ સુંદર ઇમારત છે. બીજો ઉપર ભાત ભાતનું કાતરકામ કરવામાં આવ્યું છે. સૌથી વધુ ખુબી આ ઇમારતની એ છે કે તેમાં એકે મેહરાબ નથી. છતાં પણ લાલ પથરની છે, અને થાંભલા પણ લાલ પથરના છે. પણ ઉપર સફેદ પથરથી મીનાકારીનું કામ કરવામાં આવ્યું છે. ઇમારતની બાંધણી દિંદુ ઘાટની પણ નથી, અને મુસલમાની ઘાટની પણ નથી. આ ભવ્ય મહેલમાં જહાંગીરની મહારાણી જોધબાઈ રહેતી હતી, તે બાબતની સર્વ ઇતિહાસકારો શાક્ષી આપે છે. આ મહેલમાં બેગમના ખાસ રહેઠાણની પાછળ આંખ મચ્છાલીની એક જગા છે, જ્યાં તે બીજી બેગમો સાથે આંખ મીચામણીની રમત રમતી હતી. મહેલની અગાશીમાં ધ્રુવારા, રોશની વગેરેની અજબ રચના કરવામાં આવી હતી. ધ્રુવારામાં જમના નદીનું પાણી લેવામાં આવ્યું હતું.

મહારાણી જોધબાઈ હાજર જવાબ અને ઘણી વિનોદી હતી. એક વખત નુરજહાં બેગમે તેને ખસીયાણી પાડવા ખાતર બાદશાહ ને કહ્યું, કે બાદશાહ સલામત આપનું મોં ગંધ મારે છે. બાદશાહ રાણી તરફ ફરીને પુછે છે, કે કેમ આ સાચું કહે છે ? મહારાણીએ ઝટ જવાબ આપ્યો કે હુઝુર ! જે ઔરતે ફક્ત એકજ મરદનું મોં સુંધ્યું હોય તે સુગંધ અને દુર્ગંધ શી રીતે ઓળખી શકે ? આ અનોખો જવાબ સાંભળી નુરજહાં વીલે મોઢે બેસી રહી. જવાબ સાંભળી બાદશાહ જહાંગીર ખુશ થઈ ગયો અને ગળેથી મોતીનો હાર ઉતારી મહારાણીને આપ્યો. નુરજહાંના મનમાં મહારાણીનું આ

મહેણું કાંટા માફક ખુચ્યા કરતું હતું, જેથી ફરી મહારાણીને ખસી-
યાણી પાડવા ધાર્યું. નુરજહાં આદશાહને કહેવા લાગી કે જોધાબાઈ
રસોઈ સારી બનાવે છે. આદશાહે તરત હુકમ આપ્યો, કે મહારાણી !
આજે તમે તમારા રિવાજ મુજબ રસોઈ બનાવો. જોધાબાઈએ કહ્યું,
કે આદશાહ સલામત બહુ સારું, હું રસોઈ બનાવીશ. પછી મહારા-
ણીએ રસોઈ તૈયાર કરી, પરંતુ આદશાહને ખવાડતા પહેલાં મીઠું
મરચું અરાબર છે, કે નહિ તે તપાસવા ચાખી લીધું. નુરજહાં તો
આ લાગ શોધી રહી હતી. મહારાણીને ખીસયાણી પાડવા બહાનું
શોધતી હતી. તે એકદમ ઘોંઘાટ કરી બોલી ઉઠી કે આણે તો રસોઈ
એડી કરી નાખી. હિંદુઓમાં એવો રિવાજ ક્યારે છે કે ઘણીને
ખવડાવ્યા પહેલાં રસોઈ એડી કરી નાખે. મહારાણીએ હિંમતપૂર્વક
જવાબ આપ્યો, કે જ્યારે ઘણીનેજ એડી પસંદ છે તો હું શું કરું ?
(નુરજહાંનો પહેલો ઘણી શેરઅફગન હતો.) જહાંગીર આ જવાબથી
ઘણા ખુશ થઈ ગયો. નુરજહાં આ વખતે પણ ખીસયાણી પડી ગઈ,
અને આદશાહને કહેવા લાગી, કે તમે જોધાબાઈને કાંઈ કહેતા
નથી. મને વારંવાર તે આડકતરી રીતે મહેણું મારે છે. આદશાહે
કહ્યું કે તમારી અંદર અંદરની વાતોમાં હું શું કરું ?

મહારાણી ચતુર, શરવીર, સર્વાંગે સ્વરૂપવાન હોવા ઉપરાંત
તે ઘણી ઉદાર દીલની હતી. અસંખ્ય ગરીબ સ્ત્રીઓ મહારાણીની
મહેરખાનીથી ગુન્નરો કરતી હતી. ગરીબ આળાઓ અને નિરાધાર
સ્ત્રીઓ માટે દયાના ભંડાર રૂપ મહારાણીનું દાર ખુલ્લું રહેતું હતું,
હિંદુ હોય કે મુસલમાન ગમે તે વંત માટે તેનો દયાળુ હાથ
ખુલ્લો હતો.

રાંદોડ રાણી.

શહેનશાહ ગાઝી આલમગીરને પાંચ શાહઝાદા હતા. તેમાં
 એમાં શાહઝાદો મોહમ્મદ અકબર આલમગીરને બહો વહાલો હતો.
 રાંડોડ જે સંવત્સરીંગ પરલોકવાસી થયો. સાર આદર રજપુતો મોઘલ
 સલ્તનત માટે અયોધ્ય વિચાર ધરાવતા હતા. હાલ રજપુતોમાં આવા
 હિત શત્રુઓને શરાતન બનાવી સીધે રસ્તે આજુબા શહેનશાહ આલમ-
 ગીરે શાહઝાદા મોહમ્મદ અકબરને અબમર્યા મોકલ્યા. ત્રીસ વર-
 સનો તરણ શાહઝાદો હજુ બીન અનુભવી હતા. રજપુતોએ તેને
 આશાના લીલા લીલા આગ દેખાડ્યા માંડ્યા. દુર્ગાદાસ નામે રાંદોડ
 ધણો વાચાળ હતો, તેણે કહ્યું કે આદશાહનો પ્રેમ આપના માટે
 હળાહળ ઝેર સમાન સાબીત થયેલ છે, તે કારણથીજ સર્વ
 લોપ્પા આપના જીવના દુરમન છે. આદશાહની જીંદગીમાં જે
 આપ રાંજ્યાભિષેક કરે, તે આદાસ હજાર રજપુત સવારો તથા
 અઢોડ લક્ષી આપના ચર્ણોમાં કુપાન થવા તૈયાર છે. વળી શાહઝા-
 દાને નવાદા સુંદરીઓની ડાસીઓની વધામણી પણ સંભળાવી. એક
 બીન અનુભવી તજજ્ઞવાન તરણ શાહઝાદા માટે આ એવો તો
 સંજ્ઞાકર દેવો હતો, કે તે જાલઓત્તર દેશમાં ફરાએસ નાદાન શિકારીએ
 જાળમાં કયો અટલુંગ નહિ, પરંતુ પાતાના નામનો પુત્રો તથા
 સિકંદર ચાલુ થયો.
 શાહઝાદા મોહમ્મદ અકબરે જાણવા હિંદુઓ, તે સમયમાંજ
 નેધપુરના મહારાણાની એક સ્વરૂપવાન મનહર આકૃતિવાળી પુત્રી

સાથે લગ્ન થયું. આ રાણીનું પુરૂં નામ પોદ્દ નથી, પરંતુ રોડોડ-
રાણીના ઉપનામથી ઝાળખાય છે. આ રાણીના પિટથી શાહજાદા
બુલંદ અખ્તર અને શાહજાદો સરીયતુન્નીસા પેદા થયાં.

દુર્ગાદાસ, રોડોડ રાણીનો નજીકનો સંબંધી હતો. જ્યાં શાહ-
જાદો મોહમ્મદ અકબર ખાનના ઉઠાવી ભટકતો હતો, તે અમલમાં
આવે અને બાળકનું પાલણુ પોષણ તેણે કર્યું હતું તથા ઉત્તમ પ્રકારની
કેળવણી આપી હતી.

અકબર! શાહજાદા મોહમ્મદ અકબરનું અંતિમ નામ ન
આવ્યું. આલમગીર શાહજાદાને પંદરોર અનેકદોરે ઘણું સમજાવ્યો
બલકે એક પવમાં તો લખ્યું કે:—

આખું યુદ્ધ રોગન ઉદ્ભવ નાલા ખીજદ સ્વચ્છ ચીરાગ
સોહજતે નાજુન્સ બાશદ સમરચે સપાહરહા.

ભાવાર્થ:—જેમ પાણીને તેલમાં નાખતાં દીવામાં લગભગાટ
થાય છે, તેમ નહારી સહોખતથી યુદ્ધ પરિણામ આવે છે.

પરંતુ શાહજાદો ચાલીસ હજાર સૈનિકો કે જે પાછળથી
સી-તેર હજારની સંખ્યાએ પહોંચ્યા હતા, તે તથા અણુદ ખનનો
મંગવાની અંશાએ આખી શિખામણે જરાએ અસર નહીં પાતળી.
આલમગીર પોલીટીક્સ દાવપચમાં ઘણો પાહોરો હતો, તેણે એટલા
પેરે શાહજાદા ઉપર અમુક મતલબનો સ્વેચ્છ રીતે સવાનના કોર્મ, કે
તે આડકતરી રીતે પ્રથમ રજપુતાને પહોંચી શાહજાદાને મળ્યો.
(પોદ્દસાદનો હેતુ પણ આજેજ હતો). પરંતુ વાચતાંની સાથે રજપુતા

ગભરાયા, અને શાહઝાદા માટે રજપુતોના દીલોમાં એવો વહેમ પેસી ગયો, કે તેનો સાથ દેવા કે તેને પોતાની સાથે રાખવો, તે પણ મુશ્કેલ જણાયું.

હવે શાહઝાદો રજપુતોથી નિરાશ થઈ શંભાળ પાસે સતારે ગયો. ત્યાંથી કાંઈ મદદ ન મળી, તો ઇરાનના સુલતાન સુલયમાન પાસે ઇસ્કહાન ગયો. ત્યાં લાંબી મુદત મેહમાન તરીકે રહ્યો. ત્યાં દીલ ન લાગ્યું, તો શાહની રજ લઈ અફઘાનિસ્તાન ગયો, અને ત્યાંજ સદત-નતની આશામાં જમીન ભેગો થયો. મીઠતાહુતારીખમાં લખ્યું છે કે શાહઝાદા મોહમ્મદ અકબરની કબર ઉપરના નિરાશાજનક શબ્દો વાંચનારને કહી રહ્યા છે કે:—

અઝ જફાએ ચર્ખ વ અઝ બે મેહુરીયે અવરંગઝેબ
ખુર્દ અકબર આર્જુયે તખત હિંદુસ્તાન બગોર.

ભાવાર્થ:—સમયના જુલમ અને અવરંગઝેબની અવદૃષ્ટિએ હિંદુસ્તાનની ગાદીની આશા, અકબર કબરમાં લઈને ગયો.

હવે રજપુતોના કાવાદાવાની ભોગ થઈ પડેલ મનોહર કાંતિ-વાળી રજપુતાણી—બેગમ અને તેનાં નિરાધાર આળેકાની કથની સાંભળો. શાહઝાદો આદ્યો જતાં બહારવટાનાં દુઃખો તથા બાદશાહી ત્રાસના ભયથી બાદશાહની હઝુરમાં અર્જ કરી કે જે ઝિલ્લે સુબ્હાની (બાદશાહ) મારા અપરાધને માફ કરી, મારી જપ્ત થએલી જગીર મને પાછી સોંપે તો હું શાહઝાદા અકબરનાં ફરજદો બાદશાહ તરફ મોકલી આપું.

આસમગીરે ગુજરાત અને મારવાડના સુખા શુભચતખાન
(કે દુર્ગાદાસે આ અરજ પણ તેની માફતેજ કરી હતી તેના) તરફ
અરજનો જવાબ લખી મોકલ્યો, કે રાઠોડોને મહાત કરવા રેક્રિયું
લશ્કર પાછું ખેંચી લઈ, રાજ અજીતસીંગ અને તેના સરદાર દુર્ગા-
દાસને દરેક પ્રકારે ભરોસો આપી શાહજાદા અકબરનાં ફરજદો દર-
બારમાં હાજર થાય તેમ કરે.

આ નિરાધાર બાળકો જ્યારે દરબારમાં હાજર થયાં, ત્યારે
હિંદના એક મહાન શહેનશાહનાં ફરજદોની હાલત એક નાદાન
શાહજાદાની ઘેસછાએ કઢંગી થએલી જોઈ, પુત્ર પ્રેમના આવેશમાં
આવી આસમગીર બાદશાહ અને બાળકોને છાતી સરસાં ચાંપી પ્રેમનાં
આંસુ ઢાળવા લાગ્યો. ફરજદોને ઉંચા પ્રકારની કેળવણી આપવાના
બદલામાં રાજ અજીતસિંહ અને દુર્ગાદાસ રાઠોડોને બાદશાહી બેઠથી
નવાજવામાં આવ્યા.

ઉદેપુરી રાણી.

ઉદેપુરના રાણાની આ કુંવરી સૌંદર્યમાં અનુપમ અને જ્ઞાન
ગુણો ભંડાર હતી. રાજગ્રો તથા શાહજાદાઓ તરફથી અનેક
માગાં આવતાં હતાં. રાણો પોતે પુત્રીને વિચાર બેતો હતો. રાજકુમારી
પોતાના ચાહકોની તપાસ પોતે કરી લેતી હતી. આવી રીતે પચીસ
વરસ વીતવા છતાં ધણી પસંદ કરી શકી નહિ. કરે પણ શી રીતે ?

આલમગીર જેવા હિંદના મહાન શહેનશાહની બાબુમાં ખેસવાનું તથા કુરના અધિકારમાંથી પસાર થઈ ઈસ્લામના તેજસ્વી શિતળ જાંબડામાં ખેસવાનું તેના કિસ્મતમાં કુદરતે નિર્માણ કીધું હતું.

શાહી મહેલમાં ઉદેપુરી રાણીના આગમનનું મંડાણ એવી રીતે થયું, કે રાણા રાજસીંગ ઉદેપુરીએ મારી માગી જળબો કબુલ કરવા છતાં, મહારાજા જસવંતસીંહ (મહુમ)ના પુત્ર અને રાણીની મદદમાં રહી બેઅદબી કરવા માંડી, તો આ હતભાગી રાજાને સીધે રસ્તે આગળવા શહેનશાહ વતે રાજધાનીમાંથી નોકળ્યો. આલમગીરી લશ્કરે પહાડો અને ખીણોમાં દાખલ થઈ હજારો રજપુતોનાં મસ્તકો કલમ કરી જંગલ લોહીથી ભરપુર કર્યું. આ જંગલોમાં રાણા રાજસીંગ પોતાના પરિવાર અને ખગ્તના સાથે છુપાયો હતો. આ લડાઈમાં જે કેદીઓ પકડાઈને દરબારમાં આવ્યા, તેમાં આ સૌંદર્યની પ્રતિમા, શરવીર નાજકન્યા પણ હતી.

આલમગીરના હુકમથી રાજકન્યાને શાહી મહેલમાં દાખલ કરવામાં આવી. તેની ચપળતા, કુદ્દિ અને શાણપણની પરિક્ષા પળે પળે શાહી મહેલમાં થઈ જેમાં દરેક પ્રકારે તે પ્રતીણ જણાઈ, તો શાહી બેગમોમાં દાખલ કરી તેનું ગૌરવ વધારવામાં આવ્યું. તે ઉદેપુરના રાણાની પુત્રી હોવાથી તેનું નામ “બાઈ ઉદેપુરી” ઠરવવામાં આવ્યું. બાઈ ઉદેપુરીએ માત્ર પોતાના લાવણ્યથી જ નહિ, પણ ખુદાદાદ (ધર્મવર દત્ત) ચપળતા અને ચક્રુતીથી આલમગીરી બેગમોમાં માનવંતી જગ્યા ટુંક સમયમાં જ મેળવી લીધી.*

આલમગીરે પોતાની જીંદગીના ઇલા દીવસોમાં જે કાગળો લખ્યા છે, તેમાં એક કાગળ શાહજાહ મોદદ્દમદ કામગણ ઉપર

* જુઓ “ખુતાને હરમ” પૃ. ૪૨ બીજા પેરેગ્રાફ.

લખ્યો છે, તેમાં પોતાની આ રાણીની યાદો આવ્યાં શબ્દોમાં કરી છે કે:-

ઉદ્દેપુરી વાલીદાએ શુભા દર બીમારી આમન બુદ્ધ
ધરિદ્રાએ રિક્ષકત દારદ. (તમારી મા ઉદ્દેપુરી બીમારીમાં મારી સાથે
હોત તો મહોબ્બત સાથે રહેવાનો ઇરાદો રાખત.)

ઉદ્દેપુરી શબ્દ માટે અનેક તર્કવિર્તક પેદા થયા છે. કેટલાક કહે છે, કે તે ઉદ્દેપુરી નહિ પણ બેંધપુરી છે, અને કેટલાક (યુરેપીયન ઇતિહાસકારો) કહે છે, કે ઉદ્દેપુરી એક ક્રિશ્ચિયન સ્ત્રીનું નામ છે. તે જ્યોર્જિયાની રહીશ હતી. એક વેપારી પાસેથી અતિ રૂપાળી હોવાથી દારા શિકારે ખરીદી હતી. દારાનું વલણ ક્રિશ્ચિયનો તરફ વધુ હોવાનું એજ કારણ હતું. દારાને કલ્લ ક્યાં પછી તેની બે સ્ત્રીઓ સાથે આલમગીરે નિકાલ કરવા ચાલુ, તેમાં એકતો સ્વાભિમાની રજપુતાણી હતી, તે તો ઝેર ખાઈ મરી ગઈ, પણ આ ક્રિશ્ચિયન લેડીએ આલમગીર સાથે નિકાલ ક્યો, મતલબ કે આવા દુચકા અંગ્રેજ ઇતિહાસકારોના ઇતિહાસમાં છે. અને ખાસ કરી મોગલ સલ્તનત માટે તો ધણું છે.

આ રાણીના પેટથી હી. ૧૦૭૭માં દસમી રમઝાને શાહઝાદો કામબક્ષ પેદા થયો. આ શાહઝાદો ઘણી ઉંચી કેળવણી પામેલો હતો. અરબી ફારસી ઉપરાંત તુર્કી ભાષા ઉપર પણ તેને સારો કાબુ હતો. વળી તે હાશીકે કુર્આન હતો. બુદ્ધી બુદ્ધી ભાષામાં ઘણું સરસ લખાણ કરી જાણતો હતો. અહમદુરી તથા પુન્યદાનમાં પણ લખાણવા લાયક હતો, આલમગીરે તા. ૨૮મી ઝીલકાદહી- ૧૧૧૭માં ફજરની નમાઝ બાદ દેહ છોડ્યો, ત્યાર પછી ત્રીજે વરસે તેજ મહીનામાં આલીમ વરસની ઉમરે શાહઝાદા કામબક્ષે પણ દેહ છોડ્યો.

રાણી મનોહરપુરી

શાહઝાદા મોહમ્મદ કામબક્ષની આ રજપુત રાણી હતી. મનોહરપુર તાલુકાની આ રાણી હતી, માટે શાહી મહેલમાં મનોહરપુરી રાણીના નામથી મશહુર છે. હી. ૧૧૧૪માં આલમગીર જ્યારે દક્ષિણમાં સવારીઓ કરતો હતો, ત્યારે શાહઝાદો કામબક્ષ આ રાણી સાહેત શહેનશાહની સાથે હતો. દક્ષિણમાં એક કિલ્લાની ફતેહ કર્યા બાદ વર્ષા રતુમાં બાદશાહે પુનામાં મુકામ કર્યો હતો.

પુના શીવાજીએ વસાવેલું શહેર છે. જે હવેલીમાં અમીરફતિમરા શાહસ્તખાનને કપટ કરી શિવાજીએ ધાયલ કર્યો હતો, તેજ હવેલીમાં બાદશાહે મુકામ કર્યો હતો. રાણી મનોહરપુરીના પેટથી શાહઝાદા કામબક્ષનો મોહમ્મદ મહીઉદ્દીન નામે એક શાહઝાદો હતો. તે ઘણો દેખાવડો અને બુદ્ધિશાળી જણાતો હતો. અહીંઆ તે બિમાર થયો અને અહીંઆજ ગુજરી ગયો. શેખ સલાહુદ્દીનના કબ્રસ્તાનમાં તેને બાદશાહે દફનાવ્યો અને પોતાના પૌત્રના નામ ઉપરથી પુનાનું નામ મહીઆબાદ રાખવામાં આવ્યું.

શાહઝાદા મોહમ્મદ મોઅઝમની રાણી.

આ રાણીનું નામ મળી શકતું નથી. બાદશાહનામા આલીમગીરીમાં હી. ૧૦૭૧માં રાજ્યલિપેકના મોઘા મહોત્સવ પ્રસંગે તે રાણી સંબંધી કેટલાક ઉદ્ગારો લખેલા મળી આવે છે, તે લખવામાં આવે છે. રાજા રૂપસિંગની કુંવરી હતી. શાહઝાદો મોહમ્મદ મોઅઝમ કે જે આલમગીર પછી બહાદુરશાહ નામ ધારણ કરી હિંદુસ્તાનનો બાદશાહ થયો, તેની સાથે હી. ૧૦૭૧માં તેની શાદી થઈ હતી. આ શાદી માટે બાદશાહે બધા જલસો કર્યો હતો. રાજાએ પોતાની દીકરીને એક લાખનું ધરેણું આપ્યું. શાહઝાદાએ જ્યારે સેહરો બાંધી સલામ અદા કરી, ત્યારે તેને એક લાખ રૂપીઆ રોકડા અને સોનેરી સાજ સાથે હાથી ઘોડા મળ્યા. વળી બે લાખ રૂપીઆનાં મોતી જડાવ ધરેણું મળ્યાં. આતીશબાજીએ જમીનને રોશન કીધી, તથા આસમાનને આતશબાજીના કૃતિમ તારાઓથી ઝળહળાત કીધું. બાદશાહે રાજા રૂપસિંગને માન આપ્યું. પ્રથમ તો આ સંબંધ રાજા માટે ઓછી વડાઇ ન હતી, તે ઉપરાંત વળી માન મરતબો અને ઓખો આપી ઇનઆમ અકરામ વારંવાર મળતાં રહેવાથી રાજાના સાથીઓમાં તેનું માનપાન વધી ગયું. આ રાણી આખરે મલેકએ હિંદ અને બાદશાહ બેગમ કહેવાઇ.

બાઈ ભવતદ્ધ.

આ રાણી રાજા કસ્તુરની કુંવરી હતી. કેળવણી પામેલી સદ્ગુણી અને ઉદાર તથા શુરવીર રાણી હતી. ભવતદ્ધ એક હિંદુ ઘરમાં પેદા થઈ અને હિંદુ ખાનદાનમાં ઉછરી પરંતુ કિસ્મતે તેને તૈમુરી ખાનદાન સાથે જોડેલી હતી, જેથી જવાન થતાંની સાથેજ તે શાહી ખાનદાનમાં આવી. તેની શાહી કબ્ર સાક્ષમાં થઈ તથા ફરી રીતે તૈમુરી ખાનદાનમાં આવી એટલે કે તેના આપે તેને બેટ તરીકે મોકલી અથવા તો કોઈ લડાઈમાં તે જીવતી કેદ પકડાઈ તે સંબંધી કાંઈ માલુમ પડ્યું નથી, પરંતુ આલીમગીરના સૌથી મોટા શાહજાદા મોહમ્મદ સુલતાનના મહેલમાં બેગમ તરીકે તેનું નામ મળી આવે છે. શાહજાદો મોહમ્મદ સુલતાન જયલુન્નીસા બેગમથી એક વરસ નાનો હતો. હી. ૧૦૪૬માં તે પેદા થયો હતો. તેની માનું નામ નવ્વાબ બાઈ હતું. અરબી ફારસી તુર્કીમાં ઘણો પ્રવીણ હતો. દારીએ કુર્આન હતો. ઓગણચાલીસ વર્ષની ઉંમરે આ દુન્યાથી રવાના થયો.

બાઈ ભવતદ્ધ શાહજાદા મોહમ્મદ સુલતાનના નિકાહમાં આવી, તો હુંક સમયમાંજ અને વચ્ચે પ્રેમબંધનની ઝોંવી વીજળીક અસર પ્રસરી કે એકની ઘડીભરની જુદાઈ બીજને પ્રાણઘાતક નીવડતી. અફસોસ ! ઇતિહાસકારોએ આવું પ્રેમાળ અને સદ્ગુણી જોડું કે તે સમયમાં જેમના જ્ઞાનગુણની ઘરેઘર પ્રશંસા થતી હતી તેમના જીવન ઉપર વધુ પ્રકાશ ન પાડતાં નિષ્કુરતાથી કામ લઈ ઉપરોક્ત અને વ્યક્તિને અન્યાય કીધો છે.

૬૩૫ સીયરની જ્ઞેધપુરી રાણી.

આલમગીર દક્ષિણમાં સવારીઓ કરવામાં ગુંથાઓ લો દોવાથી જયપુર, ઉદેપુર, જ્ઞેધપુર, વગેરેના રાજા રાણા, દુર્ગાદાસના બહેકાવાથી સહતનતથી વિરુદ્ધ જતા હતા તે આલમગીરના મરણ બાદ ખુલ્લા પડી ગયા. ગાયની કુર્બાનીની મનાઇ કરી દીધી. અજ્ઞાન, નમાઝ વગેરે મુસલમાનો માટે બંધ કરી દીધાં. આલમગીરના સમયમાં બધાવેલી મસ્જિદો જમીન દોસ્ત કરી દઇ ત્યાં મુર્તિઓ બેસાડી દીધી. આ બધી ખબરો આલમગીરના વારસ શાહઆલમ બહાદુરશાહ પહેલાને પહોંચી રહી હતી. તેણે એટલા માટે ડોઇ નોટીસ ન કાઢી કે રાજ્યાલિષેકના મહોત્સવ પ્રસંગે જ્ઞેધપુરવાળા રાજા અજીતસીંગ આવશે તે વખતે રૂબરૂમાં તેને કહેવામાં આવશે. પરંતુ રાજા અજીતસિંહ પોતાના સૈન્ય સમુદ્ધના ધુમ્મકે કરી, શાહ આલમે ગાદી મેળવવા પોતાના બાઇઓ સાથે કરેલી લડાઇમાં શામેલ ન થયો, તેમજ રાજ્યાલિષેકની મુઆરકબાદી દેવા પણ ન આવ્યો, તો બાદશાહ પોતે હીં ૧૧૧૬ તા. ૭મી શાઆને રજપુતોને દબાવવા જતે રવાના થયો. આ સમય મોગલ સહતનતની પડતીનો ગણાય છે, તો પણ જયપુર, ઉદેપુર અને જ્ઞેધપુર વગેરેના રાજાઓ એકત્ર થઈને પણ બાદશાહના મુકાબલામાં ટકી શક્યા નહિ. છેવટે લાચાર થઈ તેમણે પ્રાણદાન માગ્યું અને અરજ મોકલી કે અમે મસ્જિદો નવસરથી તૈયાર કરી આપીશું, બહુકે આબાદ કરવા તૈયાર છીએ. મુસલમાનો અજ્ઞાન દે, નમાઝ પઢે, બહુકે જણાવ્યો કાનુન ચાલુ કરે તો અમે ખુશી છીએ.

અને તે કામમાં મદદ કરીશું, અમને તે સંખધી કાંઈ વાંધો નથી. મોટા મોટા વસીલા રજુ કરી અજીતસીંગ, જેસીંગ અને દુર્ગાદાસ બાદશાહની હજુરમાં ગયા, પાછલા ગુનાહોની માફી માગી. બાદશાહે તલવાર અને લીબાસ ઇનામ આપી તેમના મુલક તેમને પાછા સોંપ્યા.* હીં ૧૧૨૩ રખીઉલ અવ્વલની શરૂઆતમાં જહાંદારશાહ પછી ફરૂખ સીયર પાદશાહ થયો. તે સમયમાં રજપુત, મરેઠા, શીખ વગેરે મોગ-બોથી વિરૂદ્ધ થઈ ગયા હતા. તેમાં વળી મોગલ બાદશાહોની અંદર અંદરની લડાઈથી તેમને તાકત મળી ગઈ હતી. બહાદુરશાહની હકીકત ઉપરથી આપણે જાણી ચૂક્યા છીએ કે અજીતસીંગ અને તેના સાથીઓએ કેવી આજીજી સાથે મુસલમાનોના તમામ મઝહબી હક આપવા કબુલ કરી, પોતાનો જીવ તથા રાજ્ય અચાવ્યું હતું, છતાં તેમનાં દીલ કાળાં હતાં, જેથી બહાદુરશાહે લાહોરમાં રૂકામ કર્યો. તે સમયમાં ફરી મુસલમાનોને કનડગત કરવા લાગ્યા. ફરૂખસીયરે ગાદીએ બેઠા પછી બીજે વરસે હીં ૧૧૨૪માં અમીરુલ્લિમરા હુસયન અલી-ખાનને, અજીતસીંગને દબાવવા મોકલ્યો. મહારાજાને જ્યારે બાદશાહી લશ્કર આવવાની ખબર પડી તો ફરી પોતાની હમેશની નીર્બળતા પ્રમાણે માફીની કબુલત તથા ભારે કીમતી ભેટ સાથે પોતાના સલાહકારોને મોકલ્યા. અમીરુલ્લિમરાએ અમુક શરતે સલાહ કરી. રાજાએ પોતાની કુંવરી બાદશાહના નિકાહમાં આપી. દંડની રકમ તથા ભેટની ચોખ્ખી રકમ લઈ રાજાએ પોતાનો કુંવર બાદશાહની

---

* રમઝાન માસ આવી ગયો હતો જેથી બાદશાહ અજમેર અને ચિતોડ વચ્ચે ખુલ્લા મેદાનમાં તંજુ નાખી પડ્યો હતો.

હજીરેમાં મોકલવા જણાવ્યું. x અમીરલ્લિમરા હુસયન અલીએ મહારાજની કુંવરી લાવવા શાયસ્તખાનને જોધપુરમાં મૂકી, તેના કુંવરને લઈ પોતે દિલ્હી આવ્યો.

બાબા બંદા બેરાગી (વેરાગી)નો બળવો, અને અંદર અંદરના ઝઘડાઓમાં બાદશાહ એવો ગુંથાયો કે ફરી રજપુતો તરફ બાદશાહ નજર કરી શક્યો નહિ. જ્યારે આવા ઝઘડાઓમાંથી બાદશાહને કાંઈક કુરસદ મળી, તો પછી હીં ૧૧૨૭માં ફર્જખસીયરે રાજા અજીતસીંગની કુંવરી સાથે શાદીની તૈયારી કરી. મહારાજની કુંવરી દિલ્હી આવી ચૂકી હતી. તે ઘણી કાંતિમાન અને શરવીર હતી. અમીરલ્લિમરાએ કુંવરીને પોતાને ઘેર રાખી શાદીની તૈયારીઓ કરી. એવી ધ્રુમધામથી વિવાહ થયો કે કાંઈએ તેવો જલ્દસો કયો ન હોય એવો અપૂર્વ ઠાકમાઠ કરવામાં આવ્યો.

હીં ૧૧૨૭ જલ્લહજ માસની બીજી તારીખે નિકાહની મેહફીલ થઈ. અમીરલ્લિમરાને ઘેર બાદશાહ પરજુવા ગયો. રાણી પહેલેથી મુસલમાન થઈ ગઈ હતી, જેથી શરીઅત મુજબ નિકાહ પઢાવવામાં આવ્યો. ઘણા દબદબા સાથે બાદશાહ, રાણીને મહેલમાં લાવ્યો. રાણીના બાપ રાજા અજીતસીંગને મહારાજનો ખીતાબ આપ્યો. સમયની બહીહારી ભુઓ, કે જે રાજા અજીતસીંગ ગુલામના પહેરવેશમાં જીવ લઈ દિલ્હીથી નાડો હતો, પોતાના રાજ્યમાં ચોર માફક પેઠો હતો, મુસલમાનોને નમાઝ કે અઝાન પઢવાની મનાઈ કરી

---

x શાહઝાદા અઝીમુશશાનની કશ્મીરી બેગમના પેટે ફર્જખસીયર હીં ૧૦૬૫ માં પેદા થયો હતો. તે શાહઆલમ બહાદુરશાહનો પૌત્ર થતો હતો. બાદીએ બેઠો ત્યારે તેની ઉંમર ૨૭ વરસની હતી.

હતી, વળી મરજી તોડી શિવાલયો બનાવ્યાં હતાં. તેજ રાજા પોતાની કલેજના કકડાં ૩૫ કુંવરી પોતાનું રાજ્ય ટકાવવા અને ધન પ્રાપ્તિ માટે આદશાહને આપે છે.

“ઝવાલે તૈમરીયા”માં અંગ્રેજ દતિલાસના હવાલાથી આ શાદીનું અધાન કરવામાં આવ્યું છે, કે આદશાહે આ શાદી કરી ત્યારે તે બિમાર હતો જેથી શાદીના રંગરાગનું સુખ ભોગવી શક્યો નહતો. ભોગભોગે તે વખતમાંજ અંગ્રેજ તા. ૮-૮-૧૭૧૫માં ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના તે વખતના કલકત્તાના પ્રેસિડેન્ટ ઇસ્ટાંડ લાણીની ઘણી ભેટો આદશાહ પાસે મોકલી. તે ભેટ લઈ આવનારમાં એક ડૉક્ટર ગીલા-ઇલ હેમીલ્ટન પણ હતો. આદશાહે દેશી ડૉક્ટરોના ઇલાજથી નિરાશ થઈ આ અંગ્રેજ ડૉક્ટરનો ઇલાજ શરૂ કર્યો, જેથી થોડાજ દિવસોમાં આદશાહને આરામ થઈ ગયો. આદશાહે ઘણુંએ ઇનામ આપવા માંડ્યું પણ આ ઉંદાર દિલના ડૉક્ટરે સ્વાર્થને આંખ પર મૂકી એવી ચીજ માગી, કે જે તેની કામ અને તેના ધર્મની સહનતને તાકત આપનાર અને ઉન્નતિ કરનાર સાબીત થઈ.

આ શાદીને હજુ ત્રણ વરસ થયાં હતાં કે હી. ૧૧૩૦માં અમીર-ઉમરા હુસયન અલીખાન અને કુતુબુદ્દીન સૈયદ અબ્દુલલાહ ખાન, રાજાઓ અને અમીરો સાથે મળી આદશાહને દાર કરવાની તદબીરો શોધવા લાગ્યા. રાજા અજીતસીંગ જે આદશાહનો સસરો હતો, તે પણ આ લોકોનો મળતીઓ બની ગયો. આદશાહ અધાની આંખો બદલાએલી જોઈ સલામતી માટે ઝનાનખાના દરવાજા બંધ કરી મહેલમાં પેસી ગયો. સૈયદ અબ્દુલલાહખાનનો મશવરો લઈ રાજા અજીતસીંગ જે પહેલા મંજૂરનો ખામી દીલનો, અને અંદર-

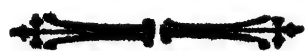
ખાનેથી મુસલમાનોનો દુશ્મન હતો, તેણે પોતાનું મગપણ બતાવ્યું અને હું હુઝુરનો વાળ પાણ વાંકા થવા નહિ દઉં એવા મંદેશા મોકલ્યા. ઉપર જણાવેલા બળવાખોરો રજપૂત યોદ્ધાઓ સાથે મહેલમાં ઘુસી ગયા. લોંડીઓ, બેગમો અને રાણીઓને મારી પીટી. પછી બાદશાહની ખબર પુછી, તો તે એક ખુણામાં છુપાઈ બેઠો હતો. જે વખતે નિર્દેશો ફર્જખસીયરને અતિ નિર્દયતાથી ખેંચી બહાર લાવ્યા તે વખતે તેની મા, શાહઝાદીઓ, બેગમો અને રાણી જોધપૂરી પણ લાજર હતી તે અધાં વીંટળાઈ ગયાં અને રડવા કકળવા લાગ્યાં. તેઓ અંધારાઓએ લાથ જોડ્યા ખુદના વાસ્તા આપ્યા, પણ તે વખતે એવી વાતો કાણ સાંભળે છે? તેમણે ફર્જખસીયરની આંખોમાં સોયા ઘાલી આંધળો કરીધો, અને સાત વરસથી કેદમાં પડેલા શાહઝાદા રશીદુદ્દરજનતને ગાદીએ બેસાડ્યો *

રાજા અજીતસીંહે પહેલેજ દિવસે જળ્યો અંધ કરાવ્યો તથા બળવાખોરોએ ફર્જખસીયરના શુભેચ્છકાની જાગીરો લૂંટી લીધી તથા તેમને બેદઅક્ત કરવામાં આવ્યા. બેગમોમાં ફક્ત રાણી જોધપૂરીની જાગીર તે રાજા અજીતસીંગની કુંવરી હોવાથી કાયમ રહી.

બળવાખોરોના પ્રતાપે રાજા અજીતસીંગને પુંકળ ધન મળ્યું. ધણું દિવસ તે દિલ્હીમાં રહ્યો. એક દિવસ તે ઘણા હાડ માંદ્યો

* શાહઆલમ બહાદુરશાહનો પૌત્ર હતો, તેની વીસ વરસની ઉંમર હતી, કેદખાનામાં પડ્યો હતો. શાહઝાદીઓની માફક ઉજ્યો હતો. લી. ૧૧૩૧ માં ગાદીએ બેઠો. તોફાન આવું હતું જેથી જેવો કેદખાનામાંથી કાઢ્યો તેવોજ નવાડ્યા કે કપડાં બદલાવ્યા સિવાય ગાદીએ બેસાડી દીધો.

બજારમાં જતો હતો તેને જોઈ લોકોએ મોટે અવાજે બંને તરફથી ખૂબો ખાડી કે “જમાઈનું લોહી રેડી (આ વખતે બળવાખોરો અને અજીતસીંગે કેદખાનામાં ફરિયાસીયરને મારી નાખાવ્યો હતો) પોતાનું કાળું મોં લઈ દિલ્લીથી હવે પોતાના દેશ ચાલ્યો !” આમાંના કેટલાક આદમીઓને તો રાજ્યએ જીવથી મારીનાખ્યા અને કેટલાકને બળવાખોરોના હુકમથી શહેરમાં ગધેડાપર સવાર કરાવી ફેરવ્યા.

રાણી પરથાલ.

આ એક ગરીબ હિંદુ સોનોની કન્યા હતી. બાલણી રાજ્યના મુઘલ પરગણાનું એક ગામડું તેનું વતન હતું. તે જે ગરીબ ખાન દાનમાં ઉછરી છે તે જોઈને કામને ખ્યાલ આવશે કે એક સમયે પરથાલ તે સુલતાન શીરોજશાહ બાલણીની વહુ બનવાનું માન મેળવશે !!

પરથાલના જીવન ચરિત્રમાં આથી વિશેષ જાણવાનું નથી કે તે અતિ સૌંદર્યથી ભરપુર સુંદરી હતી, ઇઝઝતદાર મૂસ્લીમ બાનુઓની માફક તે પરદો રાખતી હતી. શાદી કરવા પ્રત્યે અણગમો દર્શાવતી હતી, પરંતુ આ વાતોજ તેના જીવન ચરિત્રની ખીલવણી રૂપે છે.

વિન્ય નગરનું રાજ્ય બાલણ રાજ્યની લગોલગ હતું. તુંગલદ્રા નદિ બંને રાજ્યોને જુદું પાડે છે, નદિના ઉત્તર કીનારે બાદશાહનો મુલક અને દક્ષિણ કીનારે રાજાનો મુલક હતો.

આ વિજયનગરનો એક બ્રાહ્મણ પંડિત ધાર્મિક વિદ્યા શીખવા માટે કાશી બનારસ ગયો હતો. ત્યાંથી નિવૃત્ત થયો તો એક રાત્રિ પરચાલને ઘેર ગાળવાનો તેને પ્રસંગ આવ્યો. હિંદુ લોકો બ્રાહ્મણ સાથે બહુ માન જાળવે છે, તે ઉપરથી ખ્યાલ કરવાનો છે કે પરચાલના માતા પિતાએ તે બ્રાહ્મણનો કેવો આદાર સત્કાર કર્યો હશે.

શ્રદ્ધાવાલાં સોની અને સોનારણે બ્રાહ્મણને વિનંતિ કરી કે પરચાલ અમારા જીવ ઉપર આકૃત સમાન છે. બ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે તમારી તે પુત્રી ક્યાં છે ? સોનીએ કહ્યું કે મહારાજ શું કહું ? તેની તો વાતજ ભુદી છે. મુસલમાન સ્ત્રીઓની માફક પરદે રહે છે, કાંઈને પોતાનું મોં દેખાડતી નથી, અમારી નાતજાતમાં તેનું વેવીથાળ કયું હતું પણ તેને તો પરણવાનીજ બાધા છે, જેથી તમે કાંઈ આશિષ આપો કે તે પરણવા રાજી થાય.

આથી કરી બ્રાહ્મણ પરચાલને જોવા આતુર થયો. નજીક જઈ કહેવા લાગ્યો કે “પુત્રી ! મારાથી પરદો નકર, મને તારા બાપ સમાન ગણુ, હું તને પુત્રી સમાન ગણું છું. મારી સામે આવ અને મારી આંખોને તારા દર્શનનો લાભ આપ.” બ્રાહ્મણની આવી પાપ રહિત વાતો સાંભળી પરચાલ પરદામાંથી બહાર નીકળીને તે બ્રાહ્મણ સામે બેઠી.

આ બ્રાહ્મણ ગાયન વિદ્યામાં પ્રવીણ હતો. ગાયન રૂપી જાદુના જોરથી તેણે પરચાલને ખુશ કરી અને તેને લાગ્યું કે પરચાલ પણ ગાયનના શોખ તરફ મુકી છે, તો અમુક માસ ત્યાં પડાવ નાખી આ આત્મિક ખોરાકથી પરચાલને પણ માહીતગાર કરી.

પરથાલની આકૃતિ, સદગુણો, હાવભાવ સુરીલો કંઈ વગેરે આત્મ
જ્ઞાના હૃદયમાં વસી ગયાં. તે પોતાને વતન ગયો, ત્યાં જે બેઠકમાં બેસે તો
ત્યાં પરથાલની વાત કરતો. વાંટેઘાટે પરથાલના સૌંદર્યનાં ગુણગાન
કરતો. ધીમે ધીમે વિજયનગરના રાજા દેવરાજ્યને કાને ચરથાલની વાત
ગઈ. તે વગર દીડે પરથાલનો આશીક થઈ ગયો. ઘણા ઉત્સાહથી
આત્મજ્ઞને દરબારમાં બોલાવ્યો, પરથાલની હકીકત પૂછી. આત્મજ્ઞ એવા
શબ્દોમાં પરથાલનું વર્ણન કર્યું કે રાજાના પ્રેમનો અગ્નિ એકદમ
સતેજ થયો. તેજ વખતે અસંખ્ય ધન, તથા એક સોને મઢેલો ગલુખંધ
આત્મજ્ઞને આપી ફૂલું કે મુંગલ જાવ, જેટલો ખર્ચ થાય તેટલો કરો
અને જેમ તેમ કરી પરથાલનાં માતા પિતાને સમજાવી પરથાલનું
લગ્ન મારી સાથે કરવાને પ્રુથ કરો. વિવાહ જાડવાના ચિહ્ન તરીકે
આ ગલુખંધ પરથાલને પહેરાવજો.

આત્મજ્ઞ ઘણા શોખી મુદ્દગલ આવ્યો. પરથાલને ઘેર ગયો.
સોનીને વિજયનગરના રાજાનો સંદેશ મોકલ્યો. સોની તો રાજ
થઈ થયો. એક ગરીબ સોનીને એથી કયો રૂડો દિવસ આવે કે તેની
પુત્રીનું વેચીશાળ એક રાજાને ઘેર થાય !

સોની રાજ થતો થતો પરથાલ પાસે ગયો, લગ્નની વધામણી
પુત્રીને સંભળાવી, પરંતુ પરથાલ આવું કહીને પિતાની સર્વ પ્રુશીને
ભરમીભૂત કરી દીધી કે “ તમને વિજય નગરના રાજાસની ખબર
છે ? તેમાં હજારો સ્ત્રીઓ ભરેલી છે, જે ત્યાં ગઈ તે મરીને નીકળી.
આ રાજાની રાણીઓ લોંડીઓ કરતાંજે દલકારી છે. ન તો માતા
પિતાને મળી શકે છે કે ન તો ખીજાં સગાં વહાલાં ! હું એવી
હુમેશની કેદ પસંદ કરીશ નહિ. ભલે આપને મારા ઉપર હેત ન

હોય અને મારા તરફથી આપનું લોહી સફેદ થયું હોય પણ હું આપને કેવી રીતે છોડી શકીશ ? ”

માતા પિતાએ બહુએ સમજાવ્યું પણ બધું બર્થ. પેલો બ્રાહ્મણ પોતે તેની પાસે ગયો. બહુ બહુ સમજાવ્યું, છેવટે તેના ગળામાં રાજાનો ગળાબંધ નાખવા લાગ્યો પણ પરચાલે ચોકખું કહી દીધું કે મહારાજ ! હું આપની અદ્ય આપથી વધુ રાખું છું. પણ આ વાતમા આપ આગ્રહ ન કરો. તેમાં એક ભેદ છે જે હું કહી શકતી નથી તથા તમારી સલાહથી પણ હું તે કામ કરી શકતી નથી.

ભેદની વાત સાંભળીને તો બ્રાહ્મણ હઠ ઉપર ચઢ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે તે શું ભેદ છે ? મને કાનમાં કહી દે. જે લગ્ન કરવું જરૂર અનુચિત હશે તો હું પોતે તને તેવી સલાહ નહિ આપું. બ્રાહ્મણના આગ્રહને લીધે પરચાલે નીચે પ્રમાણે નવાઈ પેદા કરનાર વાત જાહેર કરી “ મને એક મહાત્માએ ખુશ ખબરી આપી છે કે તું મુસલમાન થઈને રાણી બનીશ. વળી તારાજ દેશમાં સુખ વૈભવથી જીવન ગુજારીશ. હું નથી જાણતી કે આ કેવો મામલો છે ! જેથી કરી હું વિજયનગરના મહેલમાં આવી શકતી નથી”. બંધારે કોઈ વાતે કામ ન બન્યું તો બ્રાહ્મણે વિજયનગરના મંદિરોના દર્શનનો શોખ દેવાડ્યો, પરંતુ પરચાલે તે પણ ન સ્વીકારતાં બ્રાહ્મણને તદ્દન નિરાશ કાઢ્યા.

બ્રાહ્મણ નિરાશ થઈ રાજાની સેવામાં હાજર થયો અને સઘળી હકીકત વીનવી દીધી. સર્વમાન્ય વાત છે કે દીલ કોઈ ચીજ ઉપર ચાંટ્યું હોય અને તે ન મળે તો પ્રથમ કરતાં તે ચીજની વધુ કિંમત ધાવ છે. આ સ્થિતિ દેવસયની થઈ. તેની ખુશ્ખબર થઈ

ગઈ. રાજ્યધાનીમાં જોટલું લશ્કર હતું તે લઈ શિકાર ખેલવાને
 બહાને તે તુંગભદ્રા નદિ તરફ રવાના થયો. નદિ કિનારા સુધી વધતો
 ગયો. જ્યારે પાણીએ રોકાણ કીધું ત્યારે તંબુ નાખી મુકામ કીધો.
 પાંચ હજાર સવારોને હુકમ આપ્યો કે નિડરપણે આગળ વધો.
 મુદ્દગલા પરગણામાં જઈ પરચાલના ગામ ઉપર જઈ હુમલો કરો.
 તેને કબજે કરી તે મનોહરી મૃગલોચનીને મારી નજર સામે લાવી
 માફ જીવન સફળ કરો. લશ્કર વફાદાર હતું. હુકમ મળતાંજ રવાના
 થયું. પરંતુ મુદ્દગલ પરગણાના લોકો ઉડતી ખબર જાણી ગયા હતા
 કે વિજયનગરનું લશ્કર ધસી આવે છે જેથી તે ગામ છોડી
 કાંઈ નિર્ભય સ્થળે જઈ વસ્યા હતા.

દેવરાયનું લશ્કરે ઘણી સ્ફુરતીથી ગામ ઉપર હુમલો કરી
 પરચાલનું ઘર ઘેરી લીધું. પરચાલની શોધ કરવા માંડી પણ તે
 સુવર્ણ પાખી તો પહેલેથી ઉડી ગયું હતું! માળામાં શું હતું કે
 શિકારીને હાથે આવે!

વિજયનગરી લશ્કર નિરાશ થઈ રૈયતને કનડતું, ખાળતું,
 મારતું, ફાડતું પાછું ફર્યું. આ લુટની ખબર સુલતાન તર-
 ફાના હાકીમ ફવલાદખાનને થઈ. આબુખાબુથી શાહી લશ્કર ભેગું
 કરી વિજયનગરી ફાજ ઉપર હુમલો કર્યો પણ તેમને ક્યાં સામે
 રોકે લઢવું હતું. ફવલાદખાનના લશ્કરે પીછો ન છોડ્યો. તુંગભદ્રાના
 કેનારે પહોંચી રાજના લશ્કરે શાહી લશ્કર સામે મોં કર્યું અને
 મેવી હિંમતથી લડ્યું કે ફવલાદખાનને નસાડ્યો. ફવલાદખાને ફરી
 હુમલો કર્યો. આ વખતે શાહી લશ્કરે રાજના લશ્કરને તલવારનાં
 ૧ ચખાવ્યાં, જે બચ્યા તે નદીમાં પડતું મુકી નાસી છૂટ્યા.

સુલતાન ફિરોઝશાહને દેવરાયની નિર્ભયતા અને ધાતકી કાર્યની ખબર પડી જેથી તે એકદમ ગુસ્સામાં આવી લડાઈનો ઢંઢેરો પીટાવી ભારે લશ્કર લઈ જતે તુંગભદ્રા નદિ ઓળંગી ગયો. મુકાબલો કરવાની રાજ્ય શક્તિ ધરાવતો ન હતો. તેથી કિલ્લો બંધ કરી તે શહેરમાં ભરાઈ બેઠો. ફિરોઝશાહ જોશભેર વધતો ગયો, અને તેણે રાજ્યધાની વિજયનગરને ઘેરો ઘાલી દીધો.

સુલતાન એવા પુર જોશમાં આવી ગયો હતો કે હુમલો કરી શહેરમાં દાખલ થઈ ગયો પણ તે વખતે રાજના લશ્કરે એવી બહાદુરી બતાવી કે બાદશાહને શહેર બહાર નીકળવું પડ્યું. હવે રાજની હિંમત વધી અને બહાર નીકળી લડાઈ શરૂ કરી. કાટ ઉપર રહી શાહી લશ્કર ઉપર તીર અને પથરોનો વરસાદ વરસાવ્યો. ચારે બાજુ પથરોનો કાટ શહેરનું રક્ષણ કરી રહ્યો હતો જેથી સુલતાન ખીજ દિશાથી પણ હુમલો કરી શકતો નહતો, છેવટે સુલતાનને પાછા હઠી મેદાનમાં આવવું પડ્યું.

હવે રાજની હિંમત થતી નહોતી કે ખુલ્લા મેદાનમાં આવી બાદશાહનો મુકાબલો કરે, તેમ બાદશાહ પણ નજીકથી લડાઈ શરૂ કરવી ઉચિત ધારતો નહોતો. આવા સમયમાં બાદશાહે નજર દોડાવી અને અમીરફતિમરા એહમદખાન ખાનખાનને દસ હજારનું લશ્કર આપી વિજયનગરનાં દક્ષિણનાં પરગણાં ઉપર ફૂતેહ મેળવવા રવાના કરીયા. અમીર ફઝલુલ્લાહને વરાડની ફોજ આપી અંકાપુરનો કિલ્લો ઘેરવા રવાના કર્યો. ખુદાને મજાનું હતું જેથી બંને સેનાપતિઓ ફતેહમંદ થયા અને ફતેહના ઝુંડા ઉડાવતા બાદશાહની ખીંદમતમાં હાજર થયા. બાદશાહે

અમીરહુસૈન એહમદખાનને તો પાછલા મુંકાવલા માટે કાયમ રાખ્યો. ઉદેવનીનો કિલ્લો કે જે રાજ્યધાનીનો કિલ્લો ન હતો, પણ તેનું મહત્વ રાજ્યધાની કરતાં ઉતરતું ન હતું. રાજાને બાદશાહની બુદ્ધિ રચનાની ખબર પડી તો ઘણો ગલરાયો “ન પાયે રક્તન ન જાયે માનદન”^x. રાજ્યધાની સાચવે છે તો ઉદેવની જાય છે અને તે સાચવે છે તો રાજ્યધાની જાય છે, તેથી સલાહ સિવાય બીજો કાઈ રસ્તો ન સુઝ્યો. લાચારીથી રાજાએ પોતાના સલાહકારો શાહી દરબારમાં મોકલ્યા.

બાદશાહે બીજી શરતો સાથે એક એ રાશી પણ કરી કે રાજાએ પોતાની કુંવરી બાદશાહને પરણાવવાની શરત કરી. બાદશાહે તે કબુલ કરી. છેવટે મુલેહ થઈ ગઈ અને રાજા કુંવરીની શાદી ઘણી ધામધુમથી કરવામાં આવી.

આ લગ્નમાંથી નિવૃત્ત થયા બાદ તે સૌંદર્યની પ્રતિમા પરથાલ તરફ બાદશાહે ધ્યાન આપ્યું. એક સરદારને નાનું સરખું લસ્કર આપી મુદગલ મોકલ્યો. પરથાલને ઘણા માનપૂર્વક તેના માતા પિતાએ હાજર કરી.

બાદશાહે પારથાલનું રૂપ, ઉમર, કદ, અને દેખાવ જોઈ કહ્યું કે આ શાહઝાદા હસનખાનને લાયક છે, મારે માટે લાયક નથી. એની શાદી હસનખાન સાથે થવી જોઈએ. તે પ્રમાણે કરવા માટે બાદશાહે પારથાલને પોતાના કાકાના મહેલે રવાના કરી. શાદીની તારીખ ઠેરવી, ઘણી ધામધુમથી કાકાને ઘેર જન ગઈ

---

^x રાજ્યાની જગા નથી તેમ ઠેરવાની જગા નથી.

અને ત્યાં પરચાલ સાથે નિકાલ કરવામાં આવ્યો. હવે મુંદગલના એક ગરીબ સોનીની કન્યા સુલતાન ફિરોઝશાહની માનીતી પુત્ર વધું બની છે. પરચાલ તે ખુશખબરી યાદ કરી રહી છે કે જે તેણે એક વખત બ્રાહ્મણને સંભળાવી હતી.

પરચાલના હુસ્ને હુસનખાન શાહઝાદાના દિલ ઉપર બહુ અસર કરી. પરચાલ સાથે શાદી કર્યા બાદ હુસનખાનને રાજ્યનું પણ ભાન ન રહ્યું. અમીરજીમરા એહમદખાન ખાનખાના, બાદશાહ ફિરોઝ શાહનો ભાઈ થતો હતો. તેણે બળવો કર્યો. શાહઝાદા હુસનખાનની જગ્યાએ રાજ્યનો માલીક બનવા પ્રયત્ન કર્યો. બાદશાહે બેટાની મહોબ્બતના જોશમાં ભાઈની મહોબ્બતનો ખ્યાલ ન કર્યો, પરંતુ સદતનત ખાનખાનાના તકદીરમાં હતી. લડાઈ પૂર જોશમાં હતી તેવામાં કમળેરીના સખએ બાદશાહને ચકરી આવી ખૂમરાણ થયું કે બાદશાહ મરાયો. હવે શું પૂછવું હતું ! લશ્કર ખાન ખાનાનને જઈ મળ્યું. બાદશાહની છેલ્લી વડી હતી કે ખાનખાનાન વિજય ઝુડો ફરકાવતાં મરણ શય્યા ઉપર સુતેલા બાદશાહને શરાણે આવી ઉભો. બાદશાહ ખાનખાનને જોઈ રડી પડ્યો. લાચાર છું, પુત્ર પ્રેમથી જે કાંઈ થયું તે થયું, પરંતુ હસનખાનના નસીબમાં સલ્તનત નથી. ખુદાએ તમને ફતેહમંદ કર્યા, હું જાઉં છું, મારું રાજ્ય અને મારો હસનખાન તમને સોંપું છું.

ખાનખાનાન એહમદશાહ લકઝ ધારણ કરી હી. ૮૨૬ માં ગાદીએ બેઠો. હવે તેને હસનખાન સંબંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરી ફેંસલો કરવાનો હતો. આ બાબતમાં તેણે પોતાના ઉમરાવો અને દરબારી બોની સલાહ માગી. કાઠએ કહ્યું કે શાહઝાદાને કતલ કરો, તો કાઠએ

કહ્યું તેની આંખો કઢાવી નાખે, એહમદશાહે કુટુંબપ્રેમ જાળવી કામ લીધું. કતલ કરવા કે આંધળો કરવાને બદલે માસિક પાંચસો રૂપીઆનો ઓઢો આપ્યો. વળી તુંગલદ્રાને કિનારે આવેલી જાગીર કે જેમાં ફિરોઝખાદ છે તે જાગીર બક્ષીસ કરી અને કહ્યું કે તમે તમારા ઇલાકામાં સુખી જીવો બોગવો, આબુઆબુ બે માઇલ સુધી મરજીમાં આવે ત્યારે શિકાર ખેલો, તેથી આગળ કાંઈ જવું હોયતો મારી મંજૂરી લેવી પડશે.

હસનખાનને કાંઈ પણ જાતની ચિંતા સિવાય પરચાક સાથે વૈભવ ભોગવવાનો પ્રસંગ મળ્યો. પરચાકને લઈ પોતાના મુલકમાં ચાલ્યો ગયો. પરચાકના જીવન ચરિત્રનું છેલ્લું વાક્ય આ છે કે:—

ઇન્તેહા વોહ થી ઇન્તેહા ચેહ હુયે.

રાણી કીમાડણીજી.

પાલણપુરના રાજ્યકર્તા બહાદુરખાનની હિંદુ રાણીઆમાં ફક્ત આ એક રાણીજી મુસલમાન થઈ હતી, બાકીની રાણીઓ બહાદુરખાનના નિકાહમાં હતી, પરંતુ તેમની ઝનાનખાનાની હાજરીએ તેમના ધર્મ ઉપર કાંઈ અસર કીધી નહોતી. બહાદુરખાને પણ તે તરફ ધ્યાન આપ્યું નહોતું. કીમાડણીજીએ પોતે રાજખુશાથી ઇસ્લામથી પાવન થવાની અરજ કીધી હતી તે આગળ જાણવામાં આવશે.

મલાનાના ફોકાર (જમીનદાર) રખેરાજ કીમાડયાની રાજકુમારી જેનું અસલ નામ કુશળખા હતું તે રાજકુમારીનું

હમન દાકારે પોતાના કુળમાં ક્યું હતું, પરંતુ જીવાનીની કાર
મોસમમાં વિધવા થઈ કુશળ્યા સાસરેથી પીયર આવી હતી.

એક દિવસ ભોળાદાસે મહેલુ માયું કે “બાઈ સાહેબ! તમે
તો બહાદુર ખાનની બેગમો અને રાણીઓ જેટલું મગજ રાખો છો,
આ મીઠાન તો તે દરબારને જ છાજે, અમારાથી તમારો મીઠાન
શી રીતે ઉઠાવશે?” ખરેખર મહેલુ ખુરી બધા છે, જે દાંધ વખત
કારી જખમ કરે છે અને કટારની ગરજ સારે છે. એક વિધવા જેના
બેગમનું પુર વહયું જતું હોય, તેમાં વળી એક ટેકલી ક્ષત્રાણી ઉપર
આવું મહેલું હોય તો તે નસ્તરનું કામ કરે છે. કુશળ્યાએ ગુસ્સાના
આવેશમાં આવી જઈ મન સાથે પાંકો ધરાદો કરી લીધો કે બસ
બહાદુરખાનના દરબારમાં જઈશ અને તેની બેગમ બનીશ. પોતાની
એક દાસી માર્ફતે બહાદુરખાનને નિકાલનો સંદેશ મોકલ્યો.

પાલણપુરથી નવમાઈજી ઉપર આવેલા હસનપુર નામના
કુસ્થામાં આ વખતે બહાદુરખાન હતો. દાસીએ કુશળ્યાના હુસ્ન
અને જવાનીની હકીકત સાથે પોતાની ખુશીથી તે બેગમ બનવા
માગે છે તે પણ જણાવ્યું. બહાદુરખાન આ સમયની રાહ જોઈ રહ્યો
હતો. તેણે દાસી સાથે રથ અને કેટલાક સવાર રવાના કર્યા. કુશળ્યા
આવી અને આવતાંની સાથેજ તે ટેકલી ક્ષત્રાણી શું કહે છે? જે
ધર્મમાં મારા જેવી નિર્દોષ વિધવાઓ સાથે મારા જેવું વર્તન રાખ
વામાં આવે તે ધર્મને હું દરથી સલામ કરું છું. બહાદુરખાને તેની

મરજી પ્રમાણે મુસલમાન બનાવી શરીઅત પ્રમાણે નિકાહ પઢી તેને
ઝનાનખાનામાં દાખલ કરી. (જુઓ “જુતાને હરમ” પૃ. ૬૩).

એક રાતનો સમા ભોગ છે, બહાદુરખાન પોતાની ક્ષત્રાણી
બેગમના મહેલમાં રાત્રે મૃતો છે, શિયાળાની રાત છે. પગ સૂકાચી
ભર નીંદ્રામાં આરામ લે છે. આ ભોધ નવીદા રાણી કે જેનું જોખન
જવાનીના પ્રવાહમાં રેલમછેલ થઈ રહ્યું હતું તેને જરા હાસ્ય વિનોદ
કરવાનું દીલ થઈ આવ્યું. હસતે મુખે રાણી બેલી કે હુરુર!
રાજઓએ તો પગ ફેલાવવા ભોધએ. બહાદુરખાન તો ગુસ્સાંની
આગનો અંગારો હતો. બાડાંજી રાણીએ મળક કરી તો તેને કેવું
ફળ મળ્યું? હવે રાણી કીમાડણીજીની વાત સાંભળો, બહાદુર-
ખાન જવાબમાં કહે છે કે કીમાડણીજી આમ આટલાં ગભરાવો છો
શા માટે? રાજએ પગ ફેલાવવાની ત્રિયતિ માલુમ પડી જશે. x

આ જુવાન રાણી બહાદુરખાનના તીખા લલુકતા સ્વભાવથી
અંગભણ હતી તે આ શબ્દો સાંભળી શૂન્ય થઈ ગઈ. આ તરફ
બાદશાહે સવાર થતાંજ રાણી કીમાડણીજીના બાપ રખેરાજના
પરગણા ઉપર ચઢાઈ કરી દીધી. રાણીએ ઘણાંએ કાલાવાલા ક્યાં
પણ બહાદુરખાનના મન ઉપર કાંઈ અસર ન થઈ. મલાનાના ઠાકોર
બીચારા કાંઈ બળુતાજ ન હતા. ઠાકોર પોતાના મિત્રો
સાથે ઓચીંતી આવેલી આફતમાંથી બચવા નાસી છુટ્યા. બહાદુર
ખાને ઠાકોરના સાઠ ગામ કબ્જે કર્યા. આ સાઠ ગામ આજે માલની
સાઠના નામથી મશહૂર છે. (ઈ. સ. ૧૭૭૨)

— ૦૧૦ —

રાણી કુશળબા દેવડી.

પાલણપુરના નવ્યાબ દીવાન શેરખાનને ઘણી ઓરતો હતી અને તેથી કરી વિશેષ રંગરાગમાં પડી ભર જીવાનીએ રાગમાં ફસાઈ સત્તાવીસ વરસની વયે ગુજરી ગયો, પણ સોનાજી ફતેહસીંગ દેવડા રજપુત જાગીરદાર (રહોવા)ની સર્વાંગે મુંદર કુંવરી કુશળબાએ તેના ઉપર કાણુ મેળવ્યો હતો. આ રાણી હિંદુ રીત રિવાજ મુંજબ ચાલતી હતી. શેરખાન પણ એક હિંદુ રાણીના પેટથી પેદા થયો હતો જેથી તેણે પોતાની રાણી ગમે તે ધર્મ પાળે તેનો ખ્યાલ ન રાખ્યો, બદકે અનુમાન કરવામાં આવે છે કે રાણીનું દીલ રાજ રાખવા પુજપાટ માટે પુરી તૈયારી કરી આપી હતી. આ રાણીના નામે શેરખાને જાગીર પણ કાયમ કરી હતી.

હુંગરી રાણી.

શ્રીરાઝશાહ તગલખના સમયમાં કાશ્મીર ઉપર સુલ્તાન શહાજુદ્દીન હાકીમ હતો. શહાજુદ્દીન કાશ્મીરી, તે શહાજુદ્દીન ધોરી કરતાં નમ્મું આપે તેવો નાહતો. તેણે હી. ૭૬૧ ઈ. ૧૩૬૦ થી હી. ૭૮૦ ઈ. ૧૩૮૦ સુધી જે દબદબાં અને જાહોજલાલીથી રાજ્ય કર્યું છે તેનું અનુમાન તેણે કરેલી ફતેહગંદ લઢાકીમાં ઉપરથી થઈ શકે છે કે જેની સાચી

ફક્ત કાશ્મીરનો ઇતિહાસ આપતો હોય તેમ નથી, પરંતુ “તારીખે ફરિસ્તા” તથા કેટલાક ન્યામી હિંદુ ઇતિહાસકારો પણ આપી રહ્યા છે. શહાબુદ્દીને ફકલી, સવાત અને ખાગેડ તરફ લગામ ફેરવી તો પેશાવર અને કાબુલ સુધી ગુંદી નાખ્યું. બદશાહનનો ખ્યાલ આવ્યો તો નોઅમાન, ગીઝની, ઘોર, કંદહાર, હિરાત થઈ અફઘાનિસ્તાનમાં આવી પહોંચ્યો છે. ગલગટ, હર્દસ્તાન, તીમેટ કાશગર, જમ્મુ અને કુસ્તવાડનો મુલક ફતેહ કરવાને તો બસ તેના નામની હાક વાગવીજ પૂરતી હતી.

હી. ૭૭૩માં દિલ્હીના બાદશાહોની અંદર અંદરની લડાઈનો લાલ લાઇ પંખખ પ્રાંત કળ્યા કંકાસનું ઘર બની બેઠો હતો, જેથી શહાબુદ્દીન કશ્મીરી ભારે લશકર લઈ પંખખ ગયો. લાહોર અને મુલતાન લીધા બાદ તે દિલ્હી તરફ ઝુક્યો. ત્યાં સતલજ નદિના કિનારા આગળ શહાબુદ્દીન અને ફિરોજશાહના લશકરને ભેટો થયો. હજુ કાંઈ ફેસલો થયો ન હતો તેવામાં હી. ૭૭૫માં બંનેમાં એવી શરતે સુલેહ થઈ કે સરહદથી કાશ્મીર સુધીનો તમામ મુલક સુલતાન શહાબુદ્દીનના કબ્જામાં રહે અને બાકીનો બીજો મુલક ફિરોજશાહની હકુમત નીચે રહે.

સુલતાન શહાબુદ્દીનની બેગમોમાં કાબુલના હાકીમ સુલતાન એહમદખાનની એક બહેન હતી. ફિરોજશાહની એક શાહઝાદી તેણે પોતાના શાહઝાદા હસનખાન સાથે નિકાહમાં લીધી હતી. તેણે સીંધના હાકીમની શાહઝાદી સાથે પણ એક શાદી કરી હતી.

હી. ૭૬૧માં જે કાશ્મીર હતું તે આજના કાશ્મીરથી જુદું હતું, જેથી જે લોકો કાશ્મીરના ઇતિહાસથી અંખણ છે

તેઓ જરૂર આ વાતોમાં અતિશયોક્તિ ધારણે પરંતુ કાશ્મીરીઓ તથા અન્ય લોકોના ઇતિહાસ હાજર છે તે જુઓ અને દરેકે દરેક અક્ષરની ખાતરી કરો.

આ શહાબુદ્દીનના ભાઈ કુતબુદ્દીનનો પાત્ર અલી શાહના નામથી હી. ૮૧૦ ઈ. ૧૪૧૭ થી હી. ૮૧૬ ઈ. ૧૪૨૩ સુધી કાશ્મીરમાં રાજ્ય કરતો હતો. છ વરસ છ માસ રાજ્ય કર્યા બાદ રાજ્યનો બધો ભાર પોતાના ભાઈ શાહીખાન ઉર્ફે ઝયનુલ્લા આબીદીનને માથે નાખી પોતે હર્મેન શરીફ્યન (મકકા મદીના) જીયારત કરવા ચાલ્યો ગયો. અલીશાહની બેગમ કુંગરી રાણી જમ્મુના રાજની કુંવરી હતી જેથી તે કાશ્મીરથી રવાના થઈ સીધો જમ્મુ આવ્યો. તે સમયમાં જમ્મુનો રાજા મલદેવ હતો. રાણીએ પોતાના બાપને કહ્યું કે બાદશાહને રાજ્ય છોડી આવેલી લાંબી મુસાફરીએ જવાની તમો મનાઈ કરો અને સમજાવો. રાજાને પોતાની કુંવરીની જુદાઈ ના પસંદ હતી વળી અલીશાહથી જે ફાયદો મળે તે તેની જગ્યાએ બેઠેલો બાદશાહ તરફથી ન મળે એ સંભવીત હતું જેથી આવું વિશાળ રાજ્ય છોડી જવાનું નુકસાન રાજાએ અલીશાહને સમજાવ્યાં હશે, વળી એમ પણ કહ્યું હશે કે આપે શાહીખાનને અમાનત તરીકે સક્ષતનત આપી છે જો, આ અમાનતની અજમાયશ કરવી હોય તો આપ પાછા જઈ રાજ્યની માગણી કરો જેથી તમારી ગંભીર ભુલનું ભાન થશે.

જમ્મુનો રાજા સુલતાન અલીશાહનો સસરો થાય તે વાતને તમામ ઇતિહાસકારો કબુલ કરે છે. આ બાબતમાં જહાંગીરના સમયમાં લખાએલ તારીખે ફિરક્તા વધુ ભરોંસા પાત્ર છે અને

તેમાં ખુદા શબ્દોમાં આ બનાવની સત્યતા જાહેર કરી છે, પરંતુ (ગુલદસ્તે કાશ્મીર અને ગુલઝારે કાશ્મીર એ) એ ઇતિહાસકારો અલીશાહનો સસરો જન્મુનો રાજા હોવાનો ઇન્કાર કરે છે.

“ગુલદસ્તે કશ્મીર”માં લખે છે કે રાજ્ય છોડી હજ કરવાના ધરિદ્રે અલીશાહ પંજાબ સુધી આવ્યો, ત્યાંના હાકીમ તેનો સસરો થતો હતો તેણે કડવા બોલ કહી પાછો મોકલ્યો. ખીજું “ગુલઝારે કશ્મીર”ના કર્તા કે જે કાશ્મીરના રાજા રણવીરસિંહનો મુખ્ય વજીર હતો, તે લખે છે કે અલીશાહ રાજ્ય છોડી જન્મુની હદમાં આવ્યો, તો ત્યાંના રાજાએ શિખામણ ભરેલો ફિટકાર આપી પાછો મોકલ્યો. જેઓ સમજદાર છે તે સમજી શકે છે કે આ બેમાં “ગુલઝારે કશ્મીર”ના કર્તા વધુ ભરોંસાપાત્ર છે કારણકે તે કાશ્મીરનો વજીર હતો. એક લખે છે કે પંજાબનો હાકીમ બાદશાહનો સસરો હતો અને ખીજો જન્મુની હદમાં બાદશાહ આવેલો તે વાત સ્વીકારે છે, પરંતુ મૂળ મતલબ બંને છૂપાવે છે.

આજથી બસો વરસ પહેલાં “વાકિઆતે કશ્મીર” નામનો એક ઇતિહાસ દિલ્હીના બાદશાહ મોહમ્મદશાહના વખતમાં લખાએલ છે તેમાં પણ જન્મુની રાજકુવર અલીશાહની બેગમ હોવાનું જણાવ્યું છે. સંત્યમેવજયતે મુત્ર પ્રમાણે એક હિંદુ ઇતિહાસકાર મુખ્તસર તન્નારીએ કશ્મીર કે જે મહારાજા ગુલાબસિંહના સમયમાંની હસ્ત-લેખિત છે, તેમાં જન્મુનો રાજા અલીશાહનો સસરો હોવાનું સ્વીકારે છે. આ ઇતિહાસ શ્રી નગરની લાયબ્રેરીમાં છે, તે ઉપરાંત શ્રી નગરમાં કેટલાક લોકો પાસે પણ છે.

આ રાણીનું લગ્ન ક્યારે થયું ? રાજ્યએ પોલીટીકલ નજરથી કુંવરી આપેલી કે કોઈ લગ્નમાં રાજ્યએ ભેટ તરીકે આપેલી તે તથા રાણીના પેટથી શા ફરજદ પેદા થયાં તે સંબંધી ઇતિહાસ મૌન ગૃહણ કરે છે.

હીં ૭૬૧ નું કાશ્મીર જીઓ કે જ્યારે સુલતાન શહાબુ-દ્દીનનું રાજ્ય હતું, પછી હીં ૮૧૦ નું કાશ્મીર જીઓ કે જ્યારે અલીશાહનું રાજ્ય હતું, ત્યારબાદ શાહીખાનના સમયનું કાશ્મીર જીઓ. કાશ્મીરનો આ તે સમય હતો કે જે રાજ્યાભિષેક કરતો તે

જવાંખખત વ જવાં દવલત વ જવાં સાલ

પ્રમાણે ખનતું હતું. પરદેશી રાજ્યો બલકે પરધર્મી રાજ્યો પોતાની કુંવરીઓ બાદશાહને આપવા અભિમાન સમજતા હતા પણ આજે તેજ કાશ્મીર છે, તેજ આસમાન છે અને તેજ સૂર્ય છે. યોગરદમથી ગુલામી, પડતી, કાયરતા પોકારી રહી છે કે જીઓ આજે તમે અમારા પંજમાં સપડાયા છો. આ સમયની બલીહારી છે !

કૌટી રાણી.

રતીનજન તીખેટનો એક રાજકુંવર હતો. આપનું મરણ થતાં કાકાના ત્રાસથી કંટાળી (ઈં ૧૩૦૭ થી ઈં ૧૩૨૪ માં) રાજ સહદેવ અને તેના પ્રધાન રામચંદ્રના રાજ્યકાળમાં કાશ્મીર આજો હતો. આ સમયમાં શાહમીર નામે એક દુરવેશ પણ કાશ્મીર

આખો હતો. આ દુરવેશની પરહેઝગારી અને સહવાસને લીધે ઇસ્લામી સૂર્યનાં પ્રકાશિત કિરણો રતીનજન રાજકુંવરના હૃદયપટ ઉપર પડ્યાં હતાં. બુલકદ્રખાન તાતારીના હુમલા પછી કાશ્મીરમાં સહદેવની રાજ્યસત્તા યુગ્મતા દિવાની માફક ટુંક મુદતની મહેમાન હોય તેમ જણાતું હતું. તીખેટના રાજકુંવર રતીનજને શાહમીર દુરવેશની મદદથી સહદેવની સત્તાનો અંત આણી પોતાની આણુ વર્તાવી રાજ્યાભિષેક કરવાની સાથેજ તેણે ઇસ્લામથી પાવન થયાનું જાહેર કર્યું. દુન્યવી રાજ્ય સત્તા સાથે આત્મિક પવિત્રતા પણ પ્રાપ્ત કરનાર આ રવડતો તીખેટી રાજકુંવર રાજ્ય વૈભવનાં સુખ ભોગવવા લાગ્યો. રામચંદ્ર પ્રધાનની રંભા જેવી રૂપાળી કુંવરી કાટા રાણી સાથે નિકાહ કરી તેને મલેકએ કશ્મીર બનાવી. કુદરતની બલીદારી અજબ છે. રાધનો પર્વત કરવો એ કુદરતની ગહન ગતિનો નમુંનો રતીનજને અરાખર અનુભવ્યો. કાશ્મીરમાં નવમુસ્લીમ રાજા બનવાનું પ્રથમ અભિમાન ધરાવતો હોય તો તે રતીનજનજ છે જે મલીક સદ્દદ્દીન નામ ધારણ કરી ગાદી ઉપર બેઠો.

કાટા રાણીને રાવણચંદ્ર નામે એક ભાઈ હતો, તેને સદ્દદ્દીને સારો ખીતાબ આપી નવાજ્યો, વળી રામચંદ્રની જગીર તેના નામ ઉપર કાયમ રહેવા દેવા ઉપરાંત કાશ્મીરની હદમાં તીખેટનો આવેલો બુલક પણ રાવણચંદ્રને આપ્યો.

અફસોસ ! કાશ્મીરના આ પહેલા નવમુસ્લીમ બાદશાહને મેલતના ક્રિસ્તાએ બે વરસના રાજ્ય કાળમાંજ પકડ્યો. કાશ્મીરમાં આ વખતે વજીર પટે શાહમીર દુરવેશ હતો. માજી પ્રધાન રામચંદ્રનો ભાઈ રાવણચંદ્ર અને રાજ્યના કેટલાક અમલદારો ઇસ્લામના

વર્તુળમાં આવી ચૂક્યા હતા. કાટારાણી જાતે પણ મુસલમાન હતી, પરંતુ દેશમાં ગેરમુસ્લીમોની સંખ્યા વિશેષ હતી, તેમાંના કેટલાક રાજ્યના હિતચિંતકોએ રાજ્યનો વારસ રાજ સહદેવનો ભાઈ અવિધાનદેવને ઠેરવ્યો કે જે ઋદ્ધકપ્રાનના ત્રાસથી ફકલી તરફ નાસી છુટ્યો હતો. શાહમીર અને કાટારાણી સારી રીતે સમજતાં હતાં કે અઢી વરસ જેટલી ટુંકે મુદત ઈસ્લામી સહતનત થયા બાદ ફરી હિંદુ રાજ બેસાડવા એ ઈસ્લામના હકમાં નુકસાનકારક છે, પણ સંજોગો જતાં લાચારીએ તેમ કરવું પડ્યું.

વળી અવિધાનદેવ નિર્બળ, બીકણ, રાજ્ય ચલાવી શકે તેવો ન હતો તથા કેટલેક અંશે મૂર્ખ પણ હતો એવું રાણી તથા વજીર જાણતાં હતાં. રાજ્યમાં શાહમીરનો દબદબો અને જોર પુરતું હતું જેથી અવિધાનદેવને ગાદીએ બેસાડવામાં રાણી પણ રાજ્યના હિતચિંતકો સાથે એકમત થઈ હતી. અવિધાનદેવ ચાર વરસ સુધી મુસલમાનોના સહવાસમાં રહ્યો હતો, તેથી તેમના સદ્ગુણોની અસર તેનામાં થઈ હતી. રાજ્યાસન મળવાના આનંદદાયક સમાચાર સાંભળી તે કાશ્મીર આવ્યો. શાહમીર અને બીજા રાજ્યના હિતચિંતકોએ કાશ્મીરની લગામ તેને સોંપી. કાટારાણી વિધવા મુસલમાન હતી, જેથી તે અવિધાનદેવની રાણી થઈ શકે નહિ, પણ તે રાણી દીર્ઘદષ્ટિવાળી પોલીટીકલ બાબતોમાં પ્રવીણ રાણી હતી. અવિધાનદેવ સાથે રાજકીય બાબતોમાં ભાગ લેતી હતી, જેથી રાણી ઉપર કાબુ મેળવવા તેની સાથે લગ્ન કરવા કાશ્મીર કીધી.

તારીખે ગુલદસ્તએ કશ્મીર તારીખે ગુલઝારે કશ્મીર અને ખત્તસર તારીખે કશ્મીર એ ત્રણે ઇતિહાસકારો કબુલ કરે છે કે

રાણી વિધવા મુસલમાન હતી અને તેણે અવિદ્યાન દેવ સાથે લગ્ન કર્યું હતું. પરંતુ કાંઈ ખુલાસો કરતા નથી કે અવિદ્યાન દેવ હિંદુ રહ્યો હતો કે મુસલમાન, પણ જ્યારે વિચાર કરવામાં આવે કે ઘણો સમય મુસલમાનોનાં સહવાસમાં રહ્યો હોય, રાણી મુસલમાન હોય, મોટા મોટા અમલદારો મુસલમાન થયા હોય તેવી હાલતમાં તે હિંદુ શી રીતે રહી શકે ? રાણીની સાથે લગ્ન કરવાનું સાબીત થયું જણાય છે તો પછી એક મુસલમાન સ્ત્રી સાથે કાંઈ હિંદુ તેના ધર્મ ઉપર કાયમ રહી લગ્ન શી રીતે કરી શકે ? આ બધો વિચાર કરતાં માલુમ પડે છે કે કોટા રાણી સાથે તેણે ઇસ્લામ સ્વીકારી લગ્ન કર્યું હશે. જો તે હિંદુજ રહ્યો હોત તો પોતાના ભાઈનું પુન કરનાર શાહમીરનો બદલો લીધા સિવાય કેમ રહેત ? કારણ કે તેણે રતીનજન સાથે મળી ફક્ત રાજા સેલદેવને માર્યો એટલુંજ નહિ, બલકે હિંદુ રાજ્યની જડ ઉમેડી નાખી હતી. અવિદ્યાન દેવે તો શાહમીરને ઉલટો વજીરપદ ઉપર કાયમ રાખ્યો હતો. માજી પ્રધાન રામચંદ્રનો કુંવર રાવણચંદ્ર તેમજ રતીનજનના સમયમાં જેમણે ઇસ્લામ કબુલ કર્યો હતો તે બધા ઇસ્લામ ઉપર કાયમ રહ્યા હતા. અવિદ્યાન દેવે મુસલમાનો ઉપર કાંઈ સખ્તી કરી હોય તંમ પણ નથી. કાશ્મીરનો ઇતિહાસ તપાસતાં બીજાં પણ કેટલાક એવાં કારણો જણાય છે કે અવિદ્યાન દેવે જરૂર ઇસ્લામ કબુલ કર્યો હશે.

આગળ જણાવી ગયા છીએ કે કોટા રાણીમાં એક શરવીર પુરુષને છાજે તેટલી હોશિયારી હતી. અવિદ્યાનદેવ સાથે નિકાહ કર્યા બાદ રાજ્યનો સંઘર્ષો કારોબાર પોતાનાજ હાથમાં લીધો હતો. શાહમીર વજીર હતો અને પુંજ ભટ કાકાપુરી નામે એક પંડિત

સેનાપતિ હતો. ચાર વરસ રાજ્યનો અદોઅસ્ત સુખરૂપ આપ્યો. ૪૦ સ. ૧૩૩૧માં એક તુર્ક સરકારે ફરી કાશ્મીર ઉપર હુમલો કર્યો. ખીકણુ અવિદ્યાનદેવ રાજપાટ છોડી તીખેટ તરફ નાસી ગયો. કોટા રાણી જે પોતાનાં બાપ રામચંદ્રના વખતમાં ઝુલકંદ્રખાનના હંગામા વખતે કુદરતના તમાશાનું અવલોકન કરી નિડર બની હતી, તે આ વખતે ધીરજ અને શુરવીરતા સાથે પોતાની જગ્યાએ અડગ રહી. અવિદ્યાનદેવના ખીકણુ સ્વભાવથી અમીરો અને લશ્કરીઓ ગભરાઇ ગયા હતા તે બધાને એકઠા કરી એક પુરજોશ વ્યાખ્યાનથી તેમના હંડા પડેલા લોહીને ગરમ કરી કહ્યું કે શુરવીરો ઉઠો ! દેશનું રક્ષણ કરવા હું સ્ત્રીજાતિ હથિયાર બાંધવા તૈયાર છું. જન્મભૂમિનું માન જાળવવા જે સંકટો પડશે તે હું મરદાઈથી સહન કરીશ. જે મોત આવશે તો મારું નામ અમર થશે, તમે ભીરૂ બની ભૂલ કરશો તો ઝુલકંદ્રખાનની ચઢાઇ યાદ કરો કે ફરી કાશ્મીરની ભૂમિમાં તમારી ઇઝત આબરૂ જનમાલનો સદંતર નાશ થશે. સ્વદેશભૂમિ અને તમારા સંતાનોનો જરાએ ખ્યાલ હોય તો ઉઠો ઉઠો !! તમારી જવાંમદીનાં જવહર બતાવો. ક્રોધ કે મોત સિવાય તમને કોઇ અન્ય વસ્તુનો ખ્યાલ નહિ હોય તો ભવિષ્યમાં તમારા સુખો ઉપર તરાપ મારવાને કોઇ મોટામાં મોટો દુસ્મન પણ હિમ્મત કરશે નહિ. આ પ્રમાણે જોશીલુ વ્યાખ્યાન આપી નામરદોના દિલોમાં મરદાઇ અને મરદોના દિલોમાં જોશ રેડી આપ્યો.

વજીર શાહમીર લશ્કરનો સેનાપતિ બન્યો, તેની શુરવીર તલવારે એવું તો ધમસાણુ વાંળ્યું કે તુર્કોનું જોર છિન્નભિન્ન થઇ ગયું. દેશ ઉપર આવતા સકટનું વાદળ વિખરાઈ ગયું. રાણીએ

સેનાપતિ તથા લશ્કરીઓને ધણાં ઈનામ આપ્યાં. શાહમીરને જમ-
શેદ અને અલાઉદ્દીન નામે બે પુત્ર હતા તેમને કામરાજમાં મોટી
મોટી જગીરો આપી. રાણી ધણી ચતુર હતી. તેણે વિચાર કર્યો કે
ગાદી ખાલી પડેલી જાણીને રાજદ્વારી પુરુષો વખતે કાઠ ખીજાને
બાદશાહ બનાવી ન લે તેથી અવિધાન દેવની તપાસ શરૂ કરી કે
પોતાના બીજા ધણીની આડમાં રાજ્યની દ્વારી પોતાના હાથમાં
કાયમ રહે. તેને તીએટ્થી બોલાવ્યો પહેલાની માફક ફરી ગાદીએ
બેસાડ્યો. હવે તે પ્રથમ કરતાં પણ રાણીનો વધુ તાબેદાર થઈ
રહેવા લાગ્યો. રાણીના હુકમમાં ચુંચાં કરી શકતો નહોતો. પંદર વરસ
નામનું રાજ્ય કરી ઇ. સ. ૧૩૪૧માં ગુજરી ગયો.

હવે રાણીને પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય કરવા સિવાય કાંઈ
ઉપાય ન હતો. એક તરફ શાહમીરનું નંદર વધતું જતું હતું. પોતાની
સરદારી નીચે તુર્કા દુશ્મનને હરાવી કાઢવાથી તેની બહાદુરીની
છાપ દેશ ઉપર પડી ચુકી હતી. ગાદી ખાલી પડેલી જોઈ તેના
વિચારો બદલાયા. રાણીના વિચારમાં તે અડચણ કર્તા નીવડ્યો.
અમીરોને પોતાની સાથે મેળવી લીધા. આવી સ્થિતિ જોઈ રાણી
પોતાના લાઠીઓને લઈ ઈંદ્રકાંટ ચાલી ગઈ અને પોતાની સ્વતંત્ર
સત્તાનો ઢંઢેરો જાહેર કરી દીધો. પણ રાજ્યના કારભારીઓ વિરૂદ્ધ
હોવાથી દેશમાં અશાંતિ પેદા થઈ. રાણીની સ્વતંત્ર સત્તાને પુરા
પચાસ દિવસ વિત્યા હશે કે શાહ મીર અમીરો અને રૈયતને ધન
માલથી રાજી કરી ઇ. ૧૩૪૩માં સુલતાન શમસુદ્દીન નામ ધારણ
કરી શાહી તાજ પહેરી કાશ્મીરનો બાદશાહ બની બેઠો.

તેણે આપેલા વચનો પ્રમાણે પ્રજાને ધણો સંતોષ આપ્યો.

કોઇ પ્રકારની કોઇની ફરીયાદ રહી નહી. મેહસુલમાં ઘણો ખટાડો કર્યો. પ્રજા તેની સાથે હતી છતાં કોટારાણી ઇંદ્રકાંટમાં બેઠી બેઠી રાજ્ય મેળવવા કાશીશ કરતી હતી. તેને ખુશ કર્યા સિવાય શાહ-મીરને શાન્તિ થાય તેમ ન હતું. કોટારાણી રાજ્ય ખોયા પછી શી સીતે ખુશ થાય ? શાહમીરે છેવટે વિચાર્યું કે આવી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ કોટારાણી સાથે નિકાહ કર્યા સિવાય અશાંતિ દુર કરવાનો કોઇ બીજો ઇલાજ નથી. તેણે રાણી ઉપર નિકાહ કરવાનો સંદેશો મોકલ્યો. રાણીની પોલીટીકલ વાતોથી શાહમીર જેવો વાકીફગાર હતો તેવી રીતે રાણી પણ જાણતી હતી કે શાહમીરમાં કેટલી બહાદુરી છે તથા દેશ ઉપર તેનો કેટલો પ્રભાવ છે. શાહમીરની ઓરત બની તો તે પરતંત્ર બની જશે એવું મમજતી હતી, જેથી નિકાહના સંદેશાનો જવાબ આપ્યો કે હું એક મારો નોકર કે જે લાંબા સમય સુધી મારે તાબે રહી ચૂક્યો છે અને હવે પોતાની અન્નદાતા રાણીથી ફરી બેઠો છે તેની સાથે નિકાહ કરું નહિ. આ જવાબ સાંભળી શાહમીરને વહેમ પેડો કે રાણી જરૂર મને નડશે માટે ઇંદ્રકાંટ ઉપર ચઢાઇ કરી નિકાહ કરવા રાણીને તૈયાર કીધી. તે પણ વખત વિચારી માની ગઈ. શાહમીર તેને શ્રી નગર લાવ્યો. રાણીએ રાત્રે છરી પોતાની પાસે સંતાડી રાખી. સુલતાન શમ્સુદ્દીન તેની સાથે નિકાહને અંગે જાણતું પગલું ભરવા જાય છે તે પહેલાં પોતાના પેટમાં છરી મારી આ દુન્યાથી ચાલી ગઈ. x

x જુઓ “બુતાને હરમ” પૃષ્ઠ ૭૦ થી ૭૬.

રાણી શંકર દેવી

ચક્ર વંશના ત્રીજા બાદશાહ અલીશાહ ચકના વખતમાં કાશ્મીરની પ્રજા સુખશાંતિમાં દિવસો ગુજારતી હતી, તેવામાં કીશતવાડના રાજા બહાદુરસિંગ કે જેના આપદાદા સેંકડો વરસોથી કાશ્મીર સાથે જોડાએલા હતા, તેણે બળવો કર્યો. બાદશાહ તેને દબાવવા માટે એક ભારે લશકર રવાના કર્યું. બાદશાહના મુકાબલામાં કિશતવાડના રાજાનું લશકર ભલેને નામ બહાદુરસિંગ કેમ ન હોય પણ શી ગણતરીમાં ! બાદશાહી લશકર આવવાની ખબર સાંભળતાંજ પોતાની ભૂલ અને નાદાનીની યાદ થઇ. લશકરના સેનાપતિ પાસે માફી, તાબેદારી અને અફસોસી જાહેર કરી પોતાની નાની બહેન રાજકુંવરી શંકર દેવીને બાદશાહના નખીરા યાકુબખાન સાથે પરણાવાનો સંદેશો મોકલ્યો. ખંડણી તથા દંડ આપવાનું કબુલ કર્યું. યાકુબખાન પોતાના આપ પછી ઇ. સ. ૧૫૮૫માં યાકુબશાહ નામ ધારણ કરી ગાદીએ બેઠો. ચૌદ માસ રાજ્ય કરવા પામ્યો હશે કે અકબરે કાશ્મીર ઉપર ચડાઇ કરી તે ફતેહ કરી લીધું. આ વખતે રાણી શંકર દેવીનું વય વીસ બાવીસ વર્ષથી વધુ ન હતું. યાકુબશાહ બેગમને લઇ પોતાની સાસરી કિશતવાડમાં આવ્યો.

રાજા બહાદુરસિંગે પોતાના બનેલીનું રાજ્ય છીનવાઈ ગયા બદલ અફસોસ અને હમદર્દી બતાવી ફરી રાજ્ય સંપાદન કરવા જોશ દેવડાવ્યો. અકબરનો કાશ્મીર ખાતે સૌથી પહેલો ગવર્નર મીરજા કાસમ મરીહ હતો. તેનાથી રૈયત દુઃખી થઈ રહી હતી તેવી ખબરો યાકુબશાહને મળતી હતી. વળી બહાદુરસિંગની હીમતે કરી

બમસાણુ યુદ્ધ થયા બાદ યાકુબશાહ ફરી કાશમીરનો બાદશાહ બન્યો. આ વખતે તેણે એક મોટી ભુલ કરી કે મોગલોને કતલ કર્યાં તે સાથે કાશમીરના જે સરકારી હીરાપુરની લડાઇ વખતે દુશમનને જઇ મળ્યા હતા તેમને પણ સજ્જ કરવા લાગ્યો. જેથી ઘણા ખરા સરદારો તેનાથી નારાજ થયા હતા, જેના પરિણામે ટુંક દિવસોમાં જ રાજ્યને સલામ કરી ફરી કિશતવાડ જવું પડ્યું. હી. ૯૯૭ સુધી યાકુબખાનની એવી હાલત રહી કે વારંવાર કાશમીર ઉપર ચઢાઇ કરતો અને કિશતવાડમાં જઇ આસરો લેતો. છેવટે આ કિત્ના કિસાદથી કંટાળી અકબરે મીરજાં કાસમની જગ્યાએ યુસુફખાન રદવી મશહદીને કાશમીરનો ગવર્નર બનાવી મોકલ્યો, તથા ૨૫ હજારનું લશ્કર વધાર્યું.

રાણી શંકર દેવી કુદરતનું અવલોકન કરી રહી હતી. યાકુબશાહ જ્યારે કાશમીર ઉપર ચઢાઈ કરતો ત્યારે ફરી એકવાર કાશમીરની બેગમ બનવાની લહેર તેના દીલમાં આવતી હતી પણ જ્યારે તે નિરાશ થઇ પાછો આવતો ત્યારે કલેજું પકડી બેસી રહેતી. વારંવાર નિષ્ફળ થવાથી બહાદુરસીંગના દીલમાં બહેન બનેલી માટે અભાવ પેદા થયો હતો. તેવામાં હી. ૯૯૭માં અકબર બાદશાહ કાશમીર આવ્યો. યાકુબશાહ ભટકી ભટકી થાક્યો હતો. બહાદુરશાહની આંખમાં પ્રેમ સુકાઈ હતો તથા રાણીએ પણ સલાહ આપી હતી જેથી મહાન અકબર શાહ પાસે મારી માગવા પોતાના માણસો મોકલ્યા. અકબરે જીવતદાન આપ્યું એટલું જ નહિ, પણ વીસ હજારની જાગીર આપી. ઇ. સ. ૧૫૯૩માં તેનું મોત થયું અને કિશતવાડમાં દફન થયો.*

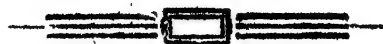
---

* જુઓ “બુતાને હરમ” પૃષ્ઠ ૭૭થી ૭૯.

રાણી ફતેહખાતુન.

તુરવાડના રાજા બહાદુરસીંગે પહેલા બળવા વખતે માફી માગી ત.બે.ારી કબુલ કરી પોતાની બહેન શંકરદેવીને અલીશાહ આદશાહને નિકાહમાં આપી. પણ જ્યારે બીજે વરસે ફરી બળવો કર્યો ત્યારે આદશાહે ઇસ્માઈલ ગનાઈ અને હયદર મલેક બંનેને ભારે લશ્કર સાથે બહાદુરસીંગ તરફ રવાના કર્યા. બહાદુરસીંગના દીલમાં આદશાહ સાથે મુકાબલો કરી સ્વતંત્ર થવાનો ઉમંગ પેદા થતો હતો પણ પોતાની તાકતનો ખરો અંદાજો કરવામાં તે ભુલ ખાતો હતો. આ કારણથીજ દરેક વખતે પોતે ઉગામેલી થપ્પડ પોતાના મોં ઉપર પડતી હતી. આ વખતે પણ શરમ ભરેલી રીતે માફી માગવી પડી તથા પોતાના કુંવર નારાયણસીંગને પોતાની કુંવરી લઈ આદશાહના મહેલમાં બેગમ તરીકે રજુ કરવા મોકલવાં પડ્યો. આદશાહ માટે આ ભારે ભેટ હતી છતાં પુષ્કળ ધનમાલ પણ આપવો પડ્યો હતો. નારાયણસીંગ પોતાની બહેન સાથે પુષ્કળ ધનમાલ ભેટ પેટે લઈ આદશાહની ખીદમતમાં જઈ હાજર થયો. બહેનને સાસરવાસા તરીકે અદળકાપી આપી નારાયણસીંગ કિશતવાડ ગયો. ઇતિહાસકારોએ આ રાણી સંબંધી વિશેષ કંઈ લખ્યું નથી. તેના માખાપે અસલ શું નામ રાખેલું તે પણ જણાવ્યું નથી.*

રાણી રૂપવતી.

હિંદુસ્તાનમાં માળવા એક વિશાળ પ્રદેશ છે. વિક્રમ અને ભોજ જેવા પ્રતાપી અને પરદુઃખ ભંજન રાજ્યોએ જે ભૂમિમાં રાજ્યધાની સ્થાપિ તેનું માનતો ફક્ત માલવાનેજ ઘટે છે. કાળચક્ર ફરતાં હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાનોએ રાજ્ય સ્થાપ્યું ત્યારે માળવામાં પણ તેમનો ઇસ્લામી વાવટો ફરકવા લાગ્યો સુલ્તાન મહમૂદ ગીજનીની ચઢાઈએથી લઈ હી. ૯૬૨ મુઘી મુસલમાન આદશાહોએ કદિતો દિલ્હીના આદશાહેને તામે રહી અને કદિતો સ્વતંત્ર બની માળવામાં રાજ્ય કર્યું છે.

હી. ૯૬૩ માં માળવામાં સુલ્તાન આઝમહાદૂરના નામનો સિમ્લો તથા ખુલ્લો ચાલુ હતો. પ્રથમતો ઘણા બળવાખોરોનાં મસ્તકો, તેના ચણામાં ઝુકતાં હતાં જે સામે આવ્યો તે તાબેદાર બની ગયો પુરો ભરોસો થઈ ગયો કે હવે રાજ્યમાં અશાંતિનું નામ નથી ત્યારે કમયોગે અચાનક પડતીએ આવી આથ મારી. ગાયનકજાનો આદશાહને ઘણો શોખ હતો પોતે પણ આ વિદ્યામાં પ્રવીણ હતો. દૂર દેશાવરથી ગવૈયા બોલાવ્યા ભારે પગાર બાંધી આપી તેમને નોકર રાખ્યા. રાત શમે બરાત અને દિવસ ઇંદ માફક વીતાવવા લાગ્યો ગવૈયાઓના ટોળામાં ઘણી મધુરકંઠની સ્ત્રીઓ પણ હતી. આ લોકોના સહવાસમાં પડી આદશાહે રાજ્યને તકદીર આધીન કર્યું.

આ ચોરતોમાં એક અદાર ઝોગણીસ વર્ષની બુવાન ચોરત હતી, જેનું નામ રૂપવતી હતું. તે એવી તો કાંતિમાન હતી કે દિવસે

સૂર્યસમ તેનું મુખ પ્રકાશ આપતું હતું અને રાત્રે ચંદ્ર સમાન શિતળ અને મંદમંદ પ્રકાશ આપતું હતું. બાદશાહ આ ગાનારી ઓરતના સહવાસમાં દિવાના જેવો થઈ રહ્યો હતો. રૂપવંતીને પણ બાદશાહ સાથે અપૂર્વ પ્રેમ હતો. એક એકને દેખ્યા સિવાય એન પડતું ન હતું. તેમના પ્રેમની ચરચા મુલકો મુલક થવા લાગી. રૂપવંતી તીર અને તલવારથી બાદશાહને ધાયલ કરતી હતી એટલે એક તો તેના નુરાની ચહેરાએ મહેલની તમામ બેગમોને ઝાંખી કરી દીધી હતી, વળી તેના મધુર કાકિલા કંઠના પ્રતાપે બાદશાહ તેના પ્રેમમાં લટકુ બની ગયો હતો. જ્યારે રાજ સુખ ચૂલવોના સમુદ્રોમાં ડુબી જાય ત્યારે દેશ અને પ્રજાની બરબાદી થાય એ માનવા જેવું છે. અહીંઆં પણ આવી સ્થિતિ થવા પામી હતી. લૂટફાટ અને અશાંતિના અખાડા રૂપ દેશ બની ચૂક્યો હતો. લૂટારૂઓએ આબરૂદારો તથા વટેમાર્ગીઓને કનડવા માંડ્યા હતા. સારાંશ કે બાદશાહ અને બાદશાહત ઉપર અંધા રાજ અને ચોપટ નગરની કહેવત બંધ બેસતી આવતી હતી.

આ સમયમાં હિંદુસ્તાનમાં મોગલ શહેનશાહ અકબરની ચઢતી કળાનો સૂર્ય પોતાનાં નૂરાની કિરણો ચોતરફ ફેલાવી રહ્યો હતો. માળવાના લશ્કરની અવ્યવસ્થા અને રૈયત ઉપર દુઃખનાં કાળાં વાદળાં ધેરાયાની ખબર મહાન અકબરને પળેપળ પહોંચી રહી હતી. હી. ૯૬૭ માં નવબાબ અહમદખાનની સરદારીનીચે શરવીર મોગલોનું ભારે લશ્કર ભરતીના પૂર માફક માળવાની જમિ ઉપર અકબરે રેલમછેલ કરી મૂક્યું. બાદશાહ પડતીની ધોર નિદ્રામાં પડ્યાની સાખીતી એટલેથી શું નહિ ગણાય કે શાહી લશ્કર મુસવાદા મારણ

સેંકડો માઇલના રસ્તાને આટોપી રાજ્યવાની સારંગપુરથી ફક્ત એક માઇલ દૂર રહ્યું છતાં બાદશાહ “હનુઝ ખબરે ન દારદ.” હજી બાદશાહ ઝબકીને જાગ્યો સ્ત્રીઓનો સહવાસ છોડી મેદાન તરફ શુક્યો. અવ્યવસ્થિત હાલતમાં લડાઈ માટે ઉતર્યો. રવાના થતા પહેલાં અમુક માણસોને હુકમ આપતો ગયો કે તમારે ઝનાનખાનામાં રહેવું. ખુદાનખવાસ્તા મારો હારવાનો વખત આવે તો મારી તમામ બેગમો તમામ ગાનારી ઓરતો અને ખાસકરી મારી માનીતી રૂપવંતી ને તદ્વારને ઘાટ ઉતારી દેશો, જેથી તેમની ખરાબીનો હૃદય બેદક ડાઘ લઇ જાઉ નહિં.

ખરેખાત તેમજ થયું ! બાઝબહાદુર લડાઈના મેદાનમાંથી જીવ બચાવી નાસવામાં બહાદુરી સમજ્યો. ઝનાનખાનામાં રેફિલા માણસોએ આ વાત સાંભળતાંજ તદ્વારે મ્યાનમાંથી કાઢી કલેઆમ શરૂ કરી. બેગમો ઉપર તલવારનો ઉપયોગ થતો જોઈ રૂપવંતી પોતાનો જીવ લઇ નાહી ને ફાવે ત્યાં સંતાઇ ગઈ.

જીત મેળવી અદહમખાન શહેરમાં દાખલ થયો. રૂપવંતીના હુસ્નની પ્રશંસા સાંભળી ચૂક્યો હતો, હુકમ આપ્યો કે તે રંભા સમાન સુંદરીનાં મને દર્શન કરાવો. લોકોએ કહ્યું કે રાણીઓની સાથે તેને પણ કતલ કરવામાં આવી છે. અદહમખાને તપાસ કરવા મહેલમાં આદમી મોકલ્યા તો તે નૂરની પ્રતિમા ધાયલ થયેલી સ્થિતિમાં પડી છે, તલવારે તેના જીવનનો અંત લાવવામાં દયા આણી છે. રૂપવંતીને સદેશ મોકલવામાં આવ્યો કે તમારો ઈલાજ શરૂ કરવામાં આવે છે. જ્યારે તમો તંદુરસ્ત થશો ત્યારે તમને ઇજ્જત સાથે બાઝબહાદુર પાસે મોકલી આપવામાં આવશે. રૂપવંતીએ બાજ બાહાદુરનું નામ સાંભળ્યું.

તો તેને વિશ્વાસ આવ્યો કે બાઝ બહાદુર જીવતો છે. તેનામાં નહું જીવન આવ્યું અદ્દમખાનને હજારો આશિષો આપી. તેના દીલનો ધા રૂઝાતાં શરીરના ધા રૂઝાઈ ગયા. બાઝબહાદુરને મળવવાની આશામાં તેનામાં જોર આવતું ગયું. થોડા દિવસે પછી અદ્દમખાનને સંદેશ મોકલ્યો કે આપની દુવાગો ખાદીમાં ખીલકુલ તંદુરસ્ત છે. આપનો વાયદો પૂરો કરી મને બાઝબહાદુર પાસે મોકલી આપો.

અદ્દમખાન રૂપવંતીના દિદાર માટે એકેક ધડી એકેક વરસની સમજતો હતો, આ પયગામ સાંભળી કબાબ થઈ ગયો. કહાવી મોકલ્યું કે બાઝ બહાદુર જો બાદશાહ સલામતનો તાબેદાર થયો હોત તો તારો વાયદો પૂરો કરી શકાત, પરંતું હવે તે હકુમતનો બળવાખોર છે, જેથી તે સલામ પૂરો કરવો એ બાદશાહની જો અદખી કરવા સમાન છે. રૂપવંતી અદ્દમખાનની કુદૃષ્ટિ જાણી ગઈ, તેની રહી સહી આશા તૂટી ગઈ. તે બિચારી વિચારમાં ગોથાં ખાતી હતી કે અડધી રાત્રે અદ્દમખાનના માણસો મકાનમાં દાખલ થયાં. પ્રથમ તો તેને સમજાવવા માંડી પણ કાંઈ અસર ન થઈ તો સખતી કરવા માંડી. રૂપવંતીએ કહ્યું કે બળાત્કારમાં કાયદો નથી, મારી એક નામ અરજ નવ્યાખને જાહેર કરો કે આપની આ દાસી કે જેની આપ બહાર ન લેત તો ક્યાંની મરી ચૂકી હોત તે અરજ કરે છે કે મુજ ગરીબના મકાનમાં જાતે પધારી પાવન કરો.

આ પયગામ સાંભળી અદ્દમખાનના દીલની કળી ખીલી ઉઠી. આખો દિવસ એજ વિચારમાં કાઢ્યો કે રાત ક્યારે થાય ? રાત આવી તો ગભરાટ લાવી કે વખતે મારી નીચતાનું જ્ઞાન

બાદશાહ સલામતને થશે જેથી બે ત્રણ માણસને સાથે લઈ રૂપવંતીના મકાન તરફ રવાના થયો.

રૂપવંતી બાઝ બહાદુરની સાચી આશીર્ક હતી. અદહમખાન આવવાથી ધ્રુજ ઉડી હતી. બાઝ બહાદુરને યાદ કરી કહેવા લાગી પ્યારા બાઝ ! તમે ઉડી ગયા, અને તમારું નામ લઈ લઈને જીવનારી તમારી દાસી સંકટમાં સપડાઈ ગઈ, જેમાંથી છૂટવાનો આરો નથી ! મને કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યો ! ઠીક કર્યું, પણ પોતાના હાથે કતલ કરતા જાત તો ધા તો આકરો ન પડત, અને સખતાઈથી જીવ તો ન જાત. વહાલા તો કોણ કરાર યાદ કરો. જો યાદ ન હોય તો હું તમને યાદ દેવડાવું છું. મરતાં સુધી મને સાથ દેવાનો તમે વાયદો કર્યો હતો અને મેં કસમ ખાધા હતા કે મારો જીવ મારી આગર અને મારું સર્વ શરીર તમને ભેટ ચઢાવું છું. હું તમારી છું, તમારો છું. તમારા સિવાય કોઈની નહિં. તમે બાદશાહ હોય તો પણ તમારી અને તમે ફકીર થઈ જાય તો પણ તમારી છું. બાઝ-બહાદુર ! તમે હાજર હોય કે દૂર હોય, જ્યાં હોય ત્યાં સાંભળી લ્યો કે અદહમખાન મારી આગર બગાડવા ચાહે છે. મને જાત જાતની લાલચો આપે છે, પરંતુ હું તમારી બરબાદીની નીશાનીઓ દેખી રહી છું છતાં તમારા પ્રેમને દીલ રૂપી પેટીમાં દૂધા ભેદની માફક દૂધો રાખું છું. આજનો દિવસ મારા જીવનનો છેલ્લો દિવસ છે, અને આજની રાત જીવનની છેલ્લી રાત છે. હે કેરામીન કાતેખીન ફિરસ્તાઓ ! શાક્ષી રહો ! પ્રેમની દિવાની પ્રેમની બૂખી અને પ્રેમની બંદી આ રૂપવંતી કે જેને બાઝબહાદુરના પ્રેમે હિંદુથી મુસલમાન અને સાધારણ ગાનારી-થી રાણી રૂપવંતી બનાવી દીધી હતી, તે છેલ્લી ઘડી સુધી બાઝ બહાદુરનો દમ ભરતી ચાલી જાય છે ! !

મતલબકે રાત્રિ પોતાનો થોડોક પંથ કાપી ચૂકી હતી કે અદહમખાન રૂપવંતીના મકાનમાં દાખલ થયો. દાસીઓ ભોંય ખોતરતી બેઠી હતી તેમને પૂછ્યું કે રૂપવંતી ક્યાં છે? તેમણે એકે અવાજે કહ્યું કે રાણી સાહેબ પલંગ ઉપર આરામ કરે છે. એહમદખાન પલંગ તરફ દોડ્યો. શું જુએ છે? રૂપવંતી સફેદ આદરમાં શરીર છૂપાવી સુતેલી છે, પલંગ ઉપર પુલહાર એટલા છે કે આખો રૂમ મહેક મહેક ચર્મરહો છે. ઉતાવળે ઉતાવળે કપડું મોં ઉપરથી હઠાવ્યું, દેખીને વિસ્મય થયો કે જે રૂપવંતીના પ્રેમઆકર્ષણમાં મહા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું તે ગળામાં હાર પહેરી હમેશની નિદ્રામાં ઉંધી રહી છે.

દાસીઓને કારણ પૂછ્યું, તેમણે કહ્યું કે આપના માણસો કાલે રાત્રે આવ્યા ત્યારથી રૂપવંતી પોતાના બાદશાહ અને ખાવીંદ બાઝ બહાદૂરને યાદ કરી ઘણું રડતી હતી. પોતાની આબરૂથી તદ્દન નિરાશ થઈ આપઘાત કરવા તૈયાર થઈ ગઈ. કપુર ખાધા પછી થોડુંક તેલ પી લીધું પછી હાલત બગડવા લાગી ત્યારે કપડું લઈ પલંગ ઉપર સુઈ ગઈ. અદહમખાન પોતાના કૃત્યથી ઘણો શરમીદો થયો. સ્ત્રી જાતિની વફાદારીની દાદ આપવા લાગ્યો ઘણું માન સાથે કહ્યું દહન કર્યું. લાંબા સમય સુધી માળવાની પ્રજા રૂપવંતીના શિયળ અને વફાદારીનાં ગુણગાન કરતી રહી.

“મોખદેરાતે તૈમરીયા” ભાગ ૨ જે પૃ. ૪૫માં લખ્યું છે કે:-
રૂપવંતીની પથારી પાસે એક કાચનું ગ્લાસ હતું તેની ઉપર એક લખેલો કાગળ હતો. ગ્લાસમાં થોડુંક પાણી હતું જેમાં ઝહેર મેળવેલું હતું. કાગળ રૂપવંતીએ પોતે લખ્યો હતો કે “આબરૂદાર

લોકો પોતાના શિયળજીવ—પાકદામનીને બરબાદ કરતા નથી, ઇજ્જત ખાતર જીવ ઉપર ખેલે છે. હું મારા ઘણીની આબરૂ જાળવવા માટે અમૂલ્ય જીવન ઘણી ખુશી સાથે બરબાદ કરું છું.

અદ્દમખાનના જીવમોથી મહાન અકબર ગુસ્સે બરાયો. પાંચસો સવાર લઈ જે રસ્તો એક મહીનાનો હતો તે માત્ર આઠ દિવસમાં પૂરો કરી માળવા આવી પહોંચ્યો. બાદશાહની સવારીની ખબર અદ્દમખાનને પડતાં રસ્તામાં સામે જઈ બાદશાહને નમી પડ્યો, અકબર બાદશાહ ઘણો દયાળુ હતો, બનવા કાળ બની મધુ તેના પાછલા ગુન્દાની મારી આપી, પણ માળવાનું રાજ્ય પીર મહમદખાનને સોંપી બાદશાહ આગ્રા તરફ આવ્યો ગયો.*

* આ રાણીની હકીકત “બુતાને હરમ” પૃ. ૮૧ થી ૮૬ તથા “મોખદરાતે તૈમૂરીયા” પૃષ્ઠ ૪૪ થી ૪૬ માં છે.

રાણી અમરાં બાઈ.

આજે જે પાલણપુર કહેવાય છે તે કાંઈ વખત ઉપર જલોર રાજ્યથી ઓળખાતું હતું. ઇ. સ. ૧૫૬૭ માં અહીંયાં મલેકખાન નામે બાદશાહ હતો તે વખતે સુલતાન મુઝફ્ફરનો વાવટો ગુજરાતમાં ફરકતો હતો, અને દિલ્હીમાં મહાન અકબર બાદશાહ હતો, જેની રાજ્ય કળાનો સૂર્ય મધ્યાનકાળે આવ્યો હતો.

જલોરનો પહેલો હાકીમ ગીઝનીખાન તે મલેકખાનનો ભાઈ હતો, તેની જીંદગીના શરૂઆતના દિવસો બાબર બહાદુરની શરૂઆતની જીંદગીને મળતા હતા. તેની મદદમાં હજારો લોક ફરતા હતા.

જલોરનું રાજ્ય મેળવવા તેણે હાથ બહુ પછાડ્યા છે. કોઈ વખત તો તેને સંતાવાને જગા પણ ન મળતી. અનેક વખત જલોર તેના હાથમાં આવતું અને જતું. હી. ૯૭૫ માં જલોર ઉપર એવો તો કબજો જમાવ્યો કે મરતા સુધી રાજ્ય ચલાવ્યું. આ રાજમાં બાડમીર નામે એક જગીર હતી જ્યાં અર્જુનસીંગ બીમદત નામે રાઠોડ રાજ રાજ કરતો હતો. તેની કુંવરી જેમ રૂપ રૂપનો અંબાર હતી. તેમ લડાઈમાં પણ ભલા ભલા શરાઓને શરમાવે તેવી હતી. પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવી કાંતિમાન કુંવરીને પોતાના મહેલનો શણગાર બનાવવા રાજાઓ અંદર અંદર લડવા તૈયાર રહેતા હતા. આ હુસ્તની દેવીના જોબનની ખબર મલેકખાન સુધી પહોંચી.

ન તન્હા ઇશ્ક અઝ દિદાર ખીઝદ
બસા કીં દવલત અઝ શુકતાર ખીઝદ

ભાવાર્થ:—ઇશ્ક માત્ર દર્શનથીજ પેદા થતો નથી, બધો વખત વાણીના પ્રતાપે પણ પેદા થાય છે.

દીલ કાબુમાંથી ગયું પણ કુંવરી હિંદુ એને પોતે મુસલમાન! દેખતી રીતે આશા નિષ્કળ જણાવા લાગી પણ અકબરશાહે રાઠોડો તથા ખીજ રજપૂતોમાં લગ્ન બંધનથી જુદી જુદી કામોમાં એકતાનું મંડાણ કરનાર રસ્તો ખુલ્લો કર્યો હતો. જેથી નિરાશામાં પણ આશાની ઝલક જણાતી હતી. મલેકખાન તરફથી કુંવરીના માગનો પચગામ અર્જુનસીંગને મળતાં ભેજું ભમી ગયું. ક્રોધથી શાલ્લવેગ થઈ ગયો. જરા વાંકું ચુંકું બોલવાની તૈયારીમાં હતો તેટલામાં પચગામ લાવનારો જે રજપૂત રાઠોડ હતો, તેણે રાજાને

હંડા પાડતાં કહ્યું કે આવા પ્રકારનાં લગ્નોમાં હવે શરમ નથી, બલ્કે તે હિંદુસ્તાનની બે મોટી સત્તામાં એક સંપત્તિની સાચી નીશાની છે. દેશમાં શું થાય છે તે જુઓ ! જેસલમેર અને જોધપુરના રાજાઓ કાણ છે ? આજકાલ મહારાજા ગણાય છે તેમણે પણ અકબરશાહ સાથે પોતાની કુંવરીઓનાં લગ્ન કર્યાં છે ; માટે હે રાજા ! આપ વિચાર કરો. છેવટે ઘણી રકજક થયા બાદ મલેકખાન અને અમરાં બાઇનું કીસ્મતે નક્કી કરેલું જોડું પ્રેમ બંધનથી બંધાયું.

આ લગ્ન કદ સાલમાં થયું તે સંબંધમાં ઇતિહાસ ચૂપ છે, પણ તારીખે પાલણપુરમાં ૯૦ સં ૧૬૩૫ના બનાવ સંબંધી લખતાં જણાવે છે કે ગીઝનીખાન અને તેના બે ભાઈ મીરખાન અને બહાદુરખાન ગુજરાતના સુલતાન સાથે લડતાં મરાઠા અને મલેકખાન ધાયલ થયાં. વળી અહીંઆ એમ પણ લખ્યું છે કે મલેકખાન બગબર તંદુરસ્ત થયો ત્યારે પોતાના કુટુંબ સાથે અમદાવાદ આવ્યો ગયો, જેથી માલમ પડે છે કે તેની શાદી થઈ તે બાદ ગયો જે હી. ૯૪૨ની આગળ પાછળ એકાદ વરસ હશે.

અમરાંબાઇની સ્વામલકિતનાં વખાણ કરવાં જોઈએ, કારણ કે તે એક રાજકુંવરી તરીકે ઘણાં લાડમાં ઉછરવા છતાં અમદાવાદમાં મલેકખાન દુકં પગારે સિપાઇની નોકરી કરતો તો પણ અમરાંબાઇ આવી તંગીની હાલતમાં પોતાના ઘણીને કાઢવા તે દુભાવતી નહિ શાંતી રાખી આનંદી ચહેરે રહેતી હતી. આ સખરનો બદલો ખુદાએ તેને આપ્યો. મલેકખાન જલોરની ગાદીએ આવ્યો અને અમરાંબાઇ જલોરની રાણી કહેવાઈ.

તે સમયમાં હરમાં રાવનારાયણ નામે એક રાજા હતો,

તેનો કુંવર ધર્મદેવ બાપથી બળવો કરી દેશમાં લુટફાટ કરતો હતો. રાવનારાયણે જાગીરનો વાયદો આપી મલેકખાનને ઇડર બોલાવ્યો. મલેકખાન પોતાની વહાલી રાણી અમરાંબાઇને એક ઘડી માટે જુદી કરી શકતો નહતો, જેથી રાણી સાથે લાવ લશકર લઈ ઇડર ગયો જ્યાં તે લાંબી મુદત રહ્યો હતો.

અહીંઆ એક બુઝુર્ગ હજરત મલેકુલ્લાહદાદે મલેકખાનને અમરાંબાઇના પેટથી બે ફરજંદ પેદા થવાની વધાઇ સંભળાવી. ઇડરમાં અમરાંબાઇને ગીઝનીખાન અને શીરોઝખાન નામે બે શાહઝાદા પેદા થયા. તે કરામતવાળા ફકીર સાહેબે પેદા થનાર શાહઝાદા જાલોરમાં હકુમત કરશે એવી પણ વધાઇ આપી હતી, જેથી મલેકખાન પોતાના બાલબચ્ચાં લઈ ફરી અમદાવાદ આવ્યો. કિસ્મતે ખેલ બતાવતાં બતાવતાં ૬. ૧૫૫૩માં મલેકખાનને જાલોરનો હાકીમ બનાવ્યો, પણ ટુંક વખતમાં રાઠોડોના ત્રાસથી પોતાની સાસરી શામલીમાં રાણીને લઈ આશરો મેળવવા જવું પડ્યું. જાલોરથી કાઢનારા પણ રાઠોડો અને શામલીમાં રાખી આશરો આપનારા બદલે જાલોર જીતવામાં મદદ આપનારા પણ રાઠોડોજ હતા.

રાણી લડાઈમાં બાહોશ હતી. અનુમાન કરવામાં આવે છે કે પોતાનાં ધણીની સાથે લડાઈના મેદાનમાં ડાબે હાથે જરૂર ઉભી રહેતી હશે. જાલોર મેળવવાની મલેકખાનના દીલમાં ધગશ હતી તેને સાસરીઆ તથા રાણી તરફથી ટેકા મળતાં જાલોર ઉપર ચઢાઈ કરી. સાત દિવસ ઘેરો ધાલી આઠમે દિવસે જીત મળી.

હજી સુખના દિવસો ભોગવવાને વાર હતી. રાજા માલદેવનો કુંવર ચંદ્રસેને (જે પોતાની બહેન જોષબાઈનું લગ્ન અકબર સાથે

થવા માટે નારાજ હતો અને તૈમુરી શાહઆદાઓને અકબર વિરૂદ્ધ મદદ આપતો હતો તેણે મોહમ્મદ હુસયન મીરજા અને શરફુદ્દી મીરજા નામે બે તૈમુરી શાહઆદાઓને જાલોર ઉપર ચઢાઇ કરવા ઉશ્કેર્યા. મલેકખાને ચઢાઇનો જવાબ લડાઈથી આપવા ધાથું પાણુ અમરાં-બાઇએ કહ્યું કે આ બે તૈમુરી શાહજાદા અકબરના સંબંધીઓ છે જેથી લડવું ઠીક નથી, જેથી ઇ. સ. ૧૫૫૯માં મલેકખાને વગર લડાયે જાલોર છોડી દીધું. અમરાં બાઇને બાલ બચ્ચાં સાથે લઈ ફરી સાસરીમાં ગયો. મીરજાઓએ જાલોર ઉપર કબ્જો મેળવ્યા છતાં તેમને શાહી લશ્કર તરફથી હુમેશાં ત્રાસ થતો હતો. ફરી ત્રીજી વખત જાલોર ઉપર ઇ. સ. ૧૫૬૭માં આવ્યો. અમરાં બાઇ સર્વગુણ સંપન્ન હતી, આનંદી અને ઉદાર સ્વભાવને લીધે પ્રજામાં લોકપ્રિય થઈ પડી હતી.

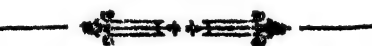
જાલોરનું મહારાણી પદ ભોગવ્યાને હજુ નવ વરસ થયાં કે દશમે વરશે તેનો ધણી આ દુન્યાથી ઉડી ગયો. બાપના મરણ બાદ ગીઝનીખાન ગાદીએ આવ્યો. આ સમયમા ગુજરાતના સુલતાનોનું જોર તૂટતું જતું હતું, દિલ્હીમાં અકબરશાહનું જોર વધતું જતું હતું. મીરજા અબ્દેરહીમ ખાનખાનાન અકબર તરફથી ચઢી આવ્યો. અનુભવી માએ ગીઝનીખાનને અકબરની અગાધ શક્તિનો ખ્યાલ દેવડાવતાં કહ્યું કે મોગલોની તાબેદારી કર્યા સિવાય જાલોર સલામત રહેશે નહિ. દરબારના અમીરો મોગલોની તાબેદારી કબુલ કરવા ખુશ ન હતા જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે નાની સરખી લડાઇ થતાં ચાંદીની ખેડીઓ પહેરાવી ગીઝનીખાનને ખાનખાનાન દિલ્હી બાદ ગયો.

અમરાંબાઈએ એક નીમકહલાલ સરદાર કુરંગળ અશુભને બીકાનેરના રાજા રાયસીંગ કે જે અકબરી દરબારના સરદાર હતા તથા અકબરના સાદુ પણ થતા હતા, તેમની પાસે મોકલ્યો. કુરંગળએ અમરાંબાઈએ આપેલો દુખની કહાણીનો કાગળ રાયસીંગને પહોંચાડ્યો. રાયસીંગે અકબરની માનીતી બેગમ જોધબાઈ માર્ફિતે ગીઝનીખાનના છૂટકારાની પેરવી કરવા માંડી. આખરે પાંચ વરસ કેદ ભોગવી ગીઝનીખાન છૂટો થયો- બાદશાહને તેની મા તથા તેના વફાદારી ભરેલા વિચારોની જાણ થઈ તથા મુદત સુધી તેની ચાલ-ચલગત જોવાનો વખત મળ્યો હતો, જેથી પોતાની બહેન બાનુ બેગમ નો નિકાહ ગીઝનીખાન સાથે કરી આપ્યો. જ્યારે જલોર તરફ જવા લાગ્યો ત્યારે જલોર ઉપરાંત પોતાની બહેનને કેટલાંક પરગણાં જહેઝમાં આપ્યાં ગીઝનીખાનને ખાન તથા દિવાનનો લકબ આપી લાહોરનો સુબો બનાવ્યો. ગીઝની અને લાહોર થઈ ગીઝનીખાન પોતાની બેગમને લઈ પૂર લપકાથી જલોર આવ્યો. તે વખતે અમરાંબાઈ જેવી એક વિધવાને પોતાના કેદમાં પડેલા પુત્રને અકબર બાદશાહનો બનેલી બનેલો જોઈ કેટલો આનંદ થતો હશે!! અમરાંબાઈ હરખથી પુત્રને ભેટી ખુદનો શુકર માનવા લાગી.

ગીઝનીખાન બીજાપુરમાં બાદશાહ તરફથી મુખ્ય કારભારી તરીકે નીમાયો અને ત્યાંજ ઈ. સ. ૧૬૧૬ માં ગુજરી થયો. લાશ જલોરમાં લાવ્યા અને શાહી કબ્રસ્તાનમાં દફનાવી. અમરાંબાઈ ક્યારે વફાત પામી તે માલૂમ નથી, પણ ઐતિહાસિક પૂરાવો શાક્ષી આપી અનુમાન કરાવે છે કે “ તેણે પોતાની મા અમરાંબાઈના નામથી એક બાગ અને એક વાવ તૈયાર કરાવ્યાં. વાવમાં હમેશાં પાણી

ભરપૂર રહેતું હતું. બાગમાં મુસાફરો માટે એક ધર્મશાળા બંધાવી હતી.” આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે અમરાંબાઈ પોતાના પુત્રની હયાતીમાંજ વક્ત પામી હતી. અમરાંબાઈ એક મુસલમાન નવ્વાબની ઝોરત અને મરેતા સુધી એક મુસલમાન નવ્વાબની મા તરીકે રહી હતી એટલે કે તે રાજરાણી અને રાજ માતા પણ કહેવાઈ, પણ તેના ધણિ અથવા તેના શાહઝાદાએ તેને ધર્મ બદલવા લાચાર કરી નથી. આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે તે છેવટ સુધી હિંદુ ધર્મ ઉપર રહી હતી.

ગીઝનીખાનને છોડવા અકબરશાહની માનીતી બેગમ બેઘબાઈએ અકબરશાહને સીફારસ કરી તો અકબરે પૂછ્યું કે તમોને તથા રાયસીંગને ગીઝનીખાન સાથે શું મંબંધ છે? બેઘબાઈ એ કહ્યું કે ગીઝનીખાનની મા અમરાંબાઈ રોડોડ છે, જે મારી સ્વજાતિ બહેન છે. હું અને રાયસીંગ ગીઝનીખાનને લાણેજ કહીએ છીએ. આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે અમરાંબાઈ હિંદુ હતી. x

રાણી માનબાઈ.

બલોરી પદાણોના નસીબનો ચંદ્ર તે દીવાન પહાડખાન ખીન ગીઝની ખાનની એશ આરામી છંદગીને લીધે અસ્ત થવા લાગ્યો. ગીઝનીખાનનો ભાઈ શીરોઝખાન (અમરાં બાઈનો બીજો કુંવર)

x બુઓ “ખુતાને હરમ” પૃષ્ઠ ૮૭ થી ૯૩.

પડતીના દીવસો આવતાં ગુજરાતમાં રહેતો હતો. તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે જલોરીઓનો અમુક જથ્થો કુરંજ ગામમાં વતન કરી રહે છે, તો તે પછુ ઇ. સ. ૧૬૧૯માં તેમના ભેગો મળી ગયો. પહાડની ખીણોમાં શીરોજખાન પોતાના સાથીઓને લઇ કરતો અને લુટમાર કરતાં જે કાંઈ હાથ લાગતું હતું તેથી તેની સ્થિતિ મુઘરવા લાગી હતી.

ઇ. સ. ૧૬૨૮માં તેની પાસે કોઇ રાજ્ય ન હતું, પણ ધન દોલત એટલી બધી હતી કે પોતાના બેટા મુન્નહીદખાનની શાદી પણ ઘણી ધામધુમથી કરી. આ લગ્ન તેણે કાંકાર દત્તસીંહ મુન્નજીને ઘેર કર્યું હતું. તે જલોદાના જાહેર કામના એક આબરૂદાર રજપુત હતા. કાંકારની કુંવરી માન્યાઇ ચંદ્ર સુરજ માફક હુસ્નમાં શોભીતી હતી. શીરોજખાને સગપણની વાત કરવા એવા અનુભવી માણસો રોક્યા હતા, કે આનાકાની વગર કાંકારે કુંવરીના લગ્ન કરવા ખુશી જતાવી. આ શાદીનું તારીખે પાલણપુર ઉપરથી થોડુંક વર્ણન જણાવવામાં આવે છે. “ મુન્નહીદખાનની શાદી સંવત ૧૬૮૪માં માન્યાઇ જાહેર સાથે થઇ. આ શાદીમાં એવા બહોળા હાથે ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો કે તે વખતના જલસાની યાદી હજુ સુધી મશહુર છે.

મુન્નહીદખાનને ખીજી ઝોતો હતી, પણ તારીખે પાલણપુરમાં જણાવ્યા મુજબ માન્યાઇ ઉપર વજ્ર હેત હતું. શાદી થયા બાદ માન્યાઇ સાસરે આવી તો જહેજના ખીજાં માલ સાથે અચાનક નાગ માના પણ સાથે આવી. વાત એમ બની કે જહેજનો માલ પેટી પેટાશમાં ભરી માણમાં મુકવા માંગ્યો તો એક લોડીએ બુલ-

જુલમાં નાગમાતાના જુદા જુદા સ્વરૂપોની છબીઓવાળી પેટી
પણ ગાડામાં મુકી દીધી. પાલજીપુર પહોંચી સરસામાન તપાસવા
માંડયો તો એક પેટીમાંથી આ છબીઓ પણ મળી આવી.

માનઆદની સાસુ (મુન્નહીદખાનની મા) ધીરાંગાજી કે જે
સાચુરાના સુરજમલ ઓહાણુ રજપુત રાજાની કુંવરી હતી તે આ
છબીઓ જોઈ ઘણી ખુશ થઈ. નવી વહુને કહેવા લાગી કે અમારાં
ધનલાભ કે માતાજી ખુશીથી અમારે ઘેર આવ્યાં. હવે તેમને
પાછાં મોકલવાં વાજળી નથી. આજથી તેમનું સ્થાનક બનાવી અહીં
રાખીશું. (તારીખે પાલજીપુર પૃષ્ઠ ૧૧૫)

માનઆદ પણ મુસલમાન આદશાદની ઓરત હોવા છતાં
હિંદુ રાણી બનીને રહી હતી. પોતાના ઘણીના ઇ. સ. ૧૬૩૮થી ૧૬૬૩
સુધીના અમલમાં હિંદુ ઘાટની ઘણી આલીશાન ઇમારતો બંધાવી
તથા ઘણા હિંદુ સાધુ સતોની સેવા કરી. તેના બાંધ કામમાં માન
સરોવર નામે એક તલાવ હતું મોજુદ છે. તલાવની પાસે એક
બાગ તૈયાર કરાવ્યો હતો, જેને “નગીના વાડી” કહેવામાં આવતી
હતી, જે હાલમાં નાબુદ થઈ ચૂકી છે.*

રાણી કુરાળબા બારડહ.

પાલજીપુરના પ્રખ્યાત હાકીમો પૈકી દિવાન બહાદુરખાન પણ
ગણાય છે. તે સંવત ૧૧૫૭ ની શરૂઆતમાં ગાદીપર આવ્યો.

* જુઓ “જીતાને હરમ” પૃષ્ઠ ૯૪ થી ૯૬,

આડત્રીસ વરસ અમલ કરી સં. ૧૮૩૮માં ન્યારે મોગલ સલ્તનતની કમળેરીથી સુબેદારો સ્વતંત્ર હાકીમ થતા તે અરસામાં ગુજરી ગયો.

બહાદુરખાને જુદા જુદા કુટુંબો અને જુદી જુદી કોમોમાં મળી બાર શાદીઓ કરી હતી, જેમાં છ શાદી રજપૂતોમાં કરી હતી જે પૈકી કુશળબા બારડજીનું વર્ણન કરીએ છીએ. કુશળબા કિમાડણીજીનું વર્ણન આગળ આવી ચૂક્યું છે. આ બે રાણીઓ ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે બીજી ચાર રાણીઓ હતી.

સરખાબ દેવડીજી ખુમાનસંગ દેવડા હાકારની કુંવરી હતી. હાકારને ખંભાતના કોળીઓ ખરબાદ કરી રહ્યા હતા, તેથી પોતાની સુંદર કન્યા દિવાન બહાદુરખાનને આપી પોતાનો મદદગાર બનાવ્યો.

બલોદામાં કરશન હાકારની કુંવરી અજબખાબ રાધેલીજી નામે હતી. સુખરાનખાબ ગઢીયાનીજી તે ગઢવારાના હાકાર માનાજી ત્રીભાજી ચોહાણની કુંવરી હતી. એનબા બારડજી તે રાણી કુશળબા બારડજીના કાકાની કુંવરી હતી.

દાંતાના જમીનદાર રાણા કરણસીંગની જંગીર ઉપર સવ-દાસનાનો જંગીરદાર અમરસંગ કળ્લે કરી બેઠો હતો તેથી બીજાવાર તે બહાદુરખાનની મદદ માગવા ગયો. શરત કરવામાં આવી ફેલશકરના ખરચ ઉપરાંત દાંતાના તમામ ગામોની ઉપજમાંથી એક રૂપીએ સાત આના આવક પાલણપુર રોટમાં આપવી તથા રાણીના વંશ-માંથી કોઈ સુંદર કન્યા બાદશાહના નિકાહમાં આપવામાં આવે, ત્યાર બાદ સુલેહ ઉપર અમલ થાય. રાણાએ વિચાર કર્યા બાદ શરતો મંજૂર કરી. (તારીખ પાલણપુરના. રજે પૃ-૩૩)

કોલકરાર ઉપર સહીઓ થઈ ગઈ, બહાદુરખાન ચઢાઈ કરવા પહેલાં શાદી કરવા વિશેષ જોર દેતો હતો. કારણ કે તેણે સાંભળ્યું હતું, કે રાજા કુંવરી સ્વરૂપવાન છે. રાણો પણ મનમાં સમજી ગયો કે કુંવરી પરણ્યાથી મિવાય કામ બનવાનું નથી. ઘણા દયદયા સાથે આંખાના ઘટ્ટાદાર મેદાનમાં શાદીનો મંડપ બાંધી કુંવરીની શાદી કરી આપી. બહાદુરખાન ઘણા દિવસોસુધી આંખાના બાગમાં પોતાની સ્વરૂપવાન રાણી સાથે એક આરામ ભોગવતો રહ્યો, પછી સવદાસનાના કાકિર અમરસંગ ઉપર ચઢાઈ કરી રાણા કરણસંગને દાંતા સોંપ્યું.

કુશળગયાનો તેના આપદાદાના લકબ પ્રમાણે ખારડજી લકબ હતો. તે ઘણી હાવડી સદગુણી અને ખાલોશ ઝોરત હતી. બહાદુરખાન જેવા હીલા અને કોધીલા બાદશાહનું દિલ આ ચતુર ચક્રાર રાણીએ પોતાના દુસ્તનીજ નહિ બરફે ચપળતા વડે જીત્યું હતું. રાણો કરણસંગ લશ્કરનો ખરચ બાદશાહને વસુલ કરી આપવામાં હમેશાં ઉત્તમ રહેતો, તે ખર્ચ બાદશાહે રાણીની આદતોથી ખુશ થઈ સામટો માફ કરી દીધો.

ખારડજીએ એક વખત હાસ્ય વિનોદમાં પોતાના ઉચ્ચ કુટુંબનું વર્ણન બાદશાહને આ શબ્દોમાં કહી સંભળાવ્યું કે “આપનાં સદ લાગ્ય કે દાંતાના રાણાના ખાનદાનની રાજકુલારી આપનાં મહેલમાં આવી. આપને આવો અમુદય લાભ અમારી કમનસીબીએ મળ્યો તેથી તરારે જામિમાન રાખવા જેવું છે. બહાદુરખાને કહ્યું કે શું રજપૂતોમાં તમારું ખાનદાન એટલું ઉચ્ચ છે કે મુસલમાનો સાથે સગપણ બાંધવામાં શરમ અને બેઆબરૂ સમજે છે ?

બારડોચીએ હસ્તે ચહેરે કહ્યું શું આ વાતમાં હજી આપને શંકા છે ? બહાદુરખાન ધણો હઠીલો હતો. નેશમાં આવી જઈ નિશ્ચય કર્યો કે જીંદગીનો છેલ્લો વખત પસાર થઈ રહ્યો છે, પણ આ જાતિચાલિ માનતું માથું છુંદવા ખાતર ખાસ રાણાના ખાનદાનમાંથી એક કુંવરી પરણી લાવવી નેમ્યો. બારડોચીને રાજહડની જાણ થતાં પોતાનાં નાઝ નખરાં, સ્નેહ સૌંદર્યનો વસીલો બનાવી ધણી નમ્રતા પૂર્વક પોતાની લુલની ક્ષમા ચાહી, પણ બહાદુર શાહે સંભળ્યું નહિ. રાજા કરણસંગને ધણી લાલચો આપી તેના બાઈ હિંદસંગ જાગીરદારની કુંવરી ચેનબા સાથે લગ્ન કર્યું આ કુંવરી ધણી નાની હતી પણ બારડોચીના મહેણા ખાતર આ પગલું ભર્યું હતું.

બારડોચી રાણીને શરમ અને અકસોસ થવા ઉપરાંત તેના દીલને દુઃખ પહોંચ્યું, પણ ખીચારી પસ્તાઈને બેસી રહી. બહાદુરખાંએ જખમ ઉપર મીઠું છાંટવા કહ્યુંકે લો ચેનબાનું રક્ષણ કરો. તમારા અભિમાની બોલો એ મારી પાસે એવું કામ કરાવ્યું કે મને ઘડપણમાં જરાએ જાજતું નથી. વળી એક ખીલકુલ નાની કુંવરી હું શું કામ લાવું ? હવે તમે તમારી બહેનને સંભાળો અને તમારી કવમી ધૂંત-ખાનદાનીનું રક્ષણ કરો.

આ શાદી પછી છ માસે બહાદુરખાને આ દુન્યાથી કુચ્છ હરી. જવાનીના આલમમાં દાખલ થવાને હજી થોડો સમય બાકી હતો કે ચેનબાને વિધવા બનાવી ચાલ્યો ગયો.

બારડોચીએ ધણી ગુજરતાં પોતાના સાવકા બેટા સલીમખાનના સમયમાં થયું પોલીટીકલ વર્તન રાખ્યું. સલીમખાનને એમનો હતી અને મુસલમાન પણ હતી. જેમાં ચારને ચીલક

હતી જીવબાધ બહેજ (એક હિંદુ રજપુતાણી) નો શેરખાન નામે પાટવી શાહઝાદો હતો. બારડાજી રાણી વખત ઓળખનારી હતી. તે બાણતી હતી કે સલીમખાન થોડા દિવસનો મહેમાન છે. પૌત્રમાં શેરખાન હિમ્મતવાન અને હોશિયાર છે અને ખાંચકીદખાન આઠ દશ વરસનો બાળક છે, તે હમેશાં સલીમખાનને શેરખાન વિરુદ્ધ ઉશકેર્યા કરતી હતી. તેનો વિચાર હતો કે શેરખાનને ગાદીએ ન બેસાડતાં જે ખાંચકીદખાનને ગાદી મળે તો હું તેની આડમાં રાજ્ય સ્થાપ્યા કરું. એક વખત તો બાપ બેટાઓમાં એવો તો બગાડ કરાવ્યો કે શેરખાન બિચારો આમતેમ ભટક્યા કર્યો. શેરખાનને દુઃખ દેવામાં કયાશ રાખી નહિ છતાં તે સમરથી સહન કરતો રહ્યો. બાપ સાથે વાતચીત કે સલામતો વ્યવહાર રહ્યો ન હતો પણ બાપ મરણ પથારીએ પડ્યાની ખબર બાણી મળવા ગયો. બાપ બેટા ગળે વળગી રડતા હતા અને સલીમખાન શેરખાનને પાટવી શાહઝાદો માની રાજ્યનો માલીક બનાવવાની ખુશ ખબરી આપી રહ્યો હતો તેવામાં બારડાજી રાણી ત્યાં આવી પહોંચી. રાણી આવતાં બાપ બેટા ચૂપ થઈ ગયા. બારડાજી રાણીએ બાણ્યું કે રાજગાદી શેરખાનને સોંપે છે તો તેણે કહ્યું કે નાના શાહઝાદાનો શું બદોબરત કર્યો ? શું તે બરાબરનો બાગીદાર નથી ! સલીમખાન પહેલાં તો શરમતી ખાતર ન બોલ્યો પણ બારડાજીએ જ્યારે વધુ પુછગાછ કરવા માંડી તો કહ્યું કે માતૃ શ્રી ! સમય પ્રમાણે અનુસરવામાં અને રાજકીય કારોબારમાં તમે ન સંમત શકો. મેં અત્યાર સુધી શેરખાન સાથે જે અયોગ્ય વર્તન રાખ્યું હતું, તે ફક્ત તમારી અદ્ય ભાવે હતું. હવે હકદારનો હક મરાવી નાહક મારી બરદાન ઉપર અજાબ ન નામો.

થોડા સમય પછી સલીમખાન ગુજરી ગયો. હવે ખારડજી છાની માની એંસી રહેશે એમ ધારવામાં આવતું હતું. પણ તે પોલીટીક્સ રાણી એમ ક્યારે માને તેવી હતી? તેને તો ખાયઝીદની આડમાં પોતે રાજ્ય કરવું હતું, જેથી પોતાના ઇશિદામાં પાર ઉતરવા પટાવત દાકારને હાથ પર લઈ શેરખાનને ઝેર દેવાનાં કાવતરાં રચવા લાગી.

સલીમખાનના મરણ વખતે ખજાનાની કુંચીઓ ખારડજી રાણી પાસે હતી. શેરખાને કુંચીઓની માગણી કરી તો કહેવડાવ્યું કે જ્યાં સુધી આપણા બે વચ્ચે રાજ્યના અંદોખસ્ત વિષે જરૂરી શરતો બાંધવામાં ન આવે ત્યાં સુધી હું કુંચીઓ આપીશ નહિ. છેવટે જ્યારે શેરખાને કતલ કરવાની ધમકી આપી ત્યારે કુંચીઓ મોકલાવી. શેરખાને વિચાર્યું કે જ્યાં સુધી ખાયઝીદખાનનો ફેંસલો કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી રાજ્યમાં શાંતિ થવી અશક્ય છે. ખારડજીની તાકત તોડવા જે આગેવાન પટાવતો હતા તેમને કતલ કરવામાં આવ્યા. ખાયઝીદ ખીચારો ખાર વરસતી ઉમરનો હતો તે જીવ બચાવવા જ્યાં ત્યાં નાંસી છૂટ્યો. પરંતુ એક નંબરદારને ત્યાંથી પકડાતાં સારા નસીબે ઉંચી પાયરીએ ચઢી ગએલા એક ઘાતકીએ તે ખીચારાના મગજમાં ભાલો મારી મારી નાખ્યો.

હવે શેરખાન મરતાં સુધી વગર ચિંતાએ હી. ૧૨૦૭ સુધી રાજ્ય કરતો રહ્યો. આ બનાવ પછી પાલણપુરની તારીખમાં ખારડજીનું નામ જણાતું નથી.

અમીર બેગમ નીઝામી.

ઉચ્ચ રજપૂત ખાનદાનનાં છે. કાઠિયાવાડ તેમનું વતન છે- તેમનું બધું કુટુંબ હજુ સુધી હિંદુ ધર્મ ઉપર કાયમ છે, પણ તેમના હૃદયપટ ઉપર દરજ્જામનું નુર ચમક્યું છે, જેથી ઇસ્લામથી પાવન થયાં છે- કાઠિયાવાડના ઉચ્ચ હિંદુ ખાનદાનનાં છે, જેથી તેમનાં લગ્ન માંગરોલ સ્ટેટના નવ્યાળ હુસૈનમીયાં સાહેબ સીદ્દીકીથી થયાં છે શાદી થથે લાંબો વખત ન થયો કે નવ્યાળ હુસૈનમીયાં સાહેબની વફાત થતાં વિધવાપણાનો લીલાસ પહેરવો પડ્યો.

પાછલા સમયમાં મોગલોમાં અને પાલણુપુરના ઝનાનખાનમાં હિંદુ બેગમો મુસલમાન રાણીઓ બની ખાસકરી ઇસ્લામ સ્વીકારતી હતી, પરંતુ ઇસ્લામી અરકાન અને ઇસ્લામી તરીકાઓમાં કાંઈ તેવી પાખંદ રહેતી ન હતી, બલ્કે પોતાના ખાવીદોને અર્ધ હિંદુ બનાવી લેતી હતી, પરંતુ નવ્યાળ હુસૈનમીયાં પોતે ઇસ્લામી અરકાનોના સખત પાખંદ હતા, જેથી તેમનાં હિંદુ બેગમ જેમનું ઇસ્લામી નામ અમીરબેગમ રાખવામાં આવ્યું હતું, તે પણ દરજ્જામના એક નમુના રૂપ છે.

વિધવા થયા બાદ આ નેકનામ બેગમે મૌલાના ખ્વાજા હસન નિજમી દેહલવી સાહેબના હાથ ઉપર મયત કરી લીધી, તે તેમના ઉપર પુરો અકીદો રાખનારાં છે, અને તેમના તબક્કીગી કામને બહુ પસંદ કરનારા છે.

મેગમ સાહેબ તલજીભુદની નમાઝ પણ અદા કરે છે. ઘણા શિષ્ય વૃત્ત પાળનારાં છે, એવા ગુણવાળાં છે કે એવી નેક ઓરતો ચૌદમી સદીમાં ઘણી ઓછી હોય છે. તબલીગે ઈસ્લામનાં હીમાયતી છે અને તેમના આશરામાં સંકડો ગરીબો અને યતિમોની જરૂરતો પુરી થાય છે.*

તુલસીમાર્ગ

સતી યનાનો પુરો દિવાજ.

(૧)

મેાતના પંજમાંથી બે વખત બચાવનાર અખ્યાસખાન.

ત્રણસો વર્ષ ઉપર મોગલ શહેનશાહતની એક લશ્કરી ટુકડી અફઘાનના પ્રદેશમાં એવા વિચારથી પસાર થઈ રહી હતી કે મોગલ શહેનશાહ અફઘરના વિજ્યી લશ્કરને કે જે તે સમયે ગુજરાતમાં જિંદગી વાવટો કરવાનું હતું તેને જઈ મળે. જુની જુની ખાતો લશ્કરી શાંક તીલ્લુ (તેજદાર) શસ્ત્રો (લથીયારો), કમરમાં ઝુલતી તલવારો,

* હસાડા દરબારને ત્યાં રજપૂતાણી ગાંડેચી બાઈ હતી જે ૧૫૦૦ વર્ષ ઉપર મુજરી ગયાં છે વળી તે ઉપરાંત બળાણા દરબાર હાલના ધરમાં (રજપૂતાણી) રાઘેલી બાઈ હતી તે પણ હાલમાં મરી ગયાં છે. હાલના બળાણા દરબારના ધરમાં પણ એક રજપૂત ગમ છે.

ઉપરાંત અખતરથી સર્જ થએલા અમલદારો શરીરે શોભતી હાલો ઉપર આશ્રમતા સૂર્યનાં રતુમડાં કિરણો કુરબાન થઈ રહ્યાં હતાં. બહાદુરીથી લઢાઈનો પ્રેમ સૈનિકોની મુખાકૃતિ ઉપરથી ટપકી રહ્યો હતો. આખી દુકડી લશ્કરી દમામના સિંચાસથી સર્જ હતી તે જોતાં જણાતું હતું કે ધર છોડી આ સૈન્ય હજુ ઘણું દુર આવ્યું નથી. વળી સૈન્યનો ઘણો ભાગ એવા ખીન અનુભવી સિપાઈઓનો જણાતો હતો કે લડાઈનું મેદાન એ તેમને માટે અનુભવનું પ્રથમ પગથીડું હતું. આ દુકડીનો રિસાલદાર અખ્યાસખાન એક ધરડા ખાપનો એકનો એક નવ જવાન વારસ હતો, જે આપના શિતળ છાંયડેથી લડાઈના મેદાનમાં પહેલીવાર આવ્યો હતો.

(૨)

અખ્યાસખાન લાંબા કદનો ખૂબસુરત નવજવાન હતો જેના ગુલાખી ગાલો તેની જવાનીની શાક્ષી આપી રહ્યા હતા. નવજવાન રિસાલદારના દિલમાં કામળ ઉમંગોનું એવું તોફાન મચ્યું હતું કે જેનું દરેક મોજું (લડરી) જોશ આપતું હતું કે પોતાના બહાદુર શહેનશાહના લશ્કરમાં શુરાતન ખતાવી મોટી પદ્ધિ મેળવવી જોઈએ. નજીકમાં થોડાક માણસોનો જમાવ જણાતો હતો જેઓ એક નવજવાન રજપૂત સુંદરીને તેના બાળપતિ (નાની વયના ધણી) ના પિતાને ઘેર લઈ જતા હતા. મિચ્છારી નવજવાન સુંદરીને પોતાની આખી જીંદગી જનાનખાનાની કેદમાં એકલી વિતાવવાની હતી. તેને એક પરદાવાળા માફામાં એવી રીતે નજરબંધ કરી હતી, કે રસ્તાની બંને બાજુનાં વૃક્ષો જોવાની પણ આ સુંદરીને મના હોય ત્યાં બહારની ઠંડી હવાને અંદર દાખલ થવાની મના હોય તેમ જણાતું

હતું. સુરજ આથમી ચૂક્યો હતો. શૈલિણિ નદિના કિનારે હિંદુઓના મંસાણુ આગળ થઈ તે માફે પસાં થતો હતો કે અચાનક તેમની શાંતિમા ખલલ પડ્યું. અમુક હથિયારખંધ ટાડુઓની ટોળીએ છાપો માર્યો. માફાના રક્ષક રજપૂતો ઘણા સહેલાઈથી લુટાડુઓના કબ્જામાં આવી ગયા. પરદાને ચીરી નજરખંદ કરેલી સુંદરીને ખુલ્લા આસમાન નીચે તાજી હવામાં મૂકી.ૐ

(૩)

નાદાન તુલસીબાઈ એકી નજરે તેમના ડરામણા ચહેરાએ તરફ જોવા લાગી. માયાપત્ની જોદમાં પ્યારથી ઉછરેલી પંદર વરસની જુવાન સુંદરી કે જેને ગુરસાની નજરે કદીએ જોવામાં નહિ આવેલી, તેનું લુટાડુઓના પંઝમાં આ પ્રમાણે અચાનક સપડાવું એ પૂરી આશ્ચર્ય હતી. બચપણની નિર્દોષ બોળી વાનો મુજબ આ ઝાલીમોને તે ખુન ખવાર દેવ સમજતી હતી. જે ખુનસુરતી અને ક્રામળતા ઉપર આ નિર્દયોને દયા આવતી હોત તો તેમના દિલમાં દયા પેદા કરવાને સુંદરીનું હુસ્ન પૂરતું હતું, પણ પત્થર દિલના ઝાલીમોને સુંદરીની ક્રામળતાએ જરાપણ અસર ન કરીધી. ગુરસાના આવેશમાં આવી અમુદય મોતી અને કીમતી ઘરેણાંનો શણગાર ઉતારી આપવાને તાકીદે હુકમ કર્યો. આંગળીઓ થરથરી ઉડી હતી, સુંદરીના મોઢા ઉપર ફિકાશ આવી ગઈ હતી, મોતીનો હાર, સોદામણી નથની, હીરાનો ગલુખંદ. નીલમને શીંગાળની પહોંચીઓ તથા બાજુખંધ વગેરે શણગાર લયલિત તુલસીબાઈ પોતાની મેળે ઉતારી શકી નહિ.

---

*જુઓ “નયરગે ખ્યાલ” (સાદાર) ઇ. સ. ૧૯૨૪ માં નવેમ્બર લેખક-તાલીખઅલી સાહેબ અલ્હાબાદી.

(૪)

આ ઝાલીમોના ખરબચડા હાથ ફક્ત ઘરેણું ઉતારી લે તેટલુંજ નહિ, પણ તેના લગ્નની યાદિ તાજી કરનાર ભર ગચ્છીનો સુંદર પોશાક પણ ઉતારી લેવાને વાર ન હતી. તેટલામાં અચાનક આ નિરાધાર સુંદરીને બચાવનાર અબ્બાસખાન સિપાઇઓ સાથે આવી પહોંચ્યો. હવે હુડાડ્યોની શું તાકાત હતી કે મુકાબલો કરી શકે. જીવ લઈ જ્યાં નસાય ત્યાં નાકા. વીસ થોડે સ્વાર સિપાઇઓ તેમની પાછળ દોડી ગયા. તુલસીયાઈ મરમરની મૂર્તિ સમાન ગાભરી બની સડક થઈ ગઈ હતી. ઘણી મુશ્કેલીએ તેને માલુમ પડ્યું કે હું મુસીબતમાંથી બચી છું. જીલ્મના પંખમાંથી છોડાવનાર નવજવાન જેવો તેની તરફ વળ્યો કે ડરથી સફેદ થઈ જતા ગાલોમાં હુસ્નની ભુરખીનો રતાશ પડતો સુંદર છંટકાવ પ્રસરતાં તે ડાકવા લાગી. તેને પૂરી ખાતરી થઈ કે જો હુડારા રાક્ષસ હતા તો આ નવજવાન અમતારી પુરૂષ છે. જો તે દેવ હતા તો આ દેવતા છે; જો તે બ્રૂત પ્રેત હતા તો આ પરદુઃખ ભંજન દેવી પુરૂષ છે. મરદાઈના હુસ્નમાં આ નવજવાન જેવી આકૃતિ સુંદરીએ પહેલાં દીડી નહતી. તેની બખ્તરથી સજ્જ થયેલી કમર નીચી તજરે દયામણે ચહેરે તે વળી વળીને જેવા લાગી. તુલસીયાઈ જેવી મોહીની સુરત કે જેની ચળકતી મસ્ત આંખો આનંદસાગરમાં નાચ કરતી હતી તેવી સ્ત્રી અબ્બાસખાંએ દીડી ન હતી. ખરેખર રિસાલેદારને આ આકર્ષણ પહેલીજ તજરે શિકાર કરનાર હતું.

(૫)

“હું” તેણીને મારા બાપના મહેલમાં અથવા જંગલના કાંઈ

શાન્ત ભાગમાં લઈ જઈશ. અને ત્યાં દુન્યાથી નચીંત બની આનંદથી મહોબ્બતની ઘડીઓ વિતાવીશું.” એવા ખ્યાલમાં હોતો કે અચાનક પોતાના માલીક શહેનશાહ અકબરને ખીદમતનો ખ્યાલ પેદા થયો. સિપાઈ તરીકેની પોતાની ઈજ્જતનું લાન વીજળી વેગે દિલમાં જગત થયું. તે ઉપરાંત આવી નિરાધાર કામળ સુંદરીની આઝાદી ઉપર તડપ મારી ફાયદો ઉઠાવવો એ શુરવીરતા નથી, એવી લાગણી પેદા થઈ. તુલસીબાઈના માફાના રજપૂત રક્ષકો જે છુટારાના જીલમથી ધાયલ થયા હતા તે એનવળતાં ફરિયાદી તરીકે આવી સામે ઉભા. અબ્બાસખાનના દિલ ઉપર ફરી પ્રેમનો કારી ધા થયો. સુંદરીની જીદાઈ દિલને કોતરવા લાગી, પરંતું ઇમાનનો જોશ, ખુદાનો ખોફ, ક્યામતનો ડર, ઇસ્લામની ઉદારતા વગેરે નજર સામે તરી આવતાં તુલસીબાઈને તેના સસરાના ધર સુધી પહોંચાડી આવવા તૈયાર થયો. સુંદરીને માફામાં બેસાડતાં અબ્બાસના નાજુક હાથો પ્યારા અંદાજથી સહારો આપી રહ્યા હતા. સુંદરીના શરીરને પ્રથમ સ્પર્શ કરતાં ઘરેણાંનો ઝલુકાર, તથા ખુદાદાદ હુસ્નમાંથી નીકળતા કામળ કિરણોએ અબ્બાસના દિલમાં નવીન પ્રકારનું તોફાન મચાવ્યું હતું.

(૬)

સુંદરીના સસરાનું ધર હવે થોડાક કદમ ઉપર દેખાતું હતું. થોડું-સ્વાર થઈ અબ્બાસખાન માફાની પાસે પાસે ચાલતાં ઊંડા વિચારમાં ગ્રાસ્તા ખાતો હતો. તે સુંદરીને દેખી શકતો ન હતો, પણ તુલસીબાઈ તેને દેખી શકતી હતી. ઘડીઘડી વારે પરદાને જરા હઠાવી તીરછી નિગાહે નવજવાન તરફ જોતી રહેતી. દરેક નિગાહ તેના દિલમાં પ્રેમની લહેરી પેદા કરતી. અબ્બાસખાનને વિખુટા પડવાનો રસ્તો

આવ્યો. મોઢિ સસરાના ઘર તરફ વળ્યો. અબ્બાસખાન “ખુદા હાશીઝ” કહે છે પણ અવાજ થરથરાઈ જાય છે. ધાર્મિક બંધન તોડી, શરમ તોડીને તુલસીબાઈ પરદો તલન હાવી દે છે. રિસાલેદાર અબ્બાસનો હાથ પકડે છે. અબ્બાસનો હાથ કમળોર થએલો જણાય છે, ધીમેથી પોતાના જીવનદાતાની આંગળીએ તુલસીબાઈ પોતાની આંગળીઓથી હીરાની વીંટી કાઢી પહેરાવે છે. બન્નેની આંખોમાં મહોબ્બતની ઝલક પેદા થાય છે, ઘણીવાર સુધી એક બીજા તરફ જુઓ છે, પછી જાદુગી રૂપી સમુદ્રના બે મોટા કિનારા ઉપર એક બીજાથી હલટી દીશામાં ચાલ્યા જાય છે. અબ્બાસખાન લકાઈના મેદાન તરફ અને સુંદરી પોતાના બાપની મરજી મુજબ ફરાવેલી જગ્યાએ જઈ પહોંચે છે. ત્યાં બિચારીને ખોલીઓ વેડવી પડશે, રૂલાની દુઃખો ઉઠાવવાં પડશે વગેરે વગેરે અનેક દુઃખો પડવા છતાં દિલરૂપી આયના ઉપરથી પોતાના જીવનદાતા રિસાલેદારની તરવીર તે કદી દુર કરી શકનાર નથી! ભલે તે હિંદુ ઘરમાં રાજવૈભવ ભોગવે, નસીબદાર થઈ આનંદનાં સાધનો મેળવી શકે, પરંતુ તે આ પરદેશી પુરૂષની યાદિને વીસરનાર નથી.*

---

*આ સિવાય એક બીજી તુલસીબાઈની હકીકત “મોખદ્દારતે તૈમુરીઆ” લા. ૧લામાં પૃ-૭૨થી૭૬ સુધી છે. આ બાઈ શુરહાનપુર ના મરાઠા રાજની સ્ત્રી હતી. તે ઘણી અહાદુરીથી લડી હતી.

શાહઆલમ અહાદુરશાહના લશકરે તેને જીવતી કેદ પકડી હતી. તેણે ઇસ્લામ કબુલ કર્યો કે કેમ તે જણાવ્યું નથી જેથી આ પુસ્તકમાં ઇસ્લામી વર્તુળમાં તેની ગણના કરવા અમે સાહસ કરતા નથી.

પુરા બાર માસ પછી અબ્યાસખાન રોહિણિ નદિનો કિનારો પસાર કરી કરી રહ્યો હતો. તેના શરીર ઉપર રૂઝાએલા ઘાની નિશાનીઓ સાક્ષી આપે છે કે ખુન ખવાર લડાઈમાં ફતેહ મેળવી હવે પોતાના આપની મુલાકાતે મકાન તરફ જઈ રહ્યો છે. રોહિણિ નદિ પસાર કરતાં એક વરસ ઉપર આ જગ્યાએ એક સુંદરીને આક્રમણમાંથી બચાવવાનો ખ્યાલ આવે છે ! મહા દુઃખો વેડી બહાદુરીથી લડાઈમાં મેળવેલી ધક્કેતને તે સુંદરીના વિચારો તુચ્છ કરી નાખે છે. તુલસી-આઈની આકૃતિ રોહિણિ નદિના વાંકા ચુકા પ્રવાહમાં પ્રવાસ કરતી નિહાળે છે, તેવામાં એક ભયાનક ચિતાર તેની નજર પડે છે. નદિને કિનારે મસાણુ તરફ આવતી એક હિંદુ લાશ જળાય છે. મુર્દા પાછળ માણસોનો જખરો જમાવે છે. લાશ નાની જળાય છે. એક કીંમતી કપડું ઉપર નાખ્યું છે, પછ્યો શય ઉપર ઓવારાય છે, દાદડી પાસે એક માણસ આગ લઈને ચાલે છે. બે ઘોડાઓ છે, એક ઉપર કાળા રંગનો વાવટો છે અને બીજા ઉપર નગારાં છે. આ ઉપરથી જળાય છે કે કોઈ ખાનદાની કુટુંબના એકનાએક પુત્રની આ લાશ હશે. આ બધો જમાવ મસાણુ પહોંચે છે. સતી થવાની ધાર્મિક ક્રીયાની તૈયારી થઈ રહી છે. લાશની દાદડી પાસે એક ભરજીવાનીમાં પ્રવેશ કરતી અબજા સફેદ કપડામાં ઉભી છે જે આ બાળક મુર્દાની અમુક મુદત સ્ત્રી બની મગગતા ચિતામાં મુર્દા સાથે બળીને ભખ્મ થવા—જખરાઈથી—સતી થવાને જીંદગીની છેલ્લી ઘડીઓ વિતાવી રહી છે !

(૮)

ભોગલ શહેનશાહ અકબરનું ફરમાન હતું કે “કોઈ સ્ત્રીને મરજી વિરૂદ્ધ તેના ધણી સાથે બાળી મૂકી સતી ન કરવી.” અબ્બાસખાને ધાર્યું કે વખતે અહીંયાં જખરાઈથી કોઈ સ્ત્રીને સતી કરવામાં આવતી હોય તો બાદશાહ સલામતના ફરમાનનું અપમાન ન થાય તે માટે ત્યાં જઈ તપાસ કરવી નેમએ. ઘોડો દોડાવી ચિતા પાસે ગયો. આત્મણો આ સવારને જોઈ ગાભરા બની ગયા. અબ્બાસખાનના દિલ ઉપર ખુશીએ ગમી એક સાથે છવાઈ ગઈ! આજથી બાર માસ ઉપર જે સ્ત્રીને રોહિણિ નદિના ઘાટ ઉપર ઝાલીમેના પંખમાંથી બચાવી હતી તેજ આ સ્ત્રી છે! તુલસીબાઈનો ધણી દશ અગીઆર વરસનો નાનો છોકરો હતો. લાંબા સમયના તાવની બિમારી એ તેના મોતના કારણ રૂપ હતી. બિચારી તુલસી બાઈ સતી ન થાય છતાં પણ વિધવા થયા પછી બીજે ધણી થાય તેમ ન હતું. આખી જીંદગી શોકમાં ગાળવાની હતી! શણગાર કે કોઈ બૈભવો તેનાથી ભોગવાય નહિ તેવું ધર્મ બંધન હતું! તે ઉપરાંત આત્મણો તથા સાસરીઆનાં મહેણાં કાયમ રહેવાનાં હતાં કે આ શંખણીના પાપે છોકરાનું મોત થયું! આવા કારણોથી જીંદગીથી નાઉમેદ થઈ વખતે તુલસીબાઈ બાળી મરવાને તૈયાર થઈ હશે એમ અબ્બાસખાન વિચારવા લાગ્યો.

(૯)

સતી થતી વખતે તેને સોળે શણગાર સજવવામાં આવ્યા હતા! બાળી ભખમ થઈ જતાં તે હાજર રહેલા આત્મણોને દાન પેટે

આપી દેવાનો રિવાજ હતો, જેથી બ્રાહ્મણો આતુર હતા કે ક્યારે સતીની ભખમમાંથી ધરણા વીણી લાઇએ, તેની રાહ જોતાં તલપી રહ્યા હતા !

તુલસીબાઇએ ઘોડેસ્વાર અબ્બાસખાનને આવતાં જોયો ! તેના મૃત શરીરમાં ફરી તાબું લોહી વહેવા લાગ્યું ! જીવનની આશા બંધાઇ ! બંનેની ચાર આંખો થઇ ! નિરાધાર અબ્બાસ દયાની માગણી કરતી હોય તેમ અબ્બાસખાનને જણાયું. તેણે વિચાર્યું કે ઉછરતી આશાઓમાં આ સુંદરીને આગની ભેટ થવા દેવી એ શુરવીરતા નથી. તથા દેખીતી આંખે શહેનશાહના હુકમનું અપમાન થવા દેવું એ એક સાચા સિપાઇની જવાબદારીનું કામ નથી. તેણે બ્રાહ્મણોના આગેવાન સામે ઘોડો લઈ જઈ કહ્યું કે “તમે જાણો છો કે કોઇ સ્ત્રીને તેની મરજી સિવાય સતી કરવી એ શહેનશાહતમે એક ગુનહો છે. બ્રાહ્મણોના આગેવાને કહ્યું “તમે જાતે પુછી જુઓ. તેણે પોતાના ઘણીના શબ સાથે જાહાજી સ્ત્રી તરીકે સતી થવાને પોતે ખુશી બતાવી છે !

(૧૦)

અબ્બાસખાન બીજી તરફ ઘોડો ફેરવી કહેવા લાગ્યો કે “તમે ખુબ યાદ રાખો કે મહાન શહેનશાહ અકબરે પોતાની મરજી સિવાય કોઇ સ્ત્રીને સતી બનાવવાને મનાઇની સખત તાકીદ આપી છે. હવે તમે મને ખુદ્દા શબ્દોમાં કહીદો કે શું તમે તમારી મરજી મુજબ જરૂરવાનીને આ તમારી ઉજ્જવતી આગમાં ફેંકી દેવા તૈયાર છો ?

મારા માલિક ! તમે મને ઐક વાર મોતના પંજમાંથી ઉગારી છે. જે બની શકે તો આ ઝાલીમોના પંજમાંથી ફરી બચાવો ! પણ તે બને તેમ નથી. આ ઝાલીમો મારા મોતના ભૂખ્યા છે, જે તમે નહીં માનો તો આ મારા પ્રાણાધાર ! મારી સામે તમને કત...કત...કતલ કરી નાખશે.

તુલસીબાઈના આ શબ્દો સાંભળી પ્રાણણો ગભરાયા. શિકાર હાથથી જશે, એમ ધારી સઘળા ઘોંઘાટ કરી કહેવા લાગ્યા કે “તે ઘણી દીલેરીથી જીવ આપવાને આવી હતી, હવે છેલ્લી ઘડીના તેના શબ્દો ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપવામાં આવે નહિ !” આ પ્રમાણે બૂમો પાડતા ચિતામાંથી લાકડાં લઈ કહેવા લાગ્યા કે જે તમે અમારા કામમાં અડચણ નાખશો તો પરિણામ માહું આવશે.

અબ્બાસખાન ઘોડા ઉપર ટટાર થયો. પાછે પગે ધીમે ધીમે ઘોડાને તુલસીબાઈ સુધી હડાવી પ્યારા અંદાજથી તેણીને કાનમાં કહ્યું “જે હું નીચે ઉતરીશ તો આપણા બંનેના જન જોખમમાં છે. રિકાબમાં મજબુતાઈથી પગ મુકી મારો જમણો હાથ પકડો. આંખ મીંચતાં હું તમને અહીંથી લઈ ઉડું છું ! મસાણામાંથી નીકળ્યા બાદ બનવા કાળ બન્યે જશે.” બહાદુર રજપુત સ્ત્રી પોતાના જીવનદાતાના હાથનો સહારો લઈ છલંગ મારી પાછળ બેસી ગઈ. ઘોડાની લગામ દબાવી બચકર મસાણામાંથી અબ્બાસખાન બચ્યો. પણ રસ્તે જનાર બે રજપુતો આ બનાવ જોઈ રહ્યા હતા. તેઓ ઘેરો ધાલવા આગળ ધસ્યા. તુલસીબાઈને કહ્યું કે તલવાર પકડવાનો મારો જમણો હાથ તમે છોડી દઈ બંને હાથ કમરમાં નાખી વળગી રહો. જમણા હાથ

તરફનો રજપુત કદાવર હતો. તેની તલવારનો ધા માથાપર પડ્યો. ખીન્નનો ધા ખલા ઉપર પડ્યો પણ આ સિંહ સમાન શુરા મોગલ સિપાઈને તે રોકવાને અશક્ત ત્રિવડ્યા. અબ્બાસે ડાખા હાથવાળાને એવો કારી ધા કર્યો કે તલવાર માથાથી પેટ સુધી ફિટરી ગઈ. જમણી તરફ થોડે સવાર હતો તેના થોડાને એવી ચોટ લાગી કે થોડા સાથે સવાર જમીન પર પડ્યો.

(૧૧)

થોડીવારમાં અબ્બાસ પોતાના મહેલમાં પહોંચ્યો. તુલસી-બાઈના પિતાને ખબર પડી ! તે પોતાની એકની એક પુત્રી ઉપર જનો દીક્ષથી ફિદા હતો. વિધવા ઈર્ષ બળી મરવા કાંતો આખી જીંદગી શોકમાં વીતાવવાના ખોટા રિવાજથી પોતાની દીકરી બચી ગઈ તે જાણી ખુશ થયો. શહેનશાહ અકબરના દિલમાં લશકરી ખીદમતે અબ્બાસખાનને જગા અપાવી હતી, તેમાં વળી એક લાચાર હીંદુ સ્ત્રીને મરજી વિરૂદ્ધ સતી થતાં જાણી શાહી ફરમાનનો ટેક જાળવી શુરા રિવાજને નાબુદ કરવામાં જીંદગીનું સાહસ ખેડવાના બનાવથી અબ્બાસખાન ઉપર શહેનશાહ ઘણો ફિદા થયો. પાછલી ખીદમત ધ્યાનમાં લઈ અબ્બાસખાનને લશકરનો સેનાપતિ બનાવ્યો. મોગલ શહેનશાહના સેનાપતિ અબ્બાસખાનના મહેલમાં તુલસીબાઈ અબ્બાસ-મેગમ બની આનંદી જીવન ગુજારવા લાગી !

દવલતની લુખી તારા* અને પ્રેમની લુખી સુશીલા.

એક સુંદરી કે જેનું યૌવન મદ્યથી જલકાતું હતું, આંસુ રૂપી મોતી ગોરા ઘઉં વર્ણા ગાલો ઉપર એક પછી એક વહેતાં હતાં, તેણે એક નિસાસો નાખી દિવાસળીની પેટીમાંથી એક સળી કાઢી સળગાવી. દિવાસળીનો આસમાની રંગ ગદલાઈ લાલ રંગ થતાં સુધી સળગતી પકડી, છેવંટ ધામે રહી ઓરડામાંની અત્તી સળગાવી. અત્તીના ધુમાડાથી આંખો ઓરડે ભરાઈ ગયો.

જુની દબ જળનો પળ સફાઈબંધ થોડોક સામન પડ્યો હતો. એક તરફ ત્રિકોણાકાર ટેબલ ઉપર કેટલીક ચોપડીઓ પડી હતી. ઓરડાના મધ્ય ભાગમાં એક અશકત માનવી ચાદરમાં લપેટાઈ સુતેલ હતો. સળગતી અત્તીનો મધ્યમ પ્રકાશ દરેક વસ્તુની મૂળસ્થિતિનું ભાન કરાવતો હતો. અત્તીનો પ્રકાશ આ નવોઢા સુંદરીને જણાવતો હતો, કે તેનો વૃદ્ધ આપદ્રક્ત હાડકાની માળા રૂપે છે. અત્તીની રોશનીમાં આ સુંદરી પોતાના આપના ફિક્કા અને દુબળા પાતળા ચહેરાનું ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કરી રહી હતી અને બિમારની નિરાશાજનક સ્થિતિ નિહાળી આંખોથી આંસુ ટપકાવતી હતી.

---

* આ લખાણ રા. ૧૯૨૫ માંહે જુનના “નયરંગ ખ્યાલ” (લાહોર) ઉપરથી લેવામાં આવ્યું છે.

એક વૃદ્ધ સ્ત્રી ધીમે પગલે ઓરડામાં દાખલ થઇ અને લાવ
યુક્ત અંદાજથી માથું હલાવ્યું. તેણીની અનુભવી આંખોએ અનેક કાલી
હસ્તીઓનું અંજન નીહાળ્યું હતું જેથી તે એકદમ સમજી ગઇ કે
આ સુંદરીનો બાપ જીંદગીનો છેલ્લો વખત પસાર કરી રહ્યો છે.

બિમારે પોતાના સુકા હોઠો પર બે ત્રણ વાર જીભ ફેરવી અને
મંદ સ્વરે “પાણી પાણી” નો પોકાર કર્યો. વૃદ્ધ ડાસી પાણીનું
જામ ભરી લાવી. સુંદરીએ પોતાના પીતાને હાથને ટેકે બેઠો. ક્યો
પણ બેસી શક્યો નહિ. ડાસી પાછળ બેઠી અને પુત્રીએ પીતાના
હોઠે પાણીનું જામ લગાવી આપ્યું.

બેચાર ઘુંટ પીધા પછી બિમારની આંખો સતેજ થઈ,
નિરાશાયુક્ત નિગાહથી પુત્રી તરફ જોયું.

બિમાર—સુશીલા! વહાલી પુત્રી શોશીલા! ગભરા નહી. રડવું
કેળવું વ્યર્થ છે, આ સંસારમાં દરેક પ્રાણી મરવા માટે સરજાયું છે.
મને ન્યોતિષ વિદ્યા (મારું કર્મફળ) શાક્ષી આપે છે કે મારો અંતકાળ
નજીક છે, મારી પાછળ દુનયામાં તું એક નિરાધાર છે ! તારી
માતાના સ્વર્ગવાસને આજે પૂરાં ત્રણ સાલ વીત્યાં છે. આજ મારો
છેલ્લો દિવસ છે ! મારી પાછળ તારો મદદગાર ઇશ્વર સિવાય અન્ય
કોઈ નથી !

“પાણી, પાણી” બિમારે ફરી પાણી માગ્યું. તેનું મૂળું
સુકાતું હતું. ડાસીએ થોડુંક પાણી જલ્દી જલ્દી પીવાડી આપ્યું.
કેમકે તે સમજતી હતી કે આ બડીઓ ઘણી કીંમતી છે, બિમારે વાત
ચાલુ રાખતાં કહ્યું કે—

“તારું કર્મફળ—જ્યોતિષ મેં બધું વિચારપૂર્વક વેપાર કરીધું હતું. તારા ભાઇનું કર્મફળ અક્ષરે અક્ષર સત્ય પડ્યું. આ કારણથીજ રામ અને નવ્વાબો મને મોં માથું ધનામ આપતા હતા. બિમાર થોડી મીનીટ માટે ફરી ચપ થયો.

સુશીલાની આખો આસુનો વરસાદ વરસાવતી હતી ! પિતાનો એક હાથ પોતાના હાથમાં પકડી સર્વવાત ધ્યાનપૂર્વક નીચી પ્રિંટિ એ સાંભળતી હતી.+

ફરી તેનો આપ બોલ્યો.

તું બધી સદ્ભાગી છે. તારા કિસ્મતમાં ધન, કીર્તિ અને આરામ લખ્યાં છે, પણ તારા ઉપર ત્રણ વર્ષ બધું ભારે છે ! દુઃખ આવશે અને અતે તારા દીલનું સુખ તને પ્રાપ્ત થશે. પરંતુ આ સુખ તને એક ભયંકર જંગલમાં મળશે કે જ્યાં ગાઉના ગાઢિ સુધી માણસનું નામ પણ નહિ હશે ! અને પછી...

બિમારના અશક્ત શરીરમાં જે કાંઈ બચી બેઠેલી શક્તિ હતી

+ આ સિવાય એક બીજી તારાબાઇની હકીકત “મોખ્દેરાતે તૈમૂરીયા” ભાગ ૧લો પૃષ્ઠ ૬૨ થી ૭૨ સુધી છે. આ રાણી રામ રાજની માનીતી રાણી હતી. આલમગીરના લશ્કર સામે બધી બહાદુરીથી લડી છે. શાહઆલમ બહાદુરના સમયમાં તે મરાઠાઓના આશરા તળે જતી રહી હતી, ત્યાર બાદ તેના જીવનનો કાંઈ ઉલ્લેખ ઇતિહાસમાં કરવામાં આવ્યો નથી. આથી ફરી તે ઇસ્લામી વર્તુળમાં આવી છે કે નહિ તેનો સચોટ પુરાવો ન મળવાથી અત્રે તે તારા-બાઇને સ્થાન આપવાનું સાબત કરવામાં આવ્યું.

તે એકત્ર થઈ તેની આંખોમાં સમેટાઈ આવી અને પછી... “જયપારીનું તપ્ત.....!”

“જયપારી તપ્ત” આ શબ્દોની બ્રમણમાં સુંશીલા પણ શું અવાધ. જયપારી રાજ્યનો નામાંકિત નજુમી-જ્યોતિષવેત્તાની છંદગીનો ચીરાગ આ છેવટની લપકમાં હમેશને માટે અંખો થઈ ગયો ! ડોસી પાછી ખસી ઉભી રહી. સુશીલા હાથ લગાવી આગળ વધી અને ડોસાના વૃદ્ધ શિતળ શરીરને ખતે હાથે પકડી ઢળી પડી !

મોત જુરી આફત છે. મનુષ્યના પીંજરા રૂપી દેહમાંથી આત્મા ઉડી જતાં જે વસ્તુ સાથે સગાં સહોદર હસતાં મળતાં હતાં તેને એક ચાદરમાં લપેટી નાખે છે અને તેને હાથ લગાવવાની પણ કોઈ હિંમત કરતું નથી ! લોકો તેનાથી ડરે છે, અને તેને પરાયું સમજે છે ! શાહી નજુમીનું મોત કોઈ સાધારણ મોત ન હતું. સરકારી અમલદારો અને મોટા મોટા ઔદ્યોગિકારો સિવાય સામાન્ય વર્ગનું પણ એક મોટું ટોળું સમ્માન ભુમિ સુધી પહોંચાડવા તૈયાર હતું. હિંદુઓ ઉપરાંત મુસલમાનોની સંખ્યા પણ પૂરતી હતી. નવ-જવાન અને વૃદ્ધ દરેક પ્રકારના લોકો હાજર હતા. અને તે વખતે “રિયાઝ” જોનારની નજરે એકદમ પડતો હતો, કારણ કે મહુમ સાથે નેને ગાઠો અંગ્રંથ હતો, અને કેટલીક સરભરા પણ તે જતે કરતો હતો.

જે વખતે શાહી નજુમી મરણ પથારી ઉપર છેલ્લી ધડીઆ વીતાવતો હતો અને પોતાની પુત્રીને “જયપારીના તપ્ત”ની ભવિષ્ય-વાણીની વધામણી સંભળાવતો હતો, તો જરાબર તેજ વખતે મુખ્ય વજર ઉદેરાય પોતાના ભવ્ય મહેલમાં બેઠો બેઠો પોતાની પુત્રી તારા સાથે તપ્ત ઉપર કબજો જમાવવાની ગોઠવણ કરતો હતો ! ઉદેરાય

એ રાજ્યનો જીનો નોકર હતો. ધીમે ધીમે વધતાં વધતાં વજર પહે પહેાંચેા હતો. હવે રાજ્યની આખાદી કે ખરખાદીનો તે એક પુરો માલિક હતો. આ પ્રમાણે હોવાનાં બે કારણ હતાં. એક તો મુખ્ય વજર હોવાથી નવાખ આદીલખાનને તેના ઉપર પુરો બરોસો હતો. બીજું મશહૂર હતું કે ઉદેરાવની માનીતી પુત્રી તારા તે નવાખની “મંજુરે નઝર” (માનીતી) હતી. તારાનું વય આ વખતે ઓગણીસ વર્ષનું હતું. સાત વર્ષ થયાં તે શાહી ખર્ચથી કેળવણી મેળવતી હતી,

આદીલખાન અપુત્ર હતો. યુવાવસ્થામાં આદીલખાને બે લગ્ન કર્યાં હતાં. ત્રણ ફરજદ પેદા થયાં હતાં પણ તે હમેશની જીદાઈનો ડાઘ આપી વિદાય થયાં હતાં. બંને સ્ત્રીઓ એક પછી એક મરણ પામી હતી. છેલ્લી બેગમ મર્યા બાદ નવાખ આદીલખાનની તખીયત ઉપર એવી ભુરી અસર થઈ હતી, કે ફરીથી શાદી કરવાનું નામ પણ ન લીધું. અને આ વખતે જ્યારે સાઠ વર્ષથી વધું ઉંમર થઈ ચૂકી હતી, જોકે શરીરના અવયવો મજબુત હતા, તો પણ કોઈને આશા ન હતી કે તે ફરીથી શાદી કરશે. પણ તારા અને આદીલખાનનો સંબંધ અને તારાનું જોખન જોઈને લોકોમાં વાતો ચાલતી હતી કે વખતે આદીલખાનની મંદ રગોને સતેજ કરવામાં તારા ફતેહમંદ થશે.

જ્યપારી રાજ્ય એ ફર્ગુપ પ્રદેશ હતો. નવાખ આદીલખાનના ઇન્સાફ તથા પ્રબળ સુખી જીંદગી ગુજરતી હતી. જો ખોટ હોય તો ફક્ત ગાદી વારસ શાહઝાદાનીજ કમી હતી. આ ખોટ માટે ઉદેરાવ અહો રાત્રી મનમાં પુલાતો હતો અને હમેશને માટે રાજ્ય ઉપર કબજો જમાવવા વિચાર્યા કરતો હતો. રાત્રે એકલો પડતો ભારે અનેક આશાઓમાં ગુંથાયેલો રહેતો હતો. આદીલખાનની બક્ષીસો તથા

મહેરખાતીના પ્રતાપે રૈયતના દીસેતો માલીક બન્યો હતો. આવી વ્યક્તિ ઉપર આકૃત નાખવા ઉદ્દેશ્ય કાશીસ કરતો હતો. નવ્યાખની વૃદ્ધાવસ્થાથી તેનો અંતકાળ નજીક દેખાતો હતો, પરંતુ આ મજબુત ખાંધાના નવ્યાખની તંદુરસ્તી તેની આશાસ્પી ઇમારતના ચુરેચુરા કરવાને ફક્ત બસ હતી. કદાચ નવ્યાખના મોત બાદ આબુખાબુના રાજ્ય મહારાજ્ય રાજ્ય ઉપર ચઢાઇ કરી રાજ પચાવી પડે તેથી આદીલખાનની હયાતીને ફાયદામંદ ગણાતો હતો. છેવટે તેણે દૃઢ વિચાર કર્યો કે મારી આકૃતના ખળનાની કુચી “તારા” છે. તેને સંપૂર્ણ ખાતરી હતી કે તરૂણ વયની પોતાની પુત્રી તારાના નયન રૂપી ખાલુથી આદીલખાન નવાખ જરૂર પ્રેમ જ્વેશમાં વીંધાઇ જશે.

નવાખ આદીલખાન અને તારા વચ્ચે ઘણો પ્રેમ હતો. તારાની ઈશવણીમાં નવાખ આદીલખાન એટલો બધો રસ લેતો હતો કે સામાન્ય લોકો વહેમની નજરે જોતા હતા. નવાખ સાહેબ અને તારા એકાંતમાં કલાકોના કલાક વાતો કરતાં હતાં. ઘણો વખત સાથે શિકાર કરવા જતાં અને શાહી બાગમાં જ્યાં કોઇને આવવાની રજ ન હતી ત્યાં નવાખ અને તારા આરામ ચેનથી રહેતાં હતાં. આવા પ્રકારના વર્તનથી લોકોને વહેમ જતો હતો કે નવાખ આદીલખાન તારાથી “મોહબ્બત” કરે છે, તથા તારા અને આદીલખાનની શાદી (લગન) રાજ્ય ઉપર કબજો મેળવવા સમાન છે.

ઉદ્દેશ્યના જેવા વિચારો હતા તેવાજ તારાના વિચારો હતા. ઉદ્દેશ્યના હમેશના આગ્રહથી તારા પણ આ બબ્બતમાં સંપૂર્ણ રસ લેતી હતી. તેમજ બાપે બતાવેલા પ્રપંચ માર્ગે ઘણી ખાહોશીથી કાશીસ કરતી કે જેથી નવાખ સાહેબ તેના સહવાસમાં વધારે આસી શકે.

સાચકાળે પાછન બાગમાં ઉદેરાય એક ખુરશી ઉપર બેઠો હતો, તારા પુષ્પ વીણવામાં મશગુલ હતી. પક્ષીઓ મીઠા સુરથી બાગને ગળવી મૂકતા હતાં. સુર્યનાં ઉષ્ણ કિરણો નરમ પડ્યાં હતાં અને ધીમી ધીમી મંદ ગરમી આપતાં હતાં. આવા રમણિય દેખાવમાં જીવાનીના નીશામાં ચકચૂર થએલી પોતાની પુત્રી તારાને નીહાળી ઉદેરાયને પોતાની આશામાં સફળતા જણાતી હતી. હસ્તે ચહેરે તારાને પોતાની પ્રાસે બોલાવી ખ્યાર કરતાં કહેવા લાગ્યો:-

ઉદેરાય—કહો, પુત્રી મોસમ કેવી મજેદાર છે ?

તારા—મોસમ ઘણીજ મનોહર છે જીવ લલચાય છે કે હમેશાં આવી બહાર કાયમ રહે.

ઉદેરાય—આ બાગ સાંજના વખતે અતિ રમણિય દેખાય છે.

તારા—પરંતુ શાહી બાગ આથીએ વધુ શ્રેષ્ઠ શોભાયમાં છે.

ઉદેરાય—“ શાહી બાગ ” ! પુત્રી ! તે બાગ પણ તમારાજ બની જશે.

તારા—(ઠંડો શ્વાસ ભરી) આ આશામાં.....

ઉદેરાય—નવાબ સાહેબ તમારા ઉપર ઘણા મહેરબાન છે.

તારા—એશક હું પોતે વિસ્મય છું કે આમ શાથી ?

ઉદેરાય—ગાલ ઉપર આંગળી મૂકી (ઘણી સુંદર)

તારા શરમાતી શરમાતી ઉઠી. ઉદેરાય પણ પાછળ ચાલુ થયો. બંને બાગના રસ્તા ઉપર ચુપકીથી દહેલવા લાગ્યાં. આ બંનેની પીઠ પાછળના દરવાજેથી એક શાહી મોકર દાખલ થયો અને આ બંનેની નજીક આવતાં નોકરના કાને તેનો અવાજ પડ્યો કે

“નવાળ સાહેબને ફસાવવામાં વહાલી પુત્રી ! તું ફતેહમંદ નીવડી ચૂકી છે !”

તોકર થોભ્યો અને ઝાડ પાછળ છુપાઈ ઉભો રહ્યો.

ઉદેરાય તારાના બંને ખભા પકડી ઉભો છે. તારા જમીન તરફ નીચે નજરે ચુપચાપ નીહાણી રહી છે.

ઉદેરાય વાર્તાલાપ ચાલું કરતાં કહે છે “નવાળ સાહેબને કાબુમાં લાવવા એ ફક્ત તમારી અક્ષમ અને તદખીર ઉપર આધાર રાખે છે. જયપારીના રાજ્ય ઉપર કબ્જો કરવાના હેતુસર નવાળ સાહેબ સાથે તમારું લગ્ન કરવું એ સર્વોત્તમ તરકીબ છે. યાદ રાખો કે નવાળ સાહેબની પ્રજ્ઞાવરથા એ કરોડો રૂપીઆના જર જવાહીરના મુકાબલામાં તુચ્છ છે ! તુચ્છ છે બોલો તારા ! તમારો શો વિચાર છે ?

તારા—આપનો હુકમ માથે ચઢાવું છું. પરંતુ હું કાશીશ કરતાં કરતાં થાકી ગઈ. આટલા મહેરબાની અને રહેમ નજર હોવા છતાં નવાળ સાહેબ એક પણ મતલબનો બોલ જીભે લાવતા નથી.

ઉદેરાય—તે તમારું કામ છે ! મતલબનો બોલ નવાળ સાહેબને જીભે લાવવા તમે તૈયાર કરો ! તમે પોતે તેનો કાર્ક રસ્તો શોધો !

આપની નિર્લજ વાતચીત અને બેશરમ સ્પર્શથી તારા ગભરાઈ ગઈ. જો કે બંનેનો હેતુ એક સરખો હતો, છતાં તારા પોતાના સોંદર્યમાં મસ્ત હતી, જે સત્વરે આપથી જુદી પડી રાજ્ય મહેલ તરફ રવાના થઈ ગઈ. નોકરે આ બધી વાત સાંભળી હતી. નવાળના હુકમથી તારાને શાહી મહેલનું આમંત્રણ આપવા આવ્યો.

હતો પણ પિતા પુત્રી વચ્ચેની પ્રપંચી વાતથી નવાબને બાણી કાર કરવા તે સત્વરે પાછો પગલે રાજ્ય મહેલ તરફ ચાલુ થયો.

પુર બહાર મોસમમાં સૃષ્ટિ સૌંદર્ય અનુપમ ખીલી નીકળ્યું હતું. વન, ઉપવન કુદરતના સર્વોત્તમ નમુના રૂપ બન્યાં હતાં. આ ઋતુમાં પ્રેમ અંકુર સતેજ થાય છે, મનુષ્ય વૈભવની કિડામાં મગ્ન રહે છે તે પ્રસંગે જ્યપુરી રાજ્યના પ્રખ્યાત મંદિર સામે એક સાધુ સિતાર બજાવી રહ્યો હતો, આસપાસ માણસોનું એક મોટું ટોળું જમ્યું હતું, સાધુની આંખો ઉજ્જ્વળ અગ્નિ સમાન લાલ બની હતી, ફણીધર શેષ નાગને શરમાવે તેવી શ્યામરંગી કેશ લટમાં ગુંથાએલું ઘઉં વરણું ગોરું બદન, પુર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન ચળકતા ચહેરા ઉપર નમાયું નાક અને દાડમની કળી સમ શોભતા શ્વેત દંત સમુદ્ધ તેના કોકીલ સ્વરની મધુરતામાં વધારો કરતા હતા.

સંગીત જ્યારે તેની સીમા છોડી શરીરના અવયવો ઉપર અસર કરી જુવાનીના ઉછરતા, ખુલ્લતા રંગને ચણકાર કરાવે છે ત્યારે બદ્ધ અસર પહોંચાડે છે, શ્રોતા પોતાનું સ્થાન છોડવાને પણ અશક્ત નીવડે છે.

સૃષ્ટિનું પ્રત્યેક પ્રત્યેક પરમાણુ પોતામાં અનોખી શક્તિ ધરાવે છે. એકનું મોત તે બીજાનો આરામ, દબલત અને શોહરતના પરિણામ રૂપ નીવડે છે. કોઈનો આનંદ અનેકને રૂધીરના આંસુ પૂંવહેવડાવે છે. તે પ્રમાણે આ સાધુની આ સંગીત કળાએ બે વ્યક્તિને વાર્તાલાપ કરવા એકાંત જગ્યાનો પ્રસંગ આપ્યો હતો.

હવે જુવાનીનો મસ્ત તરણ એક નવયુવક પોતાની વિશાળ

છાતી તારાની મુખાકૃતિ સમક્ષ રાખી, એક હાથે દિવાલ પકડી, બીજે હાથે તારાનો હાથ પકડી ઉભો હતો.

નવયુવક—તમે ક્યાં સુધી ઈન્કાર કરતાં રહેશો ? મોહખ્યત એ કાંઈ મુનોહ નથી !

તારા—મોહખ્યત કે શાદી એ જીંદગીના આરામ માટે જરૂરી વસ્તુ છે.

નવયુવક—આવું જાણવા છતાં મને આપના જીવનનો ભાગીદાર બનાવવા નથી ઇચ્છતાં ?

તારા—રિયાઝ, તમે એક બીજા ધર્મ સાથે સંબંધ ધરાવો છો, જેથી હું લાચાર છું. વળી જીવનના વૈભવ માટે હું કોઈ ધનાઢય-દવલતમંદ સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છું છું !

રિયાઝ—મારી આર્થિક સ્થિતિ નબળી નથી, છતાં હુંક સમયમાં હું એક ધનાઢય-દવલતમંદ થનાર છું, જ્યારીના જંગલોમાં ધાતુના મિશ્રણથી એક શોધ કરવામાં હું ગુથાએલો છું.

તારા—તમે જ્યારીના એવા અરણ્યો-જંગલોમાં વસો છો કે જ્યાં કોઈને દિવસે જવું પણ દુર્લભ છે.

રિયાઝ—એ તમારા સ્નેહનું આકર્ષણ છે કે જે મને તેવા ભયંકર જંગલ તરફ ખેંચી જાય છે, પણ તારા ! એવો કોણ સદ્ભાગી દવલતમંદ છે કે જેની સાથે લગ્ન કરવા તમે આતુર છો ?

તારા—નવાબ આદીલખાન.

રિયાઝ—નવાબ આદીલખાન !! અશક્ય ! તે સાઠ વરસનો વૃદ્ધ તો તમારા બાપ સમાન છે ! આ કુદ્દમ છે, કુદ્દમ છે ! શું તે મુસલમાન નથી ?

તારા—તે મુસલમાન છે, પણ હું ફક્ત મોહબ્બત ખાતર ધર્મ બદલી શકતી નથી ! હા, દવલત ખાતર હું મારા ધર્મને કુર્બાન કરી શકું !

રિયાઝ—અફસોસ ! દવલત માણસને અંધ બનાવે છે. રિયાઝે તારાનો હાથ છોડી દીધો અને નિરાશાચુકત નજરે તારાને નીહાળી આંખોમાં આંસુ ચમકવા લાગ્યાં. મુખાકૃતિ પીળી થઇ, સત્વરે તારા તરફથી વિમુખ થઈ શહેર બહાર નીકળી પડ્યો.

તારા અભિમાન અને સૌંદર્ય સ્વરૂપમાં મલકાતી ધર તરફ ચાલુ થઈ. ગાનાર સાધુ તીરછી નજરે આ સંઘળો તમાસો નીહાળતો હતો. તેનો ચહેરો શાક્ષી આપતો હતો કે રિયાઝની નિરાશામાં તેની આશાનાં કિરણ ચમકતાં હતાં.

રાત્રિ અંધારી ધોર હતી, પણ પ્રકાશીત કંદીલો—ફાનુસના પ્રતાપે રાજ મહેલ પુરનુર પ્રકાશી રહ્યો હતો. નવાબ આદીલખાનની સુખી જીંદગી સ્ત્રી તથા ફરઝદોના મરણથી કડવી થઇ ગઇ હતી. ફક્ત તારા સાથેનો સહવાસ તેને આનંદકારી હતો તે પણ તારાના દુષ્ટ વિચારો માલુમ પડતાં મનથી ઉતરી ગઇ હતી. છુપી રીતે ઘણાં માણસો તારાની બ્રથતાની શાક્ષી આપતાં હતાં. ઉદેરાયના મકાનમાં જે નોકરો હતા તે સંઘળા નવાબના છુપા જાસુસો હતા. દરરોજ કોઇને કોઈ નવી વાત પ્રથમની વાતને ટેકા રૂપ મળ્યા કરતી હતી. આ બધાં કારણથી નવાબ સાહેબની ઉદારતાનું દ્વાર તારા માટે બંધ થઇ ગયું હતું, છતાં ઘણી સહનશિલતાથી નવાબ સાહેબ કામ લેતા હતા. સંપૂર્ણ તપાસ કરી જાતી અનુભવ મેળવવા ઉપર તારાનું અંતિમ ઝુમી રહ્યું હતું. તારા આ ભેદથી અંગણુ હતી. દવલત અને

રાજ્ય સત્તાના લોભમાં અંધ થઈ હતી. નવાખની નવાજેશો, પોતા માટે અગાધ ખર્ચ શાહી ખજાનામાંથી મંજૂર કરાવવો તેમજ તેની દરેકે દરેક વાતમાં નવાખ સાહેબે રસ લેવો વગેરે વગેરે બનાવો તારાના હૃદયને ભરોંસાપાત્ર હતાં કે નવાખ મારા કાબુમાં છે.

ખીજી તરફ નવાખ આદીલખાન એક હોશયાર સહનશિલ પુરુષને છાજે તેમ તારાની દરેક દરેક ઢગ છગ અને રંગ રાગની પરખ કરતા હતા. તેમજ તારાના ચલણ અને સ્વભાવ તથા અંતરના આશય રૂપી આશાની પરીક્ષા કરવામાં પરોક્ષ રીતે પ્રયત્ન કરતા હતા; કારણ કે પૂર્ણ સંતોષ સંપાદન કર્યા સિવાય પોતાની મહોબ્બતની વારસ કરવા ઇચ્છતા ન હતા.

એક પ્રસંગે શાહી મહેલમાં આનંદમય જલ્સો ચાલુ હતો, જે પાછલી રાત સુધી કાયમ રહ્યો. તમામ મેદપ્રીલ નિદ્રાધીન થવાની તૈયારીમાં હતી ત્યાં ઉદેરાયે તારાને ઇશારાથી એક તરફ બોલાવી કહ્યું

ઉદેરાય—આજ ધણેજ સર્વોત્તમ પ્રસંગ છે.

તારા—ખેશક.

ઉદેરાય—જે કામ કરો તે વિચાર પુર્વક રનેહ પુર્વક કરવું. ઉતાવળ કરી નવાખ સાહેબને નારાજ ન કરવા.

તારા—કદી નહિં, પણ હવે લાંબી વાતો ન કરવી જોઈએ. કાંઈ આપણને જાણી લેશે. આટલું કહી તારા જલ્દીથી ખીજી ઓરડી તરફ ચાલી ગઈ. ઉદેરાયે આવી નવાખ સાહેબને કહ્યું કે “રાત ધણી વીતી ચુકી છે.”

નવાખ—કેટલો વખત થયો ?

ઉદેરાય—રાત્રિનો ફક્ત છેલ્લો ભાગ બાકી છે.

નવાખ—ઠીક છે.

નવાખ આદીલખાન ઉઠી ખીજી ઓરડી તરફ ગયા. પોતાનો રાજદારી કાંમતી પોશાક બદલી રાત્રીનો સાદો પોશાક પહેરી શયનગૃહ તરફ ચાલ્યા, જ્યાં રસ્તામાં તારા મળી.

નવાખ—અરે ! તારા, શું હજી સુધી તમે જાગો છો ?

તારા—હુઝુર ! જ્યારે આપ જાગૃત છો તો હું કેવી રીતે સુઈ શકું ?

નવાખ—એમ શાથી ?

તારા—શું હું આપની પોષક લોંડી નથી ? શું આપ હરથડી મારા ઉપર નવાજેશ નથી કરતા ?

નવાખ—નીમકહલાલી આનુંજ નામ છે.

આદીલખાન ધીમે ધીમે શયનગૃહ સુધી પહોંચે છે અને તારા સાથે સાથે જાય છે. આદીલખાન એક ખુરસી ઉપર પોઢે છે અને સામેજ ખીજી ખુરસી ઉપર તારા બેસી જતાં પુલછડી આગળ રજી કરે છે.

આદીલખાન—આ શું ?

તારા—પુલછડી.

આદીલખાન—(સુંઘીને) અહાહા ! ખુશબોથી શું સુંઘીદાર ખતેલ છે ?

તારા—એ મહોબ્બતની ખુશબોથી ભરપુર છે.

આદીલખાન—(અચાનક) મહોબ્બત !

તારા—જી હુઝુર.

આદીલખાન—(વિચાર કરીને) શું ખરેખર તમને મહોળ્ખત છે ?

તારા—ખેશક,

આદીલખાન—ધણી સારી વાત છે, પણ આ મહોળ્ખતનો સમય

તારા—આપની મહેરબાની.

આદીલખાનની આંખો લાલ થઇ ગઇ, ચહેરા ઉપર એક રંઝ આવે અને ખીન્ન બન્ય ! એક ઓગણીસ વર્ષની નવજુવાન યુવતી જે દુરનની દવલતથી માલામાલ હતી તે તેની સામે બેઠી હતી બલકે કપ્પળમાં હતી. તે તેણીના વિચારથી છુપી રીતે જાણકાર હતો. આ એક નવાખની કસોટીનો સમય હતો. ખુદા માલુમ તે કસોટીમાં ફતેહમંદ થાય છે કે કેમ. નવાખ ગભરાઇને ખુરસી ઉપરથી ઉઠી ટહેલવા લાગ્યો, લાંબો વિચાર કરી બાંધ્યો.

“તારા ! હું તમારી મહોળ્ખતની કસોટી કરવા આહું છું.”

તારા—હુઝુર ! હું દરેક રીતે કસોટીમાં પાર ઉતરવા તૈયાર છું.

આદીલખાન—શું તમે મારી સાથે શાદી કરવા તૈયાર છો ?

તારા—(ખુશીના આવેશમાં આવી) ખેશક. ફક્ત આપના હુકમની ઇતેબારી હતી !

આદીલખાન—તમે મારી સાથે શાદી કરશો ? મારા જેવા વૃદ્ધ આદમી સાથે ?

તારા—આપ વૃદ્ધ છો તેની કાંઈ મને પરવા નથી !

આદીલખાન—પરંતુ તમે કાંઈ કારણ બતાવી શકો છો કે મારી સાથે કેમ શાદી કરવા આતુર છો ?

તારા—આપ બંધુપારીના નવાખ છો, બાદશાહ છો !

આદીલખાન—ફક્ત એટલાજ માટે !!

તારા—આપ દવલતમંદ છો. આપની પાસે જર જવાહીરનો ઢગ છે. શું આવા ધનાઢય પુરૂષ સાથે શાહી કરવામાં કોઈ ઈન્કાર કરશે ?

આદીલખાન—તમે મારી દવલત ખાતર મારી વૃદ્ધાવસ્થાના પરવા નથી કરતાં !

તારા—જરૂર.

આદીલખાન—અફસોસ ! તારા ! તમારે શરમાયું ન્દેખએ કે મેં તમારું સગી દીકરી સમાન પાલન કરીયું છે. મારે તમારી સાથે મહોબત હતી જેવી કે એક શરીફ, હમદદ આપને પોતાની પુત્રી સાથે હોય છે. મારી જીંદગીની ઉમેદો ફક્ત તમારી સાથે સંબંધ ધરાવતી હતી. મારા રાજ્યના ચારસ તરીકે તમારી ગોઠવણ કરવા હું ઇચ્છતો હતો પણ તે એવી શરતે કે તમે મને આપ સમાન સમજો. નો મારા જેવા એક વૃદ્ધ અશક્ત માણસને માયાળુ આપ તરીકે માનત તો તમારું જીવન વૈભવી રહેત. આ બધા પ્રપંચ કરવાની કાંઈ જરૂર ન હતી.

તારા ખામોશ હતી. કાપો તો શરીરમાં લોહી નહિ ! “અફસોસ ! મારી આટલાં વર્ષની મહેનત અને પ્રેમાળ વર્તનનું આ અંતમ ! તારા ! જાવ, તમારા આપ પાસે કે જે તમારો આપ છે, જે બે મનુષ્યના જીવન ખરબાદ કરવાના કારણ રૂપ છે. હવેથી શાહી મહેલના દરવાજા તમારે માટે બંધ છે. ઉંડા, દુર થાવ, અને મારી સામેથી હટી જાવ.

હુઈ છસે તવ્યકો ખસતીકી દાદ પાનેકી
વો હમસે લી ઝીયાદા ખસતએ તેજે સીતમ નીકલે.

નબુમી—જ્યોતિષવંતના મરણ બાદ સુશીલા નીરાધાર બની. હવે તેનું દીલ કયાંએ ગોઠતું નથી. રિયાઝ જે તેના આપનો નવ જવાન દોસ્ત હતો તે સુશીલાની પાક મહોબ્બત તરફ જરાએ ધ્યાન આપતો નહિ. આપના મરણ પછી કુદરતી રીતે સુશીલાને કોઈ હમદર્દની જરૂર હતી. રિયાઝ બે ત્રણ વખત આસ્વાસન આપવા ગયો હતો પણ તે માત્ર ઉપલક્ષ્યનું જ હતું. સુશીલાની મહોબ્બતથી રિયાઝ વાકેફ હતો પણ તે એક વધુ ચમકતી અને ફરકતી ચીજ “તારા” ના હૃદયમાં ફિવાનો હતો. સુશીલાનું સાદુ જીવન, સદાચરણ, નમ્રતા વગેરે સફળતાની તેણે કદર ન કરી.

રિયાઝની અવધૂપા અને દુર્લક્ષના પરિણામે શોશીલાની આશા નાશુદ્ધ થઈ જેથી તે છુપી રીતે ઘર છોડી નીકળી પડી. આ બનાવને બે વર્ષ ગુજરી ગયાં જેથી શોશીલાનું થું થયું તેનો કોઈને ખ્યાલ ન હતો.

રિયાઝની પણ આવીજ દાસત હતી. જે દિવસે મંદિર સામે તારાએ રોકડો જવાબ આપ્યો હતો ત્યારથીજ જયપારીના જંગલ તરફ આંધ્યો ગયો, ફરીથી આંધ્યોજ નહિ. તેના સ્નેહીઓ બાણુતા હતા કે જંગલમાં કિમયો બનાવવામાં ગુંથાયો છે પણ કોઈની હિમ્મત ન હતી કે તે ભયંકર જંગલમાં દાખલ થઈ શકે. કદાચ જંગલમાં જય પણ ત્યાં તેનો પત્તા મળવો મુશ્કેલ હતું, બસંકે રસ્તો જુલી જતાં જીવનું જોખમ હતું જેથી ઘણા ખરાનું માનવું હતું કે જરૂર કોઈ અકસ્માતનો તે ભોગ થઈ ગયો હશે.

ઉદેરાય પોતાની આશા તુટી જતાં ઘણો ઉદાસ રહેતો હતો. તારા પોતાની નીષ્ફળતાને લીધે નિરાસ યની હતી જતાં હજુ યનેની આશા સર્વથા નાશુદ થઇ ન હતી. સૌથી વધારે દુઃખ નવાખ આદીલખાનને થયું હતું. જે દિવસથી તારાને મહેલમાં આવવાની મના કરી હતી તે દિવસથી તેની તખીયત ખરાબ અને ઉદાસ રહેવા લાગી. રાજકારોબારમાં ભાગ લેવો સદંતર છોડી દઇ દીલ ખુશ કરવા ઘણો વખત શિકારમાં ગાળવા માંડ્યો. રાજ્યની પુરી લગામ ઉદેરાયના હાથમાં આવી.

એક દિવસ સંધ્યાકાળના સમયે શિકાર પાછળ નવાખનો ઘોડો આગળ વધતાં વધતાં જંગપારીના ભયંકર જંગલમાં દાખલ થયો. આ જંગલ ખાલીસ માઈલ લાંબુ અને પંદર સોળ માઈલ પહોળું હતું. નાની નાની નદીઓ, પર્વતો, ખીણો, કદાવર વૃક્ષો, મોટું મોટું ઘાસ અને હિંસક પ્રાણીઓ હતાં. જહેરીલા સાપ એટલા પ્રમાણમાં હતા કે ઘણા ખરા લોકો તેને નાગણ વનના નામથી ઓળખાતા. નવાખ સાહેબ જંગલની ભયંકરનાથી જાણુકાર હતા જેથી ઘોડાને રોકવા લગામ ખેંચી પણ એક પથર ઉપરથી ઘોડો પાછલે પગે લપસી પડ્યો જેથી સવાર સાથે એક ખીણમાં જઈ પડ્યો.

આ વખતે અંધકારનું સામ્રાજ્ય હતું. સુર્ય વિશ્રાંતિ માટે સંતાપ્યો હતો. રાત્રિ પોતાના આજે સામાનમાં અસંખ્ય તારા લઇ પોતાની સત્તા જમાવતી હતી. ઠંડી ઠંડી મંદ મંદ હવા ખીણમાં રહેનાર વસ્તીને ફફટી મણગાર જેવા અહાર મેંચી લાવતી હતી જે પૈકી એક સાધુએ સવાર સાથે ઘોડાને ખીણમાં પડતાં નીહાળ્યો.

અકસ્માત અવલોકનની અનુભવી આંખો સારી રીતે જાણે છે કે કલ્લ, ખુન કે લુટકાટના બનાવનો અંત હંગામા ઉપરજ નથી પણ આ હંગામો તે પાછળ બનતા બનાવની એક કડી રૂપ છે.

જો આ કથનમાં સત્ય હોય તો સાધુનું દોડી જવું અને મરેલા ઘોડા પાસેથી આદીવ્રજાનને ઉઠાવી પોતાની ઝુંપડીમાં લાવવા તેમાં અજ્ઞાન રહસ્ય સમાએલું છે.

પુરા પાંચ દિવસે નવાખ સાહેબે આંખો ખોલી તો માલુમ પડ્યું કે પોતે એક ફકીરની ઝુંપડીમાં છે અને એક નવજવાન સાધુ પોતાના ઉપર ઝૂંકેલો છે જેની આંખોમાંથી હર્ષના આંસુ ટપકતાં હતાં. નવાખ આદીવ્રજાને બોલવા કોશીશ કરી પણ તેને સાધુએ હાથના ઇશારાથી રોકી દીધો.

સાધુ સિવાય એક હકીમ પણ ગિમારની તખીયત જેવા આવતો હતો અને અમુક સાવચેતી આપી ચાલ્યો જતો હતો. આ ઉપચારનું પરિણામ એ આવ્યું કે પંદર દિવસમાં નવાખ બેસવા ઉઠવાને સશક્ત થયા. એક દિવસે નવાખ સાહેબે કહ્યું.

“સાધુજી! હું મારા નવા જીવન માટે આભાર માનું છું.”

સાધુજી—એ આપની મહેરબાની. મેં ફક્ત હુઝુરને ઘોડા ઉપરથી પડતાં દેખી સત્યરે ઉઠાવી અહીં લાવવાની મારી ફરજ અદા કરી છે. પરંતુ ભોગજોગે આ જંગલમાં એક હકીમ રહે છે તે આપના ઉપચાર માટે દરરોજ આવે છે. આપની જીંદગી તેના ઉપચારના પરિણામ રૂપ છે.

નવાખ—ત્યારે મારા નવજીવનના કારણ રૂપ એક નહિ પણ બે માણસ છે. વાંડે તે હકીમ જંગલમાં કેમ રહે છે?

સાધુ—તે હકીમ જંગલી જડી બુદ્ધિઓની મદદથી કીમીયો બનાવવાની તૈયારીમાં છે પણ જે માણસ દુન્યાથી તંગ આવ્યો હોય તેની ફતેહમંદી નિરાશાયુક્ત છે.

નવાખ—અજબ વાત છે પણ સાધુજી ! તમે જીવાનીમાં કેમ સંસાર ત્યાગ કીધો ?

સાધુ—એ મારા ખુદાની મરજી ! એમાં કાંઈ મારો ઈષ્ટતેયાર નથી અમુક દિવસ શહેરમાં મંદિર પાસે ગાઈ કરી ગુળથું ત્યાર બાદ આ જંગલમાં ઝુંપડી બનાવી લીધી.

અમુક દિવસે શરીર સશક્ત થતાં નવાખ જંગલમાં વસતા. પેલા હકીમ પાસે પહોંચ્યા. હકીમે આદરમાન આપ્યું. નવાખે તેનો આભાર માન્યા બાદ કીમીયાગીરીની વાત કરતાં કરતાં નવાખે પુછ્યું:—

નવાખ—આપનું નામ શું ?

હકીમ—મારું નામ રિયાઝ છે.

નવાખ—તમે મને ઓળખો છો ?

હકીમ—હા, હું જ્યપારીના નવાખ આદીલખાનને ઓળખું છું

નવાખ—તમારી કોઈ સેવા હું કરી શકું છું ? કહો જે માગો તે આપું.

હકીમ—હું રૂહાની મરીઝ છું ! મારા દિલમાં મહોબ્બતની હોળી છે ! આ બનાવ પહેલાં મારી મદદ કરવા આપ સમર્થ હતા પણ આજે તે વખત વીતી ગયો છે.

નવાખ—જે હું પ્રથમ મદદ કરી શકતો હતો તો આજે પણ કરી શકું છું.

હકીમ—આપના કાણુમાં છે પણ મારા કાણુમાં નથી.

નવાબ—સવિસ્તર કહો.

હકીમ—મને તારાથી મહોબ્બત હતી.

નવાબ—તમને તારાથી મહોબ્બત હતી ! પછી શું થયું ?

હકીમ—પણ તે દવલતની ભુખી આપ જેવા વૃદ્ધ સાથે શાદી કરવા તૈયાર હતી ! ફક્ત હું ગરીબ હોવાથી તેણે મારી સામી મહોબ્બતનો ઈન્કાર કર્યો !

નવાબ—પણ મારા હુકમથી તારા હજુ તમારી સ્ત્રી થઈ શકે છે.

હકીમ—પણ હું એવી સ્ત્રી કે જેનું દીલ મહોબ્બતથી ખાલી અને માત્ર દવલતની આકર્ષણ દોષ તેની સાથે શાદી કરવા માગતો નથી. મારા દિલથી તેની મહોબ્બત સદા માટે નાબૂદ થઈ છે.

આમ તેમ વાતો કરી નવાબ સાધુની ઝુંપડી તરફ ચાલ્યો. રિયાઝના વિચારોથી તેના દિલ ઉપર અસર થઈ કે તારા જેવી નાપાક સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવામાં મેં એકલે ભુલ ખાધી નથી પણ મારી માફક એક બીજી પણ વ્યક્તિ છે જે તારાની દુષ્ટતા માટે સાક્ષી આપે છે.

ઝુંપડી પાસે આવતાં ઝુંપડીનો દરવાજો ખંધ દીકો. અંદરથી ધુમાડો ગોટેગોટા નીકળતો હતો. દરવાજો ખોલી સાધુને અંદરથી શેઠી કાઢી બહાર લાવ્યો. સાધુ બેહોશ હતો. હવા લાગતાં થોડીવારે તે હોશમાં આવ્યો. આંખો ખોલી, પાસું ખદલ્યું. નવાબ સાહેબ પાછા હઠી ઉભા રહ્યા કારણ કે હવે સાધુ પુરૂષ નહિ પણ સ્ત્રી હતી.

થોડીવારે જોગણ હોશમાં આવતાં પોતાનો બેઠ પુખ્ત નવાબની

શરમ આવતાં ચીસ પાડી બેહોશ થઈ ગઈ. ફરીથી હોશ આવતાં જેમ માયાળુ બાપ ફરજદના માથે હાથ ફેરવે તેમ નવાબે જોગણને માથે હાથ મુક્યો. જોગણ શરમાતી શરમાતી ઉઠી. તીરછી નજરે નવાબ તરફ જોવા લાગી. તેણે શાંતિ આપતાં કહ્યું—ગભરાવ નહિ.

રિયાઝ જંગલમાં બેઠો બેઠો આદીલખાન અને તારાના સંબંધનો વિચાર કરતો હતો. કદિ સાધુના સ્નેહાળ વર્ણનનો ખ્યાલ કરતો તો કદિ પોતાની મહોબ્બતમાં કાંટા સમાન આવેલા નવાબ ઉપર હાથ કરવાનો અમુલ્ય પ્રસંગ મળ્યાનો વિચાર આવતો, તો કદિ તેના નીચ વિચાર માટે પસ્તાવો કરતો. તેટલામાં વીજળી પડી.

અરે આ વીજળી કેવી ? રિયાઝે સાધુની ઝુંપડી તરફ વીજળી પડતાં જોઈ વરસાદને ગાજવીજ સાથે તોફાનનો ખ્યાલ ન કરતાં ઝુંપડી તરફ જવા તૈયાર થયો.

કાદવ, કીચડમાં અંધારી રાત્રિએ જેમ તેમ કરી ઝુંપડી પાસે આવ્યો. ઝુંપડી સલામત જોઈ ખુદનો શુક ગુજ્યો. ઝુંપડીનાં કમાડ બંધ હતાં પણ અંદર થતી વાતચીત સાંભળવા કમાડ પાસે બેસી ગયો. અંદર નજર ફેંકી જોયું તો એક માંચી ઉપર નવાબ સાહેબ બેઠા છે. સામે સાધુ બેઠા છે, પણ તેના બાલ જંગ સુધી લટકતા, છાતીનો ઉભાર, મખાકૃતિ સ્ત્રીને મળતી જોઈ ગભરાટમાં પડ્યો. પોતે નિદ્રામાં આવું જુએ છે તેવા ખ્યાલથી ફરી તપાસી તપાસી જવા લાગ્યો.

નવાબ—તમને મરદનો વેશ ધારણ કર્યો કેટલો વખત થયો ?

સ્ત્રી—લગભગ ત્રણ વરસ.

નવાબ—તમારું નામ,

સ્ત્રી—મારું નામ સુશીલા.

નવાખ—સુશીલા ! કાણુ સુશીલા ?

શોશીલા—હું નજીમીની પુત્રી છું.

નવાખ—નજીમી—જ્યોતિષ શાસ્ત્રી—મારા નજીમીની ?

સુશીલા—આપના નજીમી એટલે આપ કાણુ ?

નવાખ—હું આદીલખાન, જયપારીનો નવાખ.

સુશીલા—જયપારીના નવાખ ! અરે, આપે મારા મહુમ પિતાને તેમની જીંદગીમાં ઘણું એલસાન કીધું છે. પરંતુ તેમનો સ્વર્ગવાસ થતાં અમારો કાંઈ આધાર ન રહ્યો. ઘરમાં ખાવા પીવાનું તો હીક હતું પણ મહોળ્યત. મહોળ્યતે ! મને વેરાન કાઢી ? ઘર છોડી જંગલ ખતી !

નવાખ—મહોળ્યત ! દરેક જગ્યાએ મહોળ્યત ! પણ વેશ બદલવાનું શું કારણ ?

સુશીલા—કારણ માત્ર હૃદયને કાણુમાં રાખવા. હું લાંબા સમયથી રિયાઝના પ્રેમની ભુખી છું, પણ તેણે કદિ મારા તરફ ધ્યાન આપ્યું નહિ. મેં રિયાઝને અને તારાને છુપી રીતે મળતાં અનેકવાર જોયાં છે. એક વજીરની સુંદર પુત્રી અને આપની માનીતી તારાની હયાતીમાં મારા જેવી જગરીબડીની રિયાઝ શાનો પરવા કરે ? પણ એક દિવસે તારાના અભિમાની જવાબથી રિયાઝનું દીલ તુટ્યું અને તેણે જંગલમાં વસવાટ કરીને ત્યારથી હું પણ તેની પાછળ શહેર છોડી જંગલમાં જંગલ વેપે આવી છું. રિયાઝ મારી સ્થિતિ જાણતો નથી, પણ હું તેને જાણું છું. બહ કાસ્મતીએ આપ ઘોડા ઉપરથી પડ્યા, હું આપને અત્રે લાવી. એક હકીમ આપના ઉપચાર માટે ઉપયોગી

અર્થ પડ્યા છે, તો તે હકીમના પ્રેમની ભુખી દાસીને તેનાં દર્શન હૃદયની શાંતિ રૂપ છે. રિયાઝ જાણુતો નથી પણ હું તેના દિદારમાં ત્રણ વર્ષ વીતાવી ચૂકી છું.

નવાખ—અજબ લીલા છે ! ત્યાં જોઈં છું ત્યાં એક પ્રકારના ખનાવો નવીન નવીન રંગમાં રંગાએલા છે ! સુશીલા ! રિયાઝ સાથે હજી તમને પ્રથમ જોવો પ્રેમ છે ?

સુશીલા—ખેશક છે પણ આશા રાખું છું કે મારો આ બેઠ તેની પાસે આપ ખુલો નહિ કરો.

આ વખતે દરવાજા ઉપર જોરથી અવાજ થવા લાગ્યો ! શોશીલા ડરી ગઈ અને નવાખે ગુસ્સાથી પૂછ્યું કેણુ છે ?

“હું રિયાઝ છું. વરસાદ પુષ્કળ પડે છે, જલ્દી દરવાજો ખોલો.” સુશીલા અને નવાખે અરસપરસ અર્થ સુચક નજરે જોયું. સુશીલાએ જલ્દી દરવાજો ખોલ્યો. રિયાઝનો ચહેરો શીકા પડ્યો હતો. આંખોમાં આંસુ ભરાયાં હતાં. દાખલ થતાંજ સુશીલા તરફ દ્રષ્ટિ કરી ગદગદે કંઠે ખોલી ઉઠ્યો.

સુશીલા ! તમો, તમો, મારે માટે અહીંઆં ! મને ક્ષમા કરો ! મેં તમારી વાતો સાંભળી લીધી ! તમારા હૃદયને સખ્ત આઘાત પહોંચાડનાર હું પોતે પાપી છું. જે કે તારાની મહોબ્બત મારા હૃદયના ચૂરેચૂરા કરી ચુકી હતી પણ તેને સજીવન કરવા તમારી મહોબ્બત સમર્થ છે ! તારા એક શયતાન પાપીણી છે તોતમો એક પ્રેમની દેવી રૂપ છે. મારા દીલના તમો સદાને માટે માલીક છે.

સુશીલાએ મુસ્તક જુકાવ્યું છે પણ તેની આંખોમાંથી અશ્રુ ધારાનો વરસાદ વરસતો હતો.

આ બનાવ જોઈ નવાખ આદીલખાન રહેજ હસ્યા ! બંનેને માયા ભરેલા શબ્દોથી સંબોધી એક હુદ્દિશાળી વડિલને જાજો તેમ આ બંનેને પ્રેમ પારણામાં ઝુલતાં મૂકી થોડા સમય માટે તટરથ જગ્યાએ આલ્યા ગયા.

નવાખ આદીલખાનનું શિકાર કરતાં ગૂમ થવું એ ઉદ્દેશ્ય માટે જ્યપારીનું રાત્ર્ય સંપાદન કરવા સમાન હતું. લમ્કરને રસ્તે વાપી પોતાના મલતે મલતું કરવા લાગ્યો. રૈયત ઉપર જોર ઝુલમથી દાખ બેસાડવા લાગ્યો, છતાં વફાદાર રૈયત અને અમીર ઉમરાવામાંથી અમુક ભાગ ઉદ્દેશ્યથી વિરુદ્ધ થઈ નવાખ સાહેબની શોધમાં જંગલ તરફ નીકળી પડ્યો હતો.

એક દિવસ નવાખ આદીલખાન, સુશીલા અને રિયાઝ જ્યપારી તરફ રવાના થયાં. મુસાફરીમાં રમુજી વાંતા સંભળાવી રિયાઝ નવાખ તથા સુશીલાનાં દીલ આનંદિત કરતો હતો. પાસેની નદિ-માંથી રિયાઝ પાણી લેવા ગયો ત્યારે નવાખ આદીલખાનને સુશીલા કહે છે,—

સુશીલા—આપની ખિમારીના વખતથી મને આપ સાથે ખાસ પરિચય થયો છે. હું આપને મારા પિતા સમાન સમજું છું. હું આશા રાખું છું કે આપની સેવિકાઓમાં મને દાખલ કરશે જોઈ હમેશાં આપની હજુરમાં રહી વફાવરદામાં સેવા કરી શકું.

સુશીલાના આ વિશુદ્ધ ઉદ્દગારથી નવાખની આંખોમાં રોશની ચમકવા લાગી. નવાખે કહ્યું:—

સુશીલા ! હું રિયાઝને ઘણા માલદાર બનાવીશ અને તમે તેની બેગમ બનશો એવી વિશેષ તમે શું આશો છો ?

સુશીલા—માલદારી કરતાંએ હું આપની સેવાને વધુ કિંમતી માનું છું. મને આપની હમેશની સેવાથી નિરાશ નહિ કરો એવી દારીની ઇચ્છા છે. આટલું બોલતાં બોલતાં સુશીલાની આંખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું.

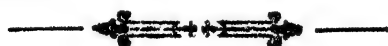
આવી વાતચીત ચાલતી હતી તેવામાં રિયાઝ દોડતો આવ્યો. નવાળ સાહેબ આપના વક્ષાદાર ઉમરાવો, ઉદેરાયના ત્રાસથી કંટાળી આપની શોધમાં અહીંઆં સુધી આવી પહોંચ્યા છે. ચાલો સત્વરે તેમની સુલાકાતે આપણે પાસેની જાડીમાં જઈએ. એટલામાં ઉમરાવો ધસ્યા ધસ્યા નવાળ પાસે આવી ચલામ ભરે છે. નવાળ અને ઉમરાવો હપ્થી ભેંટે છે. ઉદેરાયની નીચતા બનણા બીજે દિવસે જ્યપારી તરફ નવાળ ઉમરાવો સાથે રવાના થાય છે. એક નાના સરખા હુમલામાં ઉદેરાય ચરણે આવે છે. તેની પાછલી વક્ષાદારી લક્ષમાં લઈ નવાળ સાહેબ ઉદેરાયને જીવતદાન આપે છે ! પરંતુ વજીરપદેથી ઉતારી તે માનવંતી જગા રિયાઝને આપે છે.

સમયની બલીદારી અજળ છે. મોટા મોટા મગરોનાં માન ઉતારે છે. આ બનાવથી તારાની રિયતિ દયાજનક થઈ ગઈ. હવે તે એક સાધારણ સ્ત્રી માફક બની છે. તેની લોબી આંખો ફરી રિયાઝ તરફ ખંચાઈ. રિયાઝ કે જેને તેણીએ મંદિર પાસે તિરસ્કારી છેલ્લે દીધો હતો, જેને તે ગરીબ સમજી મહોબ્બત માટે અયોગ્ય સમજતી હતી, તેને દરવાજે ફરી ગઈ ! તારા, રિયાઝના ચરણોમાં પડી છે ! અને ગદગદેત કંઈ ક્ષમા માગે છે. પરંતુ દિવાના બનાવનારી મહોબ્બત, મનુષ્યના દિલમાંથી બ્યારે એક વખત નીકળી જાય છે તો દુન્યાની કોઈ પણ શક્તિ તેને ફરી લાવી શક્તિ નથી. મહોબ્બત

ફી કાચ સમાન પ્રેમપાત્ર જ્યારે ટુકડે ટુકડે થઇ જાય છે ત્યારે પસ્તાવાનાં આંસુ તેને સોંધી શકવા શક્તિમાન નથી. રિયાઝનું દિલ, તારા માટે હવે એક પથરનો ટુકડો હતો કે જેમાં મહોળ્લસતની એકે લાગણી બાકી ન હતી.

હવે રિયાઝનો સમય હતો તેણે એક સુંદર, તેજસ્વી કુલ સમાન તારા કે જેના ધુંધરીયાટ ફેશ લતા અને મનોહર મુખા-કૃતિવાળી રમણિને જેમ એક ઝેરીલા સાપને ફેંકી દેવામાં આવે છે તેમ ફેંકી દીધી.

નિરાધાર, લાચાર, યતીમ સુશીલાની આશા સફળ થઇ. નવાબ આદીલખાને સુશીલાનું ત્રણ માસ સુધી પોતાની પુત્રી માફક પાલન કર્યું, ત્યાર બાદ એક મોટો મંડપ રચાવી આબુઆબુના રાજા મહારાજા, નવાબોને આમંત્રણ કરી ઘણી ધામધુમથી રિયાઝ સાથે તેનાં લગ્ન કર્યાં. જે દિવસે આ લગ્ન ક્રિયા હતી તે દિવસે ઉદેરાય અને તારા જયપારી રાજ્યમાંથી હમ્મેશને માટે વિદાય થતાં હતાં ! સુશીલાને પોતાના મહુમ બાપની વાણી રહી રહીને યાદ થઇ આવતી હતી કે “ નાગણુ વનમાં ” જઇશ અને જયપારીનું તખ્ત મળશે, તે ભવિષ્યવાણી સંપૂર્ણ સત્ય નીવડી.

પુંચ ખાતુન.

હીજરી ૮૫૪નો સમય છે. સુલતાન મહમદ પોતાના બાપ સુલતાન મુરાદની જગ્યાએ તુર્કસ્તાનનો બાદશાહ છે. આ સુલતાન

મહમદ તે કાણુ ? કે જેની તારીફમાં હજરત મૌલાના અબ્દુર્રહમાન જામી (૨૦ અ૦) સાહેબે કરીદા લખ્યા છે. દરબારીઓની સલાહથી સુલતાન મહમૂદ પોતાના વહાલા અને નિર્દોષ ભાઈ યુસુફને કતલ કરવા તૈયાર થાય છે. શા માટે ? કદાચ મોટો થઈ રાજ્ય માટે ફિસાદ કરે તેની ધારતી અથવા પાપ કરવા-ભાઈને કતલ કરવા-ભાઈને ઉશ્કેરે છે. કમનસીબ માને બેટાના હાથે બેટાનું ખુન થવાના નહારા સમાચાર માલમ પડે છે તો કલેજનું કંપી ઉઠે છે. આ નિર્દોષ શાહઝાદાને કતલ કરવા જલ્દાદને લઈ સરદારો મહેલમાં દાખલ થાય છે. કઈ મા એવી હશે કે છોકરાને કતલ થતાં નજરે નેહ શકે ? મમતાની મારી મા શાહઝાદાને છાતીએ લગાવે છે, કાલાવાલા કરે છે, સરદારોને પગે પડી કરગરી ઉઠે છે, કે મારા નિર્દોષ દીકરાને આજની છેલ્લી રાત મારી પાસે રહેવા દો. સવારે હું તમને સોંપીશ. આખરે આજની રાત મા દીકરા વાતસલ્યપ્રેમ દર્શાવી લઈ સવારે કતલ કરવાની શરતે સરદારો જીવનદાન આપી ચાલ્યા જાય છે. આ વખતે યુસુફ શાહઝાદાની ઉંમર ૧૩-૧૪ વર્ષની હતી. ખવાજ અમાદુદ્દીન નામે ધરાની સોદાગર કે જે દરબારમાં હમેશાં ભેટ લાવ્યા કરતો કતો, તેને રાજમાતા રાત્રિના સમયે મહેલમાં બોલાવી પોતાના દુઃખની કહાણી કહી સંભળાવે છે. રાજમાતા અને સોદાગર એવા વિચાર પર આવ્યાં કે કાંઈ ગુલામનો છોકરો રાતો રાત મહેલમાં પહોંચાડી યુસુફ શાહઝાદાને સોદાગરે લઈ જવો. ખુદાની કુદ્રત ન્યારી છે ! બરાબર યુસુફને મળતો આવતો એક ગુલામનો છોકરો સોદાગર લઈ આવ્યો. તેને શાહઝાદાનાં કપડાં પહેરાવ્યાં. રાજમાતા આંસુ ભરી આંખે સોદાગરને પોતાનો

શાહઝાદો સોંપી અજીજ સાથે કહે છે કે “ ભલા ભાઈ ! તું મારો ધર્મનો ભાઈ છે, દુઃખીઆરી બહેન કલેબના હુકડા સમાન નિર્દોષ દિકરાને ગુલામના વેપે ખીન છોંમતે વેચે છે ! બે મારી હાલત ઉપર દયા આવતી હોય તો એને મારા રાજ્યથી દુર કોઈ પણ નિર્ભય જગ્યાએ લઈ જાવ. ખુદા તમારું ભલું કરશે.

એશિયા માઈનર, ઇરાન, શીરાઝ વગેરે જગ્યાએ ફરતો આ સોદાગર હી. ૮૬૪માં હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો આ વખતે શાહબંદા યુસુફની ઉંમર ૨૪ વર્ષની હતી. સોદાગર ખ્વાબ મહમદે તેને કેળવણી આપવામાં કયાશ રાખી ન હતી. લશ્કરી કળાવણી, હસ્તકળા, સંગીત વિદ્યા વગેરે અનેક હુન્નર કળામાં શાહઝાદો પ્રવીણ બન્યો હતો.

આ સમયમાં દક્ષિણમાં ખાલ્હણી રાજ્યની આજુ વતી રહી હતી. ત્યાંનો વજીર મહમુદ કાવાન ઉર્ફે ખ્વાબએ જહાં નામે હતો. ખ્વાબ ઇમાદુદ્દીન અને દક્ષિણના વજીર મહમુદ કાવાન વચ્ચે પ્રથમથી મિત્રાચારીનો સંબંધ હતો, જેથી તે વજીર મારફતે શાહઝાદા યુસુફને ખાલ્હણી દરબારમાં રજુ કર્યો. શાહઝાદાની ચપળતા, સદાચાર અને સ્વરૂપ જોઈ ખાલ્હણી આદશાહ નીઝામશાહ તથા તેની મા મખદૂમએ જહાં ધણું પ્રેમ થયાં. શાહઝાદા યુસુફને ઘોડા રખાનાના મુખ્ય અમલદારની જગ્યા આપી.

શાહઝાદા યુસુફની ચઢતીનું આ પહેલું પગથીડું હતું. સુલતાન મહમદશાહ ખાલ્હણી ગાદીએ બેઠો ત્યારે યુસુફને માસિક ત્રણસો રૂપીઆની જગ્યા મળી, પંદી પાંચસો રૂપીઆનો અમલદાર બન્યો. ધીમે ધીમે યુસુફનો દરબજો એટલો બધો વધી ગયો કે તેને આદીલખાનનો ખીતાબ મળ્યો તથા માસિક હજાર રૂપીઆ પગાર

મેળવતા અમલદારોમાં તેની ગણના થવા લાગી. યુસુફ એક રાજ-
વંશી હતો અને તેના નસીબમાં રાજ્ય નિર્માણ કરેલું હતું, જેથી
સુલતાન મહમદશાહ આદિલશીનું મરણ થતાં આદિલશી રાજ્ય કબજે
થઈ ગયું. હીજરી ૮૯૬ માં યુસુફ પોતે બાદશાહ બની બેઠો અને
ખીજાપુરમાં તેના નામનો ખુત્બો તથા સિક્કો ચાલુ થયો.

યુસુફ આદીલખાન હવે યુસુફ આદીલશાહ નામ ધારણ કરી
રાજ્ય કરવા લાગ્યો, પરંતુ કેટલાક આદિલશી સરદારો પોતાના
લશ્કર સાથે બળવા ઉઠાવતા હતા, જેમાં મુકટરાવ મરેઠો સરદાર
અને તેનો ભાઈ મુખ્ય હતા. બાદશાહે આ વાતની ખબર પડી,
જેથી બે હજાર ઘોડેસવાર તથા ચાર હજાર પાયદળ લશ્કર મોકલી
તે સરદારોને હરાવી તેમનાં બાલબચ્ચાં અને સ્ત્રીઓને કેદ કર્યાં.
(જુઓ તઝકર એ ખવાતીને દકકન પૃ. ૩૩).

આ કેદ પકડેલાઓમાં મુકટરાવની એક બહેન હતી, જેની
ઉંમર સોળ વર્ષની હતી. અતિ રૂપાળી તથા બુદ્ધિશાળી હતી. વળી
લશ્કરી કેળવણી લીધેલી હોવાની હકીકત બાદશાહની જ્વાલમાં આવતાં
ઝનાનખાનામાં દાખલ કરવાનો હુકમ આવ્યો. (જુઓ તઝકર એ
ખવાતીને દકકન પૃ. ૩૪).

બાદશાહે પોતે તેણીને ઇસ્લામનું આમંત્રણ આપ્યું જે તેણે
કબુલ કર્યું. પછી શરીઅત મુજબ નિકાહ પઠાવવામાં આવ્યો અને
“પુંજ ખાતુન” નામ રાખવામાં આવ્યું. આગળ ચાલતાં માલુમ
પડશે કે પુંજ ખાતુને અનેક પોલીટીકલ કાવાદાવા પસાર કરી
રાજ્યકીય કારોબારની મુશ્કેલીઓ દુર કરી છે.

પુણ ખાતુનને પેટે ચાર ફરજંદ થયા છે એક શાહઝાદો ઇસ્માઈલ જે ઇસ્માઈલ શાહના નામે ગાદી વારસ બન્યો છે અને બીજી ત્રણ શાહબદીઓ હતી. એક સુલતાના મરીયમ જે યુહાન નીઝામશાહ (અહમદનગરવાળા) ની સાથે પરણાવી હતી, બીજી સુલતાના ખદીજા, જેણે શેખ અલાઉદ્દીન હમાદુલ્મુલકનું ઘર આપાદ કર્યું હતું, ત્રીજી શાહઝાદીનું લગ્ન શાહમહમૂદ ખાલ્ફીના શાહઝાદા સાથે થયું હતું.

પુણ ખાતુનને ખાલ્ફા બેગમ બન્યાને વીસ બાવીસ વર્ષ થયાં હતાં કે તેના સૌભાગ્યનો ચંદ્ર ઝાંખો થવા લાગ્યો. ધડપણને લીધે બાદશાહ ઘણો વખત બિમાર રહેતો હતો, જે હીજરી ૯૧૬ માં બીજાપુર મુકામે મરણ શરણ થયો.

સુલતાન મહમૂદ ખાલ્ફીના સરદારે પૈટ્ટી કમાલખાન દખણી નામે એક સરદાર હતો, જેનું યુસુફ આદીલશાહના વખતમાં સાફ ચલણ હતું. યુસુફ આદીલશાહે તેને અભય વચન આપી બોલાવ્યો હતો અને ભારે ઓહો આપ્યો હતો. યુસુફ આદીલશાહ ત્યારે મરણ પચારીએ પડ્યો ત્યારે કમાલખાનના દરજ્જામાં વધારો કરવા ઉપરાંત દરીયાખાન ફઝુલ મુલક, મીરજા બહાંગીર, હૈદરબેગ વગેરે ઉમરાવાને બેલાવી તેની તાબેદારી કરવાની વસીયત કરી હતી. શાહઝાદો ઇસ્માઈલ જે આ વખતે નાની ઉમરનો હતો, તેને ગાદીએ બેસાડવા પુણ ખાતુને ઉપર જણાવેલા ઉમરાવાની સલાહ લઈ અજુકદાદ ઇસ્માઈલ આદીલશાહ નામ ધારણ કરાવી ગાદીએ બેસાડ્યો.

થોડા સમય બાદ દરીયાખાન અને ફઝુલમુલક મરણ પામ્યા. તેમની જગીરો અને ધન માલ કમાલખાને પોતાના ફરજંદને નામે

કરાવી દીધી. મીરજ જહાંગીર અને હૈદરખેગનું જોર તોડી નાખ્યું. જે અમીર કે સરદાર મરી જતા તેની જગીર ખાલસા કરવાને બદલે પોતાના સગા વહાલાને નામે કરી દેતો જેથી ધીમે ધીમે તેનું જોર ઘાટું વધી ગયું.

આ સમયમાં આબુ આબુનાં રાજ્યમાં શું બનતું હતું ? વિજયનગરના શિવરાય રાજાના પુત્રને તેના ગ્રંથધીએ રાજ્યમાં સત્તા વધાર્યા બદ ઝહેર દઈ મારી નાખ્યો હતો. મરનારના નાના ભાઇને પોતાનું હથિયાર બનાવી પાછળથી પોતે રાજ્ય પચાવી પડ્યો હતો. કાસીમ જુરીદ તુર્ક પોતાનો સિકંદા તથા ખુત્બો ચાલુ કર્યો હતો. આ બધા બનાવો કમાલખાન દખ્ખણીની નજર નીચે બન્યા હતા. વધારામાં યુલુક આદીલશાહે ખાલ્લુ રાજ્યને પલટાવી કેવી રીતે આદીલશાહી સત્તા જમાવી હતી, તે પણ કમાલખાન જાણતો હતો. આ બધા બનાવોથી તેના દિલમાં એક બેશ પેદા થયો, વળી તેની વધતી જતી તાકતના ધુમંડે તેને પુછ ખાતુન અને ઇસ્માઇલ સાહનો કોટા દુર કરી પોતાનો સિકંદા તથા ખુત્બો ચાલુ કરવાનું મન થયું.

તુર્ક અમીર કાસમ જુરીદ (ક જેણે પાછળથી સુદાંયા રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું તે)ને હાથમાં લઈ કમાલખાન પુછ ખાતુન તથા ઇસ્માઇલ સાહને બીજનપુરના એક મજબુત કિલ્લામાં કેદ કર્યાં. કિલ્લાની સંભાળ રાખવા કમાલખાને પોતાના ફરજાંદનો પહેરો મુક્યો હતો. તુર્ક અમીર કાસમ જુરીદની ઉપરા જાપરી ફત્તેહ થતી હોવાથી તે કમાલખાનનો કોટા સાફ કરવા ચાલતો હતો. કારણ કે તેના કરતાં હાલમાં પોતાનું જોર વિશેષ છે, એવું તે જાણતો હતો. તુર્ક અમીર કાસમ જુરીદની ફતેહથી કમાલખાન જાહેરમાં ખુશ થતો હતો પરંતુ

અંજીખાને વિચારતો હતો, કે કદાચ તે માઈ કાસળ કાઢશે. બંનેનો દોનત ધુરી હતી અને જુદેરા હતા. કાસમ ધુરીદે બીજાપુર ઉપર હલો કર્યો.

આ વખત કમાલખાન દાવપેચ રમી ગયો. નજરબંદ કરેલા બાદશાહને કિલ્લા બહાર કાઢ્યો. રૈયતને અપીલ કરી કે તમારા મુલકને ભયંકર આક્રમકથી બચાવો. પુંજ ખાતુન ડરી ગઈ કે વખતે મારા દિકરાને મારી નાખશે, પણ જબરાઈથી જ્યારે તેને દિલાસો આપ્યો તો બિચારી ચુપ થઈ ગઈ. રૈયતને ખબર પડી કે આજે અમો અમારા બાદશાહના દર્શન કરીશું તો ટોળે ટોળાં બાદશાહ પાસે જવા લાગ્યાં. બાદશાહને દીકો, રૈયત દુઆ દેવા લાગી. આવી રીતે કમાલખાન પોતાનું કામ કાઢી લઈ તુર્ક અમીર કાસમ ધુરીદથી નિર્ભય થયો.

હી. ૯૧૬માં કમાલખાન રાજ મેળવવા બેચેન થયો. ચાર હજાર લશ્કર એકઠું કરી અમીર વર્ગની સલાહ લેવા લાગ્યો. વિરૂદ્ધ પડે તેવું કોઈ હતુંજ નહિ. વિરૂદ્ધ પડે તો જીવ જાય ! સર્વેને જીવ વહાલો હોય છે. નજીમીઓને બોલાવ્યા. તેમણે વિચાર કરી કહ્યું કે આ માસમાં પંદર દિવસ તમારે માથે ભાર છે. જો તેટલા દિવસ સહી સલામત વીતી જાય તો આખું દક્ષિણ તમારા પગ ચુમવા તૈયાર છે.

આ સાંભળી કમાલખાન ઘણો દીલગીર થયો. વિચાર વમળમાંથી અથવા માટે અર્ક નામના એક મજબુત કિદલામાં ભરાઈ બેઠો. તાવ તથા માથાના દર્દનું બહાનું બતાવી હુકમ આપ્યો કે શહેરનો અથવા બહારનો ગમે તે માણસ હોય તેણે મને મલબું નહિ. મારા લડકા સફરખાનને કુલ અધિકાર મેં સોંપ્યો છે માટે તેને મળવું.

ખીજી તરફ શહેરમાં વાંચના વેગે ખબર ફેલાઈ ગઈ કે કમાલખાન દખણી ઇસ્માઇલ શાહને પદબ્રજ ઢરી ગાદી પોતે પચાવી પડવા આહુ છે. રૈયત બેચેન થઈ રહી હતી, કે આ ગરીબો શાહઝાદા તથા તેની દુઃખીઆરી માની ઝાલીમ કમાલખાનના હાથે શી ગત થશે ?

આ ખબર શાદી ઝનાનખાનામાં પહોંચી. પુછખાતુનને ઘણું માહું લાગ્યું, છતાં હિંમત અને હોશિયારી છોડી નહિ. યુમુદ નામે ઇસ્માઇલ શાહનો એક અંગરક્ષક હતો તેને બોલાવી કહ્યું કે તુ સારી પેઠે જાણે છે કે જીંદગી એવી ચીજ છે કે તેના બનાવો અનંત છે. ગુલામ હોય કે માલીક, અમીર હોય કે ગરીબ, સર્વેને જીંદગી પ્યારી છે. આમ હોવા છતાં દુન્યામાં હમેશાં કોઈ રહ્યું નથી, અને રહેનાર નથી, એ તું જાણે છે. ફિરમતમાં લખેલું જરૂર થઈનેજ રહે છે. મોતના પંજમાંથી કોઈ બચનાર નથી. મોતના શીરસ્તાને એક દિવસ આ અનંત આશાવાંદી જીવન જરૂર સોંપવું પડશે. યુમુદ ! હું તને અંગરક્ષક તરીકે નોકર સમજતી નથી. શરૂઆતથી તું અમારો સંબંધી છે અને તારી નીમક હલાલી વડે તું અમારો ખાસ નજીકનો માણસ થઈ ચુક્યો છે. તારાથી આશા રાખું છું કે ખુદા વદે કરીમ અમો લાચાર માટે તારા દીલમાં દયા ઉતારશે. હિંમતનો પટો કમરે બાંધી તૈયાર થા. જે ઘડી જાય છે તેને અણબોલ સમજી લે. ઝાલીમ કમાલખાનની લુચ્ચાઈ અને નીમકહરામીથી હવે કાંઈ અંજાણુ નથી. ખુનથી ખાકને રંગીન કર. તારા નાનકડા બાદશાહનો નીમક હલાલ બની દુન્યામાં નામના મેળવવા હોશિયાર થા.

યુરુફે પુ'જી ખાતુનની ચરણરજને ચુંગો કરતાં કહ્યું, નામદાર મલકએ જહાં ! આપના હુકમને અમલમાં મુકવા જેવી મોટાઇ હું ખીન્ન કશામાં સમજતો નથી. તમારા અનેક જનો અચાવતાં મારો એક જાન જય તેની મને જરાયે પરવા નથી, પણ વીસ હજાર દક્ષીણીઓ તથા હજારોનો મુકાબલો કરવો એ સહેલ નથી, આપણા જીવ જોખમમાં નાંખવા એજ તેનું છેલ્લું પરિણામ છે.

પુ'જીખાતુને કહ્યું, જો, તું સત્વના ખેલી જગત કિરતારનો ભરોસો રાખી, તારા માલિકની વફાદારીમાં જીવની ભેટ આપવા તૈયાર થઇ જા. આ નાશવંત દેહકે જે આજ નહિ તો કાલે જરૂર મ.ટીમાં મળનાર છે, તો પછી નામના મેળવી આજે શા માટે ન મરવું ! તેવો પાકો ધરાદો કરી હોશિયાર થઇ જાય તો માલિકની મહેરબાનીથી તારે હાથે એવું તો રૂકું કામ થશે કે એક નીમકહરામના કિસાદંથી દેશને છુટકારો મળશે.

યુરુફે વિનંતી કરી કહ્યું, કે આ ગુલામ સારી રીતે જાણે છે કે કમાલખાન જ્યારે ગાદીએ બેસશે, ત્યારે કતલનો હુકમ જેને માટે કાઢશે તેમાં મારોજ નંબર પ્રથમ હશે, જેથી જીવની મને જરાએ દરકાર નથી. મારાં સદલાગ્ય એવાં ક્યાંથી કે વફાદારીના લીખ્ટમાં મારું નામ દાખલ થાય ! મારી વિનંતી તો એ છે કે હું મરું તો કાંઈ હરકત નહી. પણ સાથે કમાલખાનને પણ લેતો જાઉં એવી સરળ તદખીર ગતાવો.

પુ'જી ખાતુને કહ્યું, શુરવીર બંધુ ! તે તદખીર મેં પ્રથમજ ગોઠવી રાખી છે. અમારી નાની મોટી વાત સાંભળી કમાલખાનને પહોંચાડવા માટે તે નીમકહરામે જાણસ તરીકે એક પરદી આપેલ

અહીંઆ રાખેલી છે. કમાલખાન ગિમાર છે તો તેના સમાચાર પૂછવા મારા તરફ નેતે હું કમાલખાન પાસે મોકલું છું. હું તે જામુસ ઓગતન એવી તો હાથમા લઉં છું કે તે પોતે તને કમાલખાન પાસે લઈ જશે. જે વખતે તે પાનખીડું આપે તે વખતે તારે શું કરવું તે સાંભળ! દિ'મનથી સાવચેતીથી તારા માલીકની વફાદારી માટે તારા જીવનો ભોગ આપવા નત્પર થઈ ખંજરથી તે પાપીનું પેટ જેમ ચાલણીમાં છેદ હોય છે તે પ્રમાણે છેદી નાખવું.

યુસુફ જ્યારે રાજી ખુશીથી જવા તૈયાર થઈ ગયો ત્યારે પુંજ ખાતુને પેલી જામુસ ઓગતને ગોલાવીને કહ્યું, યુસુફ આદીલ-શાહના મરણ પછી હું હમેશાં બેચે રહેતી હતી. કારણ કે મારો શાહઝાદો ધણો નાનો છે. વખતે એહમદશાહ સંજરી મારા દિકરાની સહતનત ઉપર હાથ ચલાવી જાય તેનો મને ડર રહેતો હતો, પણ જ્યારથી માન્યની લગામ કમાલખાનના હાથમા આવી છે. ત્યારથી તે દગદગામાંથી મને છટકારો થયો છે. રૈયત ધણી આખાદ છે અને રાજ કુટુંબ ધણા આરામથી દિવસો ગુજરે છે. હાલમાં બે ત્રણ દિવસ થયાં મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે મારા શાહઝાદાથી એ વધારે વહાલા કમાલખાનની તખીયત બેચન અને ગિમાર છે. આ ખખરથી હું ધણી ઉદાસ છું. મને તેમના મારા સમાચાર મળે તોજ શાન્તિ થશે. મારા તરફથી તમો જાવ અને મારા સમાચાર લઈ જશ્હી આવો. આ ખાર હજરેલવન (દક્ષિણમાં ચાલતું સિકાનાણું) તમને આપું છું, જે કમાલખાનને માથે ઓવારી ગરીબોને વહેંચી દેજે. મીઠી મીઠી લાવણી ભરેલા બોલ કહી તેને વિદાય કરી ! થોડાક કદમ માલી હશે કે પાછી બોલાવી કહ્યું કે આ અમારો અંગરક્ષક

યુસુફ લાંબા વખતથી હજ કરવા જવાનો વિચાર રાખે છે, પણ કહે છે કે જ્યાં સુધી નામદાર કમાલખાન ખુશીથી રજ ન આપે ત્યાં સુધી મારી હજ કબુલ થાય નહિ, તેથી તેને તમારી સાથે લેતાં જવ, અને ખાન સાહેબ સાથે એની રીતે મુલાકાત કરાવી આપો, કે તે બિચારાને મક્કા શરીફ જવાની રજ મળી જાય, તથા ખાન સાહેબ પાસે તેમના મુગારક હાથે લખાણ કરાવી આપો કે રસ્તામાં તેની કાંઈ રોક ટોક કરે નહિ. હો આ ખીદમતના બદલામાં તમને હું ભેટ આપું છું, એમ કહી પુષ્કળ નાણાં આપ્યું.

હવે તે યુસુફ ઓરત કમાલખાન દખણી પાસે જાય છે. પુછ ખાતુને જે મીઠા બોલ કહ્યા હતા તેમાં વધારો કરી ખાન સાહેબને સંભળાવે છે, વળી બાર હજાર હવન પુછ ખાતુન તરફથી માથે આવારી ખેરાત કરે છે અને યુસુફ હજ કરવા જાય છે તે બાબતથી કમાલ ખાનને વાકેફ કરે છે. રાણીના આ વરતાવથી કમાલ ખાન ઘણો ખુશ થયો અને મનમાં સમજ લીધું કે હવે હું જ ગાદીને માલીક છું. પુછ ખાતુનને ખુશ કરવા યુસુફને એકાંતમાં બોલાવ્યો અને કહ્યું, યુસુફ! હું તને ખાસ દોસ્ત માનું છું, તે હજ જેવા નેક કામની નૈયત કીધી છે, જેથી હું તને રોકા શકતો નથી, પણ ત્યાંથી પરવારી જલ્દી આવી જજો. હું તને મારા વફાદાર અમીરોમાં દાખલ કરીશ. પુછ ખાતુનના શીખવ્યા મુજબ યુસુફે મીઠી મીઠી મોટાશ ભરેલી તારીફ કરી કમાલ ખાનને ખુશ કીધો ! વિદાયગીરીનું પાનનું ખીકું આપવા કમાલખાને યુસુફને પાસે બોલાવ્યો. દક્ષિણના લોકોમાં તે વખતે રિવાજ હતો કે મોટા માણસે આપેલું પાનખીકું ખાધા બિપર મકેલી બાદમાં લેવું જોઈએ, જેથી યુસુફ પોતાનો હાથ

તે આદર નીચે કે જ્યાં ખંજર સંતાડતું હતું ત્યાં લાઈ ગયો. જ્યારે કમાલ ખાન પાન આપવા લાગ્યો, ત્યારે ઘણી હિંમત પૂર્વક ખંજર ખેંચીને એવા જોરથી કમાલ ખાનની છાતીમાં ભોંકી દીધું કે તે પાપીના લોહીથી મકાન તરબોળ થઈ ગયું.

કમાલ ખાનની મા જીવતી હતી. પંદર દિવસ માથે લાર છે એવું નજીબીઓએ જણાવેલું હતું, જેથી દિકરાની આફત દૂર થતાં સુખની ઘડીની રાહ જોઈ રહી હતી, કે ક્યારે પંદર દિવસ પુરા થાય અને મારો કમાલ ખાન ગાદીએ બેસે. અચાનક દિકરાના મોતના સમાચાર જાણી તેને દુન્યા શૂનશાન જણાવા લાગી. યુસુફ તથા પેલી ધરડી ઝોરત બંનેએ મળી આવું કામ કર્યું છે, એવા વિચારથી તે બંનેને તરતજ કંતલ કરાવ્યાં. પોતાનાં માણસોને સમજાવ્યાં કે આ રડવા કકળવાનો વખત નથી. કમાલખાનને જીવતા માણસોની પેઠે મહેલમાં તખ્ત ઉપર બેસાડ્યો. આ બધું કરવાનું કારણ માત્ર એજ કે લોકો તે જીવતો છે એવું સમજે. એક ખાસ માણસ મોકલી સફદરખાનને બોલાવ્યો. આ બાબતની તેને જરાએ ખબર ન હતી. બાપની લાશ દેખી પોક મૂકી રડવા લાગ્યો ! દાદીએ પૌત્રના (પોતરાના) મુખે હાથ મૂકી કહ્યું કે ખબરદાર ! ઘોંઘાટ કર્યો તો કરેલા કામમાં ખલલ આવશે. આ વખતે મરદાદથી કામ કરે. પુંજ ખાતુન અને ધરમાધલશાહ ઉપર શમશેર ચલાવી બાપનું વેર વાળે. ગાદી તાકીદે કબજો કરે.

સફદરખાન આ વખતે પચીસ વર્ષનો નવ જવાન હતો તે ડરી જઈ કહેવા લાગ્યો કે મારો બાપ માર્યા ગયાની ખબર હજી મળ્યા થોડા લોકોને છે, પણ જ્યારે આ વાત ખુલ્લી થઈ જશે તો

અમારા સઘળા માણસો અમારાથી ફરી જશે, જેથી અમે શી રીતે બદલો લઈ શકીશું? બહેતર તો એ છે કે આ ખખર ફેલાવા પહેલાં આપણે જીવ બચાવી કિલ્લામાંથી બહાર નીકળી કાઢ નિર્ભય રથજે છુપાઈ જઈએ. કમાલખાનની માએ પોતરાને ફિટકાર આપતાં કહ્યું કે તમે આપનું નામ વગોવ્યું છે ! આમ ગભરાવાથી શું થવાનું છે ? હુકમનને દબાવવા કિલ્લામાં જોડલાં માણસ છે તે પૂરતાં છે. કિલ્લાના દરવાજા બંધ કરવાનો હુકમ આપો. તમે કિલ્લા બહાર નીકળી તમારા શુભેચ્છકો તથા વફાદાર લશ્કરને હુકમ આપો કે નામદાર કમાલખાન સાહેબે હુકમ આપ્યો છે કે પૂંજ ખાતુન તથા ઇસ્માઈલશાહના મસ્તકો છેદી હુઝુરમાં રજુ કરો. આ હુકમનો અમલ કરવા મને કર્મીવ્યું છે. પછી બધાને સાથે લઈ, શાહી ઝનાનખાનાને ધેરો ઘાલી આદીલશાહી ખાનદાનનું નામનિશાન નાખુદ કરો. હવે સફરખાન તૈયાર થઈ ગયો, કિલ્લાના દરવાજા બંધ થઈ ગયા. ઇસ્માઈલ આદીલશાહને કતલ કરવા સફરખાન કિલ્લાથી બહાર નીકળ્યો.

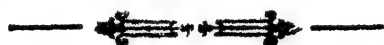
પેલી જાસુસ ચોરત અને યુસુફ વિદાય થયા પછી કિલ્લામાં શું બન્યું તેથી પૂંજ ખાતુન ખીલકલ અંગળુ હતી. યુસુફ પોતાના વિચારમાં ફતેહમંદ નિવડ્યો કે નહીં તે પણ જાણતી ન હતી. વળી યુસુફ જીવે છે કે મરી ગયો તે સરખુએ તેની જાણમાં આવ્યું નહતું. સફરખાન પોતાના દિકરાને કતલ કરવા સંખ્યાબંધ માણસો લઈ આવે છે તે ખખર પહોંચી તો પૂંજખાતુનને શક પડ્યો કે યુસુફથી કામ બન્યું નહિ. તેણે પોતાનો જીવ બચાવવા માર્ગ નામ લીધું હતું. તેને ગભરામણ થઈ થવા લાગી હાથ પગ ધુજવા લાગ્યા ! પણ આ

ઓરતે મદાની હિંમતથી કામ લીધું. ખ્વાન સંદેશ કે જે દિવાન-ખાનામાં પહેરેદાર હતો, તેને મહેલના દરવાજે બોલાવ્યો. સારા નસીબે તે દિવસે પહેરેદારમાં સો મોગલ, બસો દખણી, અને ત્રણસો હબસી હતા. સફરખાન જાણતો હતો કે આ બધાનો આપણને માનવાળા છે જેથી તેમની તેને પરવા નહતી.

પુંજ ખાતુને મહેલના દરવાજા આગળ પરદામાં રહી મોટે અવાજે કહ્યું કે કમાલખાન એવું ઘર છે કે ઇસ્માઇલ શાહને મારી પોતે બાદશાહ બની એણે તો આવા સંજોગોમાં જેમને નીમકહલાલી સાથે દુજીત આખર વડાલી રોય, તેમણે અમારી સાથે રહી દુશ્મનોના નાશ કરવામાં અમારી મદદ કરવી જોઈએ. દુશ્મનોની સંખ્યા વધુ છે, તે હું જાણુ છું, પણ તેથી ગભ-શો નહિ. નીમકહરામીને લીધે તેમનું બળ ટકવાનું નથી. જેને પોતાનો જીવ વહાલો હોય તેણે અહીંથી તાકીદે ચાલ્યા જવું. નીમકહલાલીનો જેનામાં છાંટોએ અસર ન હોય તેની અમારે જરૂર નથી. ગરીબોનો એલી, નિરાધારનો આધાર અમને જરૂર બચાવશે ! મતલબ કે અર્ધાં તો વફાદાર રહી કિલામાં દાખલ થયા અને અર્ધાં સફરખાનને મળી ગયા.

છેવટે આ બહાદુર શુરવીર ઓરતની મહેનતના પરિણામે ઇસ્માઇલ આદીલશાહને ગાદી મળી જે હી. ૯૪૧ સુધી રાજ્ય ચલાવતો રહ્યો. પુંજ ખાતુને કાંઈ સાક્ષમાં અને કેટલી ઉંમરે દેહ છોડી તેની પુરી ખબર નથી, છતાં તે પોતાના દિકરાના મરણ પછી થણુ જીવતી હતી, તેમા તો શક જેવું નથી. બસકે તેણે પોતાના પોતરા આદીલશાહને પોતાના હાથે ગાદીએ બેસાડ્યો હતો. અમીર ઉમરાવોએ તેની સંભાળ રાખવી એવી તાકીદ આપી પોતાની જગીર માલેગાંવમાં

જમ તે યાદે ઇલાહીમાં મશગુલ થઈ. આદીલશાહ ઉપર કોઇ રોક રોક ન રહી, જેથી તે એશ આરામમાં પડી ગયો. રાજ્યવહિવટમાં અંધેર થવા લાગ્યું. યુસુફ તુર્ક કોટવાલ અને અસદખાન જેવા ન્યાયી વજીરો આદશાહના ખુરા ચલાવતી કંટાળી રાજ્યથી અલગ થઇ ગયા. પુંજખાતુનને પોતરાના અયોગ્ય વર્તનની ખબર મળી, જેથી પોતાની જગીરમાં ખેડાં ખેડાં હુકમ આપ્યો કે તેને પદબ્રષ્ટ કરી શાહઝાદા ઇબ્રાહીમને ગાદી સોંપો. અમીરો પ્રથમથીજ નારાજ હતા રૈયત પણુ આદશાહથી નાખુશ હતી. યુસુફ તુર્કે કિલ્લામાં દાખલ થઇ આદશાહ અને તેના લાઈ અનુખાનને કેદ કરી શાહઝાદા ઇબ્રાહીમને ગાદીએ ખેસાડ્યો જે અબુન્નસર ઇબ્રાહીમ આદીલશાહના નામથી ઓળખાયો. ત્યાર બાદ પુંજ ખાતુનનું નામ ઇતિલાસમાં માલુમ પડતું નથી. અનુમાન કરવામાં આવે છે કે તે પોતાની જગીરમાંજ દફન થઇ હશે.

રાણી પાર્વતી.

આ રાણી એક મહાન લડાઈ પછી મુસલમાનોના કબજામાં આવે છે. તેને ઇસ્લામનું આ મંત્રણુ આપતાં તે ઘણી ખુશી સાથે સ્વીકારી આદશાહના ઝનાનખાનામાં દાખલ થાય છે, તે હકીકત પાછળ આવશે.

આ હુસ્નની દેવી રાજા ઝૂનર સીંગ ખીન નરસીંગ દેવ (તે મુદેસાના રાજા) ની ઘણી માનીતી રાણી હતી. તેના હુસ્નની તારીફ ઘણી રમુજ સાથે બર્ણાવવામાં આવેલી છે. દુન્યામાં સ્વરૂપવાન

સુંદરીઓનું જ્યાં જ્યાં કરવામાં આવે છે, ત્યાં આ સૌંદર્યની પ્રતિમા રૂપ પાર્વતીનું જ્યાં જરૂર કરવામાં આવે છે. આ રાણી મધ્યમ કદની હતી. તેના હાથ પગ જરા મોટા હતા, છતાં એકંદર શરીરના પ્રમાણમાં શોભીતા હતા. શરીરનો રંગ ખુલ્લો અને ઘઉં વરણો હતો. વિશાળ પેશાની અને મોટી મોટી મસ્ત આંખો તીરછા વર્તુળાકારમાં ચમકતી હતી. નાગને શરમાવે તેવી લાંબી લાંબી લટો હુસ્નમાં વધારો કરતી હતી. સારાંશકે માથાથી પગ સુધી દરેક અવયવની રચના અનોખી હતી. એક હુસ્નની પુતળી નૂરના ખીંખમાં લાળવામાં આવી હોય, તેવું તેનું સૌંદર્ય સરળતું હતું. તે ઘણી સદાચારી અને મીઠાનસાર હતી, છતાં તેની આકૃતિ ઉપર રોગ અને દમ્બાનાં ચિન્હ ટપકી રહેતા હતાં. તેના સુંદર ગુલજર ગાલ ઉપર ઝીણી ઝીણી આસમાની રંગની રેખાઓ ઘણી સુંદર જણાતી હતી.

ઝુનરસીંગ ઘણો દિલેર અને શુરવીર યોદ્ધો હતો. રાણીની દરેકે દરેક મરજી પુરી કરવા હમેશાં તે તૈયાર રહેતો હતો. રાણી પાર્વતી જેવી સુંદરી હતી તેવી શુરવીર પણ હતી. જેમ સૌંદર્યમાં તે અન્નેડ ગણાતી હતી, તેમ શુરવીતામાં પણ અન્નેડ હતી. ઝુનર-સીંગની જીંદગીમાં દરેક લયંકર લડાઇમાં તે હથિયાર સજી ઘણીની સાથે રહી લડાઈના મેદાનમાં અણીના વખતે પોતાની જવાંમદીનું ખાણી ખતાવતી હતી. હીન્દી સ. ૧૦૪૫માં શાહજહાં બાદશાહનું ખુન્ખવાર ભારે લશકર ઝુનરસીંગને ઘેરે નાખી પડ્યું હતું તે અરસામાં રાણી પાર્વતી પોતાના ઘણીની બાજુમાં રહી નિડરપણે જોર શોરથી સામા પક્ષના હુમલા રોકી રહી હતી. મરદાની હિંમતનો કમર પટો બાંધી તનતોડ કોશીશ કરી શાહી ફોજને તલવારનો

જવાબ તલવારથી આપતી હતી. રાણી પાર્વતીએ આ લડાઈમાં પોતાના ધણીને અનહદ મદદ આપી જવામદી બતાવી લડાઈમાં વિજય મેળવવા પોતાનો જીવ જોખમમાં નાખ્યો, પરંતુ ઝુજાર રાજના નસીબમાં પડતી લખેલી હશે તેનું શું કરવું? ચારે બાજુથી તે ઘેરાઈ ગયો. લડાઈમાંથી જીવ લઈ નાસી દેવો, છતાં ધણી હિંમતપૂર્વક રાણી પાર્વતી લડાઈના મેદાનમાં ટકી રહી. પીડ બતાવી જીવ બચાવવા કરતા મરવું બહેતર સમજી લડાઈ ચાલુ રાખી. દુશ્મનોના હાથે કંદ થવું એ મેદાનમાંથી નાસવા કરતાં બહેતર છે, એવા પાકો ધરાદો કરી લીધો.

રાજા ઝુજારસીંગનો બાપ રાજા નરસીંગદેવ ભુદંલા તે નુરુદ્દીન મોહમ્મદ જહાંગીર બાદશાહનો ધણી વફાદાર સાથી હતો. જહાંગીરના બચપણથી તે મરતાં સુધી નરસીંગદેવ ખાસ નોકર તરીકે રહ્યો હતો અને હમેશાં વફાદારીનાં કામ કરતો હતો. જહાંગીરના અકબર જ્યારે દક્ષિણના મુલકમાંથી પાછો ફર્યો હતો, તે અરસામાં જહાંગીરના ઇશારાથી શેખ અબુલ્ફઝલને આ રાજા નરસીંગદેવેજ મારી નાખ્યો હતો. આ કામના બદલામાં જહાંગીર જ્યારે ગાદીએ બેઠો, ત્યારે ઊંચળો કિલ્લો કે જે ફળદ્રુપ પરગણું હતું, તે રાજા નરસીંગદેવને લખી આપ્યું હતું. આ ઉપરાંત વફાદારી અને લાગણીવાળાં કેટલાંક એવાં કામ કર્યાં હતાં, કે બાદશાહી દરબારમાં તેની ખુરસી પડતી હતી. દરબારીઓની નજરમાં તે ઇઝતદાર અને ધણા મોભાવાળો મનાતો હતો. હવે જ્યારે જહાંગીરી હકુમતમાં સહેજ નરમ પોતું જણાવા લાગ્યું, ત્યારે નરસીંગદેવ માયું ઉંચકવા લાગ્યો અને યોગરહમ બળવાની આગ ભડકાવી દીધી. તેણે રાખેલી

આશા કરતાં વધારે ફતેહ મળવાથી તેના મગજમાં મગફરીનો પવન ભરાયો. બાદશાહના હાથ નીચે રહેવું નાપસંદ કરી સ્વતંત્ર રાજ્ય કાયમ કરવા માટે શાહી મુલકમાં ખુના મરફી શરૂ કરી. મુસાફરો ઉપર ઘણી નિર્દયતાથી હાથ ચલાવવા લાગ્યો. હકુમતની ગુંચવાડા ભરેલી આખતોમાં જહાંગીર એટલો બધો મશગુલ થઈ ગયો હતો, કે દેશમાં ઠેરઠેરે બળવા થાય છે, તથા રોજીંદા નવાં નવાં તોફાન ઉઠે છે, તેની પણ જહાંગીરને ખબર ન હતી. બળવાળોર નરસીંગદેવને આ અમુલ્ય વખત મળ્યો હતો. ટુંક સમયમાં ઘણો ખર્ચનો હાથ લાગ્યો. શાહી હકુમતનાં કેટલાંક પરગણાં દબાવી બેઠો, લશ્કરી તાકત વધારી લઈ ઇસ્લામી સદ્તનત નાબુદ કરવા કાવતરાં કરવા લાગ્યો. જહાંગીર જ્યારે હકુમતના બેદી ગુંચવાડા ઉકેલી નવરો થયો, ત્યારે બળવાળોર નરસીંગદેવને દબાવવા તરફ ધ્યાન આપ્યું. એક ભારે ખુનખવાર લશ્કર તેનો નાશ કરવા કાયમ ડાઘું. ચારે તરફથી લશ્કર એકઠું કરી દીધું. હથિયાર સજ્જ લશ્કરને કુચ કરવાના હુકમને દિવસેજ અચાનક બાદશાહ બિમાર પડી ગયો. બિમારી એવી ભયંકર આવી કે હજારો ઇલાજમાં નાસીપાસી મળતાં બાદશાહ આ ફાતી દુન્યાથી રવાના થયો. જહાંગીરના મરણ પછી થોડા દિવસે હિંદના તખ્તનો વારસ અબુલમુઝ્ઝફર શહાબુદ્દીન મહમદ શાહજહાં તખ્તનશીન થયો અને રાજ્ય વહિવટની જગામ હાથમાં લીધી.

શાહજહાંના વખતથીજ અંદરખાનાની લડાઇઓનું જોર વધતું ગયું. છતાં તેના લાંબા વિચાર બળ અને દૃઢ હિંમતના પરિણામે તેના સમયમાં ઇસ્લામી ફતેહોનો અંત આવ્યો નથી. જો કે મહાન

અકબરના જેવી મહાન કૃતેહો મોગલ સલતનતમાં બીજો કોઈ મેળવી શક્યો નથી, છતાં આ મેદાનમાં શાહજહાં તેના નામવર આપ જહાંગીરથી પાછળ પડતો માની શકાય નહિ રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા વધી ગઈ, તો તે સુધારવા અને નરસીંગદેવના જીવંત કાર્યોની આગ ભુજવવા શાહજહાંએ ધ્યાન આપ્યું, તેવામાં ખચર મલી કે નરસીંગદેવ જહાનનમમાં પહોંચી ગયો છે. જહાનનરસીંગ જે હજી સુધી શાહી નોકરીમાં હતો તે આ ખચર સાલગતાંજ પોતાના આપના ચક્ષુ પ્રમાણે ઘણો ખજનો તથા કેટલાક દુરાચારી સાથીઓને લઈ આગ્રાના કિલ્લામાંથી નીકળી નાઠો. બુદ્ધિશા પાસેના પહાડોની ખીણમાં એક ઉંચી જગ્યાએ પોતાનું હેડ ક્વાર્ટર કાયમ કર્યું આ બળવા ખોરની ખચર હુઝુર શાહીમાં પહોંચતા ખાનખાનાન અને મહોબતખાન કે જેમને ઘણી કૃતેહો મેળવવાનું માન હતું તથા મોટા મોટા લયંકર બળવાનો ખાતમા કરી દીધા હતા તેમને જહાનરને દયાવવા હુકમ આપ્યો. આ બંને નામવર સરદાર દશ હજાર જંગી સવાર પાંચ હજાર બંદુકા વાળા અને અસંખ્ય લાલાવાલુ લશકર લઈ ઘણા રોબદાબથી રવાના થયા. બીજી તરફ સૈયદ મુજફ્ફરખાન અને ઇસ્લાખાન, દીલાવરખાન તથા સરદારખાન અને રાજા રામદાર તથા નઝર બહાદુર વગેરે વગેરે મોટા લશકરી અમલદારો બુદ્ધિશા પાંચમાલ કરવા ગોઠવવામાં આવ્યા વળી ખાનજહાન લોદી કે જે માળવાનો સરદાર હતો, તેને હુકમ કર્યો કે તમારા લશકર સાથે મહોબતખાનની મદદે જઈ કાલપીને રસ્તે મોગલ સલતનતનો પુરાણો વફાદાર અફસર અબદુલ્લાખાન ફિરોજ જંગ પાંચહજાર સવારો સાથે બુદ્ધિશા તરફ રવાના થયો. બહાદુર

ખાન રોહિલાને હુકમ કરવામા આવ્યા કે એ હજાર અનુભવી
 ખંડુવાલા અને અસંખ્ય લશકર લઈ પુર્વ દિશાથી તમારે જુનર
 ઉપર ખુનખવાર હુમલો કરવો. જ્યારે આ ગધા સવારો જુદે જુદે
 રસ્તે ધઇ રવાના થઇ ચુક્યા ત્યારે ખુદ બાદશાહ સલામત એક
 જગી લશકર લઈ શિકારનું બહાનું બતાવી રાજધાની આગ્રા છોડી
 નીકળી પડ્યા અને ધીમે ધીમે આગળ વધવા લાગ્યા. ફતેહપુરમાં
 જઈ દરબાર ભર્યો. આગળ આસતાં ગ્વાલીયરના પહાડોમાં શિકાર
 કરવા મણગુલ થયા. અહીંની રમણીય જગ્યાએ બાદશાહને થોડા
 દિવસ રોકી રાખ્યો. બગવાબાર જુનરસીંગને દયાવવા જે લશકર
 રોક્યું હતું તે ગ્વાલીયરને રસ્તે ધઈ મોટા મોટા પહાડો અને
 ડરામણી ખીણોનો રસ્તો પસાર કરતું જુનરના રાજ્યની લગભગ આવી
 પહોંચ્યું. રાજા જુનરને નિર્ભય રીતે છુપાવાનો ઈરજ નામનો
 કિલ્લો હતો તે પેરી લીધો. અબ્દુલ્લાખાન અને ખાનજહાં લોદીએ
 બાહોશીથી ફેજને ઉપર ચઢાવી દીધી. લશકરના મધ્ય ભાગમાં
 ભારતસંગ જુદેલાને અને પાછલા ભાગે બહાદુરખાન રોહિલા તથા
 નજરખાંદને ગોઠવી પોતે લશકરને મોખરે રહ્યો. જુનરે પ્રથમથીજ
 લશકર ગોઠવી રાખ્યું હતું. 'શાહી લશકર થોડુંક ઉપર ચઢવા
 પામ્યું અને જેવું જુનરના મોરચા સુધી પહોંચ્યું
 કે એકદમ જુનરનું લશકર શાહી લશકર ઉપર તુટી પડ્યું.
 જુનર પોતે મોટું લશકર લઈ આગળ વધ્યો. શાહી લશકર વચમાં
 આવી ગયું અને ઘણી અવ્યવસ્થા થઈ. ગઈ આવું દેખતાં બહાદુર-
 ખાન રોહિલા અને નજર બહાદુરે ફેજને સંભાળવા હદ ઉપરાંત

દેશીશ કરી પણ જીવનના છુપાએલા લશ્કરે કંઈ એવું
જોર માર્યું કે શાહી ફોજને મંભાળવા છતાં કાચુમાં
રહી શકી નહિ. દુશ્મનોએ શાહી લશ્કરના પાછલા
ભાગ ઉપર એવો સખત હુમલો કર્યો, કે લશ્કરમાં ભંગાણુ પડવા
લાગ્યું. આમ હોવા છતાં બહાદુરખાન રોહીલા અને નજર બહાદુર
ધણી ધીરજ સાથે અડગ રહ્યા અને એકવાર ફોજને બરાબર
જોડવી એવો તો હલ્લો કર્યો કે જીવનના લશ્કરના હોશ ઉડી
ગયા. આવા લગાતાર હુમલા ચાલું રહેતાં જીવનના લશ્કરમાં
ભંગાણુ પડ્યું તેવામાં કંઈ એવી ગુંચવણ પડી કે તમામ ફોજ
અવ્યવસ્થિત થઈ ગઈ. આ વખતે બહાદુરખાન અને નજર બહાદુર
એકલા પડી ગયા. લડાઈના મધ્ય ભાગથી દુર વંધી ગયા હતા,
જેથી થોડાક કદમ પાછા હડી ફોજને બરાબર જોડવા માર્યું. આવા
વિચારથી રહેજ પાછળ હટ્યા તેવામાં સામે શાહી ફોજની પાયમાલી
થતી નજરે પડી. નજરબહાદુરની કુદ્રતી બહાદુરીનો ઉભરો ચઢી
આવ્યો. એકદમ આગળ વધ્યો. બહાદુરખાન રોહીલો પણ સાથે
હતો. બંને મળી જીવન ઉપર હુમલો કર્યો અને પોતાની બહાદુરીનો
અન્નેડ નમુનો બતાવી આવ્યો.

બંને લશ્કર કતાર બંધ હતું. બંને તરફથી એક પછી એક
હુમલા થતા હતા તેવામાં ગ્વાલિયરમાં બાદશાહ સક્કામત જાતે
આવવાની બરાબર લશ્કરમાં પહોંચતાં દિલ્હરી અને હિંમતની તાજી
રૂઢ લશ્કરમાં ફુંકાવા લાગી. રાજા જીવન અને તેના લશ્કરી
અમલદારોના સાંધા ગગડી ગયા. તમામ લશ્કરને મેદાનથી હટાવી ધરજનો
ફિલ્લો, જે તેના રક્ષણની જગા હતી, તેમાં ભરાઈ બેઠો. શાહી ભાષા

જાણનાર એક છટાસર ખોલનાર અમલદારને પોતાના ગુનાની માફી માટે વકીલ તરીકે શહેનશાહની હુજુરમાં રવાના કર્યો. હુજુર વકીલે સરકારમાં જઈ વિનંતિ કરી કે જુબર હાથ જોડી અરજ કરે છે, કે હુજુર! આ કાળાં કૃત્ય કરનારનાં કૃત્યો કપાના પાણીથી ઘોષ નાખશો. તો પછી આખી જાંઘળી સુધી હુજુર સરકારની નાફરમાની કરવાની હિંમત કરે નહિ તથા આપની આજ્ઞા વિરુદ્ધ એક ડગલું પણ ભડે નહિ. તેવામાં એક શાહી કાસદે આવી શહેનશાહની સેવામાં અરજ કરી કે અખ્દુલ્લાખાન, બહાદુરખાન રોહીલા અને ભારતસંગે શરવીરતાથી ધરજનો કિલ્લો ફતેહ કરીધો છે. આ કિલ્લો જુબરનું નિર્ભય સ્થળ હતું. પણ હુબર કાફરો કતલ થયા અને જે તલવારથી બચવા પામ્યા, તેમણે તાબેદારી કબુલ કરી છે. રાજા જુબર કિલ્લામાંથી નાસી છૂટ્યો છે, તેની પાછળ લશ્કર મોકલ્યું, પણ હજી સુધી તેનો કાંઈ પત્તો મળતો નથી. ત્યાર બાદ ચોથે દિવસે શાહી લશ્કર વિજયનો ડોકા બજાવતું ગ્વાલીઅરમાં આવ્યું. મોગલોના જુના શુભેચ્છકો કે જેમણે પોતાની જાનતોડ કાશ્મીરથી વિજય મેળવ્યો હતો તેઓને શાહી નજરાણા અને મોટા ઓદ્યાઓથી નવાજ્યા. ભારતસંગે જુદેલાને તેની તારીફ કરવા યોગ્ય કાશ્મીરમાં શાહી ભેટ તરીકે ઉત્તમ લીલાસ આપવામાં આવ્યો. ભારતસંગ અને યમીમુઝૈલાની લલામણથી તે દયાળુ અને પ્રતાપી બાદશાહે કમ નસીબ જુબરના ગુનાહો પર મહેરબાનીની કલમ ખેંચી અને જ્યારે તેને હુજુર શાહીમાં હાથ બાંધી હાજર કરવામાં આવ્યો, ત્યારે બાદશાહે પોતાના હાથે તેના મુસ્તકે માફીનો તાજ બાંધ્યો. જુબરે પોતાના ગુનાના બદલામાં હુબર અશરરી, પંદર લાખ રૂપિયા, અને ચાલીસ હાથી બાદશાહને

દંડ તરફે આપ્યા. વળી જે મુલક પચાવી પડ્યો હતો, તે પણ શાહી હકુમતને સોંપી દીધો. આદશાહે તેને ચાર લગ્નરત્ન લશકર આપી તેના આપત્ની જગીર સોંપી દીધી અને અબ્દુલ્લાહખાન અને ખાન જહાં લોહીના પગારમાં વધારો કરી આપ્યો.

ખાનખાનાન સાથે ઝુમ્મર સીંગ દક્ષિણમાં ગયો, ઘણા દિવસ સુધી રાજ્ય તરફ વફાદારીના કામ કરતો રહ્યો જેથી ખાનખાનાન તથા આદશાહ સલામતને પણ તેના સાફ દીલી અને લક્ષમનસાઇનો સહેજ વિશ્વાસ પડ્યો. આ પહે તેના દીલની કાળાશ અને બદલનતે ઉભરો ખાંધો, પોતાના નાના પુત્ર વિક્રમાજીતને પોતાની જગ્યાએ કાયમ કરી પોતાના દેશમાં જઈ દિશાદ જગાડવા લાગ્યો. આજુ બાજુના મુલકમાં બળવા કરવા લાગ્યો. ભીમ નારાયણ નામે શાહી તાલુકદારને બદલતું બતાવી તેના વતનથી બોલાવ્યા. ત્યારે તે ઝુમ્મર સીંગ પાસે પહોંચ્યો, ત્યારે તેને તેના સાથીઓ સાથે કતલ કરી સવળો ખમ્મનો લૂંટી લઈ તેના કિલ્લા ઉપર કબ્જો કરી લીધો. ભીમ નારાયણનો પુત્ર શાહી દરબારમાં મોબુદ હતો, તે પોતાના મજલુમ બાપને આવી રીતે કતલ એલો જાણી ઘણો ગુરમે ભરાયો અને ઝુમ્મરના આવા નિર્દય ક્રત્ત માટે લુકુર સરકારમાં અરજ કરી. શાહી લુકમ થયો કે ઝુમ્મર તરફ એક સિખામણનો કાગળ લખી ભીમનારાયણને તેની માવમીલકન સોંપવા અને બેવકાઈ ન કરવા માટે સમન્વૃત કરો. ઝુમ્મરસીંગને આ દુરમાનની કાંઈ અસર થઈ નહિ. તેના માર્થે મોત હામતું હતું. વિક્રમાજીત તેના આપત્ની જગ્યાએ હજુ દક્ષિણમાં હતો, તેના આપત્નો ઈશિરો ઘણાં તે જગા છાંડી નીકળી નાંહો. તે વખતે ખાનખાનાન શુરગવતપુરની કાઠાઈમાં મશગુલ હતો.

વિક્રમાણ્વત નીકળી નાસવાની તેને ખબર મળતાં માળવા સુધી તેની પાછળ પડ્યો. બંનેને મુકાબલો થયો, બંને તરફના ઘણા આદમી કતલ થયા, ઘણા ગાયલ થયા. વિક્રમાણ્વત પણ ઘાયલ થયો છતાં કારી ધા લાગ્યો ન હતો, જેથી તે અચ્ચી નાંડો અને તેના આપ પાસે જઈ પહોંચ્યો. મગર જુનરની આ બે પરવાજી જાણી ગાદ-શાહ ધણો ગુસ્સે ભરાયો. અબ્દુલ્લાખાન અને સૈયદ ખાન જહાંને ફોજની તૈયારીનો લુકમ આપ્યો. આ બંને લડાઈમાં કુશળ અને બહાદુર અમલદારો દશ હજારનું લથિયારબંધ લશ્કર લઈ ઇરજ તરફ રવાના થયા. ખાન દુરોખાન જે વિક્રમાણ્વતની પાછળ દોડવા ગાદ શાહી ફરમાનની માળવામાં રાજ, બેનો હતો. તે બે હજાર અખતર વાળા સવારોને લઈ અબ્દુલ્લાખાન અને સૈયદ ખાનજહાંને આવી મળ્યા. આ ત્રણે સહારથી શરવીર અફસરો ભારે લશ્કર સાથે આવે છે તે ખબર દગાખાજ જુનરને થતાં ફરીથી પોતાના વકીલને સીફારસ માટે મોકલ્યા. ખાનખાન અને આસફખાનને પોતાના જમીન તરીકે કબુલ કરવા અરજ કીધી. ગાદશાહે દરબારીઓને સંખોબી કહ્યું કે તમારો શો અભિપ્રાય છે ? તે સર્વે દરબારીઓએ એક મતે કહ્યું, કે આવા લગેશના બળવાખોરને કતલ કરવો ઘટે છે, પણ મુખ્ય વજીર આસફખાને સર્વ દરબારીઓથી વિરુદ્ધ પડી કહ્યું કે જહાં પતાહ ! બળવાખોરને કતલ કરવાના અનેક દાખલા ઇતિહાસમાં મળી આવે છે, પણ જુનર જેવા બળવાખોર ઉપર દયા કરી તેને મારી આપો તો આપની રહેમ દીલીનો અબ્બેડ દાખલો પાછલા ઇતિહાસમાં પણ મળી શકે. નહિ, ગાદશાહે ગરદન ઝુકાવી થોડો વિચાર કરી ફરમાવું કે બેશક, તમારે કહેવું સાચું છે, પણ બધાં

સુધી દુશ્મનો પોતાના કૃત્યની યોગ્ય સજા ન પામે અને તેમની બળવાખોરીની ભડકતી ચળુગારીઓને તક્તવારના પાણીથી બુલવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી દેશમાં શાંતિ કાયમ રાખવી એ ઘણું મુશ્કેલ છે. આવું કહી બાદશાહ ઝનાનખાનાંમાં થઈ શયનગૃહમાં ચાલ્યો ગયો.

ખીજે દિવસે કવિ સુન્દર રાય જે આખા હિંદુસ્તાનમાં મુખ્ય હિંદી કવિ ગણાતો હતો અને જેને ઝુન્નર સાથે જુનો સંબંધ હતો, તેને બારે લશકર સાથે ઝુન્નર તરફ મોકલી હુકમ આપ્યો કે જે ઝુન્નર ત્રીસ લાખ રૂપિયા તેણે સરકારી તાલુકદારો પાસેથી લુટ્યા છે તે શાહી ખજાનામાં ભરી આપે તથા તેના છોકરા વિક્રમાજીતને પ્રથમ મુજબ ખાનઝમાન પાસે દક્ષિણમાં મોકલી આપે તો હું તેનો ગુનોહ માફ કરીશ. કવિ સુન્દર રાય ઝુન્નરના જીવતદાનની ખુશ ખબરી સાંભળી ખુશ થયો. રિવાજ મુજબ અદખ બળવી ઘણી હિતાવશે ઝુન્નર પાસે પહોંચી ગયો. કવમી લાગણી અને પાછલી મહોબ્બતનો વિચાર કરી ઝુન્નરને ઘણો સમજાવ્યો. તેના અવિચારી કામ અને બળવાખોરીનાં છુરાં પરિણામ કેવાં આવશે, તે દરેક રીતે સમજાવ્યાં, પણ આ બળવાખોર પોતાના ધનધોર ઘટાદાર જંગલો ઉપર એટલો બધો ધુમંડ રાખતો હતો કે સુન્દર રાયની કાંઈ અસર તેના ઉપર થઈ નહિ. તેની સર્વ મહેનત વ્યર્થ ગઈ, લાચાર થઈ પાછો આવ્યો. તમામ હકીકત બાદશાહને વિદિત કીધી. બાદશાહે શાહઝાદા મોહમ્મદ અવરગંઝેખને ઘણી સાવચેતી રાખવાની તાકીદ આપી, લશકરનો ઉપરી બનાવી રવાના કીધો. સાદસ્તખાન અને ફસ્તખાન દખણી ઉપરાંત ખીજા નામાંકીત અમીરોને શાહઝાદા સાથે રવાના કીધા, આ ફોજ ઘણી ધામધુમ

માથે કમનસીખ ઝુળાર તરફ રવાના થઈ. શાહઝાદાના પહેંચતાં પહેલાં શાહી લશ્કર ઉઝ્ઘનો કિલ્લો કે જે ઝુળારનું ખાસ પરગણું હતું અને જ્યાંથી ઝુળાર લશ્કરનો સરસામાન પુરો પાડતો હતો ત્યાં આવી પહેંચ્યું. લશ્કરના અનુભવી અમલદારોએ તે ધનધોર બટાદાર જંગલને કાપવા હજારો માણસોને રોકી દીધા. આ લોકોએ પોતાનું કામ બરાબર રીતે અદા કર્યું.

ઝુળારે શાહી ફોજ આવવાની વાત જાણીતો તેણે આસપાસ રસ્તા ઉપર હજારો લશ્કરી માણસો ગોઠવી દીધા. ખીણો અને ધનધોર ઝાડીમાં અસંખ્ય લશ્કર છુપાઈ બેઠું હતું. શાહી લશ્કર ત્યાં રહી પસાર થતાં આ લોકો અટકાવ કરી તીર, પથરો વરસાદ વરસાવવા અને શાહી લશ્કર આમ તેમ નાસે તે વખતે જીવલેણ હુમલો કરી તૂટી પડવાના વિચારે આ લશ્કર છુપાયું હતું. ઝુળાર પોતે પાંચ હજારનું લશ્કર લઈ ઉઝ્ઘના કિલ્લામાં બરાબો હતો.

ઉઝ્ઘ કિલ્લો થોડેક દુર રહ્યો ત્યારે શાહઝાદા આલમગીરે થોડુંક લશ્કર લઈ એક સરદારને લશ્કરના પડાવ માટે સહી સલામત જગ્યા જોવા માટે મોકલ્યો. આ નાનું સરખું લશ્કર જંગલમાં દાખલ થયું તે વારે ખીણોમાં છુપાયેલા રજપૂત લશ્કરે અચાનક છાપો માર્યો, પણ શાહી સરદારે ઘણી હિંમત પુર્વક મુકાબલો કર્યો, આ વાતની ખબર આપવા એક કાસદને મોકલ્યો. આલમગીરને રાજા ઝુળારસીંગની આ દગાબાજીની ખબર પડતાં ઘણો ગુસ્સે થઈ ગયો. એકદમ તે જગ્યાએ જઈ પહેંચ્યા એવો તો સખ્ત હુમલો કરીધો કે તમામ લોકો પરજાન થઈ ગયા. બધા બળવાખોરો તલવારના ભોગ થઈ

પડ્યા, થોડા ઘણા બધા તે ખીણોમાં સંતાઈ ગયા. દેખીતી રીતે શાહઝાદા આલમગીરીને રોકાણ કરનાર હવે રહ્યું ન હતું, છતાં ઘણી સંભાળ પૂર્વક કામ લીધું. તે બન્યુંતો હતો કે કંટાળા ભરેલી ખીણો પસાર કરી ઉંચ્છના કિલ્લાનો કબ્જો લેવો એ સહેલું કામ નહતું, હળરો ઘટાદાર ઝાડીઓ અને ઉંડા ઉંડા ફાતરો કે જે ઘણાં ડરામણાં છે, તે પસાર કરવાના હતાં, શાહઝાદો ઘણી સાવચેતીથી આગળ વધ્યો. તેની સાથે ખાસ નામાંકિત લશ્કરી અમલદારો હતા તેમને લયવાળી જગ્યાએ ગોડવી દઈ તે બધાને હુકમ આપ્યો કે જે લોકો આપણી તાબેદારી કબ્જા કરી લગાદના લઘિયાર ઉતારી નાખે, તેમને શાન્તિ આપવી અને જેઓ તાબેદારી કબ્જા ન કરે, તેમને સત્વરે કતલ કરવા. આ વખતે ઘણી સખતાઈથી કામ લેવામાં આવ્યું. હળરો આદમી લોહીના દરીયામાં ડુબ્યા. ખીણોમાં સંતાયલા લશ્કરે તીર અને પથરોનો વરસાદ શરૂ કર્યો. જેથી શાહી લશ્કરને ઘણું વેડવું પડ્યું. જનાં શાહી લશ્કરે ઘણી દિશ્મતથી હુસ્મનોને શોધી શોધી કતલ કરવા માંડ્યા. ત્રણ દિવસ ચુપી કતલે આમ ચાલી, તસવારથી બચવા માટે લાચાર થઈ શાહઝાદાને આશરે લશ્કર આવવા લાગ્યું. ફક્ત મોટા મોટા સરદારો બાકી રહી ગયા હતા, જે આલમગીરી ફોજને રોકાણ કરતા હતા. ખરેખર આ રજપૂત અકસરોને તાબે કરવામાં આલમગીરીને જેટલું વેડવું પડ્યું છે તેટલું ખીજ લગાઈઓમાં દુઃખ પડ્યું નથી. કાંટાથી ભરપૂર જંગલો અને પર્વતોની વિકાળ ખીણો ચડ ઉતર કરી હુસ્મનો પાછળ દોડવામાં મુસીબતનો મુકાબલો કરવો પડ્યો છે, તેથી તો મોટા મોટા લશ્કરી અનુભવી અમલદારોનાં દીલ ભટ્ટી ગયા. ઉંચ્છના કિલ્લાથી આ તરફ ત્રણ માઈલ દુર ખુદા

મૈદાનમાં એવી દિમ્ભતથી મુકાબલો કર્યો, કે જેમાં શાહી લશ્કર ઘણું માર્યું ગયું, તથા કેટલાક નારાકિત અશ્વસરો પણ ખપી ગયા.

શાહઝાદો આલમગીર દુસ્મનોનું લશ્કર ચીરતો ચારતો એવી જગ્યાએ જઈ પહોંચ્યો કે જ્યાંથી હવે ઉચ્છતો કિલ્લો માત્ર દોઢ માઇલ દુર હતો. શાહી લશ્કરે આ જગ્યાએ પડાવ નાંખ્યો. રાગ દેવીસંગ હરાવળે ઘણી બદાદુરીથી કિલ્લા ઉપર હુમલો કર્યો. પહેલેજ હુમલે રાગ ઝુમરના ઘણા ખરા મોરચા કતલ કરી ગરાબર કિલ્લાની દિવાલ નીચે પહોંચી ગયો. ત્રણ ગાલુ ઘેરો ઘાહી નિયમસરનું લશ્કર ગોડવી દીધું, જ્યાં આવવાના રસ્તા ઉપર લશ્કરી પહેરો ગોડવી દીધા. તાકીદ આપી કે લશ્કર માટે કાંઈ પણ જનનાં સાધનો બહારથી જવા દેવા નહિ. રાગ ઝુમર પાંચ હજાર સવારો લઈ કિલ્લાના કોટ ઉપર ગોડવાઈ ગયો હતો અને ચારે તરફથી તીર અને આગના ગોળાનો વરસાદ વરસાવતો હતો. રાણી પાર્વતી પણ મોઢા ઉપર ખંઠો નાખી મરદાની હથિયાર સજ્જ, ઝુમરની ગાલુમાં રહી રહી, શાહી લશ્કરના હુમલા તનતોડ કાશીશથી રોકતી હતી. ખરેખર રાણી પાર્વતીએ એવી શુરવીરતા દેખાડી કે મોટા મોટા બદાદુરોનાં મોં ફેરવી નાખ્યાં. ઘેરા ઘણા દિવસ લંગાયા તથા શાહી લશ્કરે નવી નવી તકનીકો ઉપાયમાં લેવા માંડી. પરંતુ રાણી પાર્વતીની સમય સુચકતા અને અપૂર્વ દિમ્ભે તેમણે તમામ તકનીકો ધુગમાં મેળવી દીધી. રાણી પાર્વતીની દિમ્ભતની મુખ્ય દલીલ તો એ છે કે પોતાના

અંગરક્ષકને સાથે લઈ આગળ વધી, અને કિલ્લાના દરવાજાની આડમાં રહી, તેણે લગભગ ત્રણ દિવસ સુધી શાહી લશ્કર ઉપર ગોળાનો વરસાદ વરસાવ્યો.

છેવટે શાહઝાદો આલમગીર બહાદુર સિપાઈ અને ખુનરેજ
 જંગી સવારોને લઈ આગળ વધ્યો પોતાની આલાકી અને નિડરતા
 વડે કિલ્લાના રક્ષકોને ગાભરા બનાવી દીધા. એક રાત્રિએ રાજા
 ખુનરસીંગ શાહી લશકર ઉપર જાંબો મારવા બહાર નીકળ્યો.
 તમામ લશકરને ઉશકેરી કિલ્લા બહાર લાવ્યો, રાણી પાર્વતી પણ
 પોતાના નસીબનો છેલ્લો ફેંસલો કરી શરીરે મરદાની હાથિયાર સજી
 એક ઉંચા કાતલ ઘોડા ઉપર સવાર થઈ નીકળી પડી. આ બંધાંએ
 એક સાથે શાહી લશકર ઉપર નેરથી જાંબો માર્યો. આ વખતે શાહઝાદો
 આલમગીર પોતાના તંબુમાં બેઠો બેઠો કાંઈ લખી રહ્યો હતો. ઘોડાની
 પટાપટ ખરીઓના અવાજ સાંભળી ચોંકી ઉઠ્યો. હથિયાર સજી ઝટ
 તંબુ બહાર નીકળ્યો. શું જુએ છે ? શાહી લશકર અંજાણુ પણામાં
 દુશમનોના હાથે ખરાબ થઈ રહ્યું છે. આ એવો નાજુક અને ભયંકર
 વખત હતો કે ગમે તેવો બહાદુર શુરવીર રણધીર યોદ્ધો હોય તેને
 પણ પોતાનો જીવ બચાવવા નાસ્વા સિવાય છુટકારો ન હતો, પણ
 આલમગીરજ એવો બહાદુર અને નેશીલો પુરૂષ હતો કે તેણે દ્રઢતાથી
 કામ લીધું. આ રણવીર શાહઝાદાની હિંમતે પોતે જીવ બચાવી
 ચાલ્યા જવાનું અને લશકરને કપાઈ મરવા દેવાનું પસંદ ન કરીધું
 એક કારમી ચીસ લલકારીને ગર્જના કરી કે ઓ દગાખાજ જુનર !
 સામો આવ ! અને તારી જવાંમહીનું પાણી ખતાવ ! એટલામાં તો
 શાહી લશકરે સાવધાન થઈ હાથિયાર સજી લીધા. શાહઝાદો આલમ-
 ગીર તમામ લશકર લઈ દુશમન ઉપર તુટી પડ્યો. પહેલા હક્કામાંજ
 જુનર અને તેના લશકરના કદમ હવમચી ગયા. ધમશાણુની
 લડાઈના અંતે લાચારી સાથે રાજાને પાણું હાવું પડ્યું ! ખરેખર આ

લડાઈમાં શાહી લશકર ધણું ખરબાદ થયું પણ આ એકજ સામ સામેની લડાઈમાં ઝુળારની લડાઈનો હમેશ માટે ફેંસલો થઈ ગયો. પછીથી શાહી લશકર સાથે મુકાબલો કરવાની હિંમત રહી નહિ. જે ફક્ત અર્ધો કલાક મેદાનમાં ટક્યો હોત, તો હમણાંજ તેના કિસ્મતનો છેલ્લો ફેંસલો થઈ જત. કિલ્લો એકઠમ બંધ કરી જીવ બચાવી નાસી છુટ્યો. સવાર થતાં ઝુળાર રોકડ નાણું ધરેણું ગાંડું રાચ રચીલું ખચચરો ઉપર નાખી જોટલું લેવાય તેટલું લઈ કુટુંબ કબીલા સાથે ધામોણી તરફ નાઠો. ધામોણીની ઈમારત તેના બાપ નરસંગદેવે બંધાવી હતી, જે ધણીજ મજબુત ઈમારત હતી. શાહી લશકરમાં ઝુળાર નાસી જવાની ખબર પડી, તો ફતેહના નગારા ઉપર ચોટ પડી. તે પ્રદેશના દુશ્મનોના ક્ષેત્રમાં કંપી ઉડ્યાં. કિલ્લાની જડો પણ હાલી ઉઠી. કિલ્લો ફતેહ કરનાર બહાદુરોની ત્રણ રાત દિવસની ફિકર ચિંતાના પરિણામે કિલ્લો ફતેહ થયો. ભારે ધામધુમ સાથે કિલ્લાના પુર્વ દરવાજે થઈ શાહજાદો આલમગીર લશકર સાથે કિલ્લામાં દાખલ થયો. દક્ષિણના દરવાજે ઇસ્લામી વાવટો ચઢાવી દીધો. કિલ્લાના કાટ ઉપર ચઢી અજાન દીધી, જેના લબ્ધ અવાજથી કાફરોના દિલ ધ્રુજી ઉડ્યાં. આલમગીરે કિલ્લાનો બંદોબસ્ત કરી તે રાજા દેવીસીંગને સોંપી દીધો અને પોતે ધણી ઉતાવળ કરી ધામોણી તરફ વળ્યો. બે પગલ નાખી ત્રીજે દિવસે ધામોણીના વિશાળ મેદાનમાં જઈ પહોંચ્યો. તંબુ નાખવાના કામમાં ધણી ઉતાવળે કામ લીધું. આ જગ્યા એવી તો કડણ હતી કે લોખંડી ખીત્રા બિવાલ બીજી ચીજ તો અસર કરતી નહતી, તો પણ પર્વતો ભેડી નાખે તેવા બહાદુરોએ હિંમત પુર્વક કામ લઈ ટુંક સમયમાં

સધળો સરસામાન હીક હાક કરી દીધો, રજાતોના દિવ ઉડી ગયાં હતાં, છતાં પોતાનો ટેક જાળવી રહ્યા હતા. આગ વરસાવનારા હથિયારો અને પદ્ધતિથી મારો ચાલ રાખ્યો હતો, રાત દહાડો શાહી લશકર ઉપર આગ વરસતી હતી અને સોંકડા આદમી દરરોજ માર્યા જતાં હતાં. આખરે શાહી લશકરે કંટાળી, ઉંચા ઉંચા માંગડા અને સીડીઓ તૈયાર કરી વિચાર કર્યો, કે આજ રાત્રે જે ખતે તે ખરું, પણ કિલ્લા ઉપર ચઢી જવું જોઈએ અને એકદમ ચઢાઈ કરી દેવી જોઈએ. જુગ્મરને આ વાનતી ખબર પડી તો તેની રહી સહી ધીરજ તુટી ગઈ ! એક વડીલને રવાના કરી આશરો માગવા ચરજ કીધી ! હજી સુલેહનો અવાજ લશકરી અમલદારોને કાને પહોંચ્યો ન હતો, કે રોહિલા બહાદુરો અને નજર બહાદુર પોતાની કુટુંબી બહાદુરીના જ્વેશને દાખી શક્યા નહિ. દક્ષિણથી કિલ્લામાં ઉતરી દરવાજામાં આગ લગાડી દીધી અને કેટલાક મગજુલીયા સવાર દિશ્મત પુર્વક કિલ્લામાં પેસી ગયા. જુગ્મરસીંગ નિરાશ થઈ, કિલ્લા બહાર નીકળી આવ્યો, અને ઘટાદાર ઝાડીમાં છુપાતો છુપાતો એક તરફ નાસી છુટ્યો.

કિલ્લામાં સખત હુમલો થયો પણ થોડીવારમાં કિલ્લાના અંગરક્ષકો હંડા પડી ગયા. શાહઝાદા આલમગીરને રાજા જુગ્મરસીંગ નાસી છુટવાની ખબર પડી ચુકી હતી, જેથી તમામ લશકરમાં આલમગીરે દહેરો પીટાવી દીધા હતા કે દિવસ ઉગતા પહેલાં કિલ્લામાં દાખલ થવું નહિ. શાહી લશકર ઘણા દિવસથી કંટાળયું હતું જે એકદમ કિલ્લામાં દાખલ થવા લાગ્યું. ખાન દૌરાખાન સરદાર કિલ્લામાં દાખલ પડેલા શાહી લશકરને ઉતાવળે કામ ન કરવાની સમજુતી દેવા કિલ્લામાં લશકર સાથે દાખલ થયો. તેવામાં કિલ્લાના પુર્વ તરફના

ધુરજ ઉપરથી કારમી ટીકીયારી અંભાગાત્. હજુ રજપુતોનો એક મોટો
 જથ્થો તલવારનો સ્વાદ ચાખવા બાકી રહ્યો હતો. મહમદ જાફરનો
 છોકરો અસગર તેમને પકડવા આગળ વધ્યો. અંધારી રાત્રે સાહસ
 કરવું સાફ નથી એવું જણાવી ખાન દૌરાખાને તેને ઘણાએ રોક્યો
 પણ તે એકતો જો થયો નહિ. જે તરફ આ ટીકીયારી પડી હતી,
 ત્યાં દારૂખાનું હતું. આ નવજવાન મશાલ લઈ તે તરફ દોડ્યો, પણ
 મશાલનો ગત દારૂખાનામાં પડ્યો અને તેમાં આગ લાગવાથી કયામત
 જેવો દેખાવ થઈ રહ્યો. કિદલાનો ધુરજ તથા એંશી ગજ કિદલાની
 દિવાલ તુટી ગઈ, ત્યાં ઉભેલા જલોં માણસો બળીને ભસ્મ થઈ ગયા !
 ધુરજ અને દિવાલ પાછળ સો રજપુત હતા, તે પણ દુર્ઘાઈ મુઝ્યા. ખીજે
 દિવસે ખાન દૌરાખાને દારૂના અગ્નિનાગની નપાસ કરવા કેરે કેર માણસો
 ગોઠવી દીધા. ટીકીયારમાં લોકોએ આવી ખબર આપી કે, ફજાણા
 જંગલમાં સોનું ચાંદી ભરેલા વાસણોનો કુવો જડ્યો છે. ખાન દૌરાં-
 ખાન ત્યાં ગયો અને પહેરો ગોઠવ્યો, તળી એવા ત્રણ કુવા ખીજા
 પણ મળી આવ્યા.

શાહઝાદા આલમગીરે ખાનગદાને હુકમ આપ્યો કે આ ધન
 માલનો તમે જાને ગદોગરત કરો. પોતે ખાન દૌરાંખાનને તથા
 અબ્દુલ્લાહખાનને સાથે લઈ ઝુનરનો પીછો પકડ્યો. ઝુનરસીંગ
 ધામેણીના કિલ્લામાંથી નારી સાલપુર પહોંચ્યો. અહીંયા પણ જવારે
 તેને એન ન પડ્યું, તો કિલ્લાને તોપથી ઉડાવી દીધો. તમામ ઇમારતો
 ભાંગી નાખી. ધરનું રાત્ર રચી સાથેને સાથે લઈ ફરવાથી લાચાર થઈ
 ગયો હતો, જેથી તે બાળીને ભરમ કરી નાખ્યું. માત્ર જવાહીર
 અને રોકડ નાણું તથા સોના ચાંદીના કેટલાક વાસણ લઈ જો હજાર

સવાર સાથે દેવગઢ તરફ રવાના થયો. કુટુંબ કબીલાને મોટા મોટા હાથી અને જંગી ઘોડાઓ ઉપર સવાર કરી માલ અસખાબ સાથે ચાલવાનો ડરાવ કર્યો. ખાન દૌરાંખાન અને અબ્દુલ્લાખાન તેનો પીછો પકડતા પકડતા શાહપુરમાં આવ્યા. જે ચીજ અહીં રહી ગઈ હતી તે જમીનીમાં લઈ પાછા ઝુમ્મરની પાછળ પડ્યા. શહેરે શહેર અને ગામડે ગામડે લગભગ પંદર દિવસ સુધી ઝુમ્મરનો પીછો પકડ્યો. છેવટે ખરાબર સુરજ આથમતાં એક દિવસ ઝુમ્મર શાહી લશ્કરના પંખમાં આવી ગયો. અને કાફલા વચ્ચે જ્યાં સુધી થોડું ધણું અંતર રહ્યું ત્યાં સુધી તીર કમાનથી સામ સામે ટકકર ઝીલવા લાગ્યા, છેવટે તલવારો પકડી ધમશાળુ યુદ્ધ મચાવ્યું. આ વખતે રાણી પાર્વતીએ જે બહાદુરી બતાવી છે તે ઇતિહાસમાં મોટા અક્ષરે માલુમ પડે છે. આ બહાદુર ઓરને એવી તો તલવાર ચલાવી, કે બહાદુરમાં બહાદુર સૈનિક પણ નેટલી ટક્કર વેડી શકે નહિ. જે તરફ તલવારનો ઝણકાર વાગતો, તે તરફ જરૂર એક બે ધડ તરફડતાં હતાં. આવી રીતે લડાઈમાંને લડાઈમાં આખી રાત પુરી થઈ. રાજા ઝુમ્મર અને તેનો છોકરો વિક્રમાજીત જીવ લઈ નાસી છુટ્યા. રાણી પાર્વતી અને બીજી રાણીઓ કુટુંબ કબીલા માથે શાહી લશ્કરના હાથે કેદ પકડાયાં. ખાન દૌરાંખાન ઝુમ્મર અને વિક્રમાજીતનો પત્તો ન મળ્યો તેથી ધણો અફસોસ થયો. ઘોડાઓ તથા લશ્કર પણ થાકી ગયું હતું જેથી લાચારીએ એક તળાવને કિનારે પડાવ નાખ્યો, તથા રાજા ઝુમ્મરસીંગ અને તેના છોકરા વિક્રમાજીતની તપાસ ચાલુ રાખી. સવારમાં આ બંનેના મસ્તકો છેદી લાવવામાં આવ્યાં.

ખાન દૌરાંખાને સંપૂર્ણ ફતેહ થવાની નગારા ઉપર ચોદ

લગાવી. આખું જંગલ ધમધમી ઉડ્યું અને જહાંપનાહ બાદશાહ સલામતને હુંકા શબ્દોમાં ફતેહની ખબર આપી કે “જહાંપનાહના નસીબ બળે કરી મેં ફતેહ મેળવી. જુગ્ગર અને તેના છોકરા વિક્રમાશ્રીતનાં માથાં મારી નજર સામે છે. તેની અંગુઠીની મહોર મારી આંગળીમાં છે. કાસદો આ ખબર લઇ એવા સપાટાથી જઈ પહોંચ્યા કે છ દિવસમાં રસ્તો કાપી સાતમે દિવસે શાહજહાંના દરબારમાં હાજર થયા. બે દિવસ પછી જુગ્ગર અને વિક્રમાશ્રીતના માથાં આવ્યાં. લોકોને ઘડો લેવા ખાતર કે ઝાલીમની આખરે શી ગત થાય છે, તે જાણવા તેમનાં માથાં ઉંચા ચઢાવી મુસાફરખાનાના દરવાજે લટકાવ્યાં. શાહી દરબાર દાદમાદ સાથે ભરાયો તે પ્રસંગે રાણી પાર્વતી અને જુગ્ગરના તમામ કુટુંબને બાદશાહની હાજુરમાં રજુ કરીયાં. બાદશાહે પ્રથમ રાણી પાર્વતીને અને પછી બીજાને ઇસ્લામનું આમંત્રણ આપ્યું, જે તેમણે ઘણી ખુશી સાથે કબુલ કર્યું. આથી કરી બાદશાહે તેમને ઉત્તમ સિપાસ ભેટ કર્યો અને તેમને ઝનાનખાનામાં દાખલ કરી લીધાં*

અર્જુની ઉર્ફે અઝમતુન્નીસા બેગમ.

આ ચતુર અને પાક દામન ખાતુન શહેનશાહ તૈમુરની ત્રીજી બેગમ હતી. તે બાહ્યજીવનતની હતી. શહેનશાહ તૈમુર હિંદુસ્તાન ઉપર ચઢી આવ્યા, તે અરસામાં આ બાઇ તૈમુરના ઝનાનખાનામાં દાખલ

*જુઓ “મોખદ્દરાતે તૈમુરીઆ” ભા. ૧લો પૃષ્ઠ ૫૦થી ૬૨

થએલી છે. (બુએ “મુખદ્દેરાતે તૈમુરીઆ” લા. ૧લો પૃ. ૧૬-૧૭)

અર્બુની ખાઈની હકીકત આગળ બજાવીશું. તે પહેલાં શહેનશાહ તૈમુર મંચી સ્ટેજ ગયાન કરવું જરૂરી છે. તૈમુરનો આપ એક આઝાદ ક્રોમનો સરદાર હતો. તેનું નામ તોરાગી હતું. તોરાગી એક ખુદાપરસ્ત અને નેક આદમી હતો. તેને ઘેર બાળક પેદા થતાં તે મોલાના શમસુદીન પાસે લઈ ગયો. મોલાના સાહેબ આ વખતે દુઆને શરીફ પદના હતા. પદતાં પદતાં આ આવત ઉપર આવ્યા હતા કે “આ આમીન-પુશ અને ફિરસમાએ એ વખતેના બેકુસુદાઅઈ ફરેયા તમુરેહ” તમુરેહ શબ્દ બોલી મોલાના સાહેબ અટકેલા અને તુરાગી તરફ બેઠો હતું કે આ છોકરાનું નામ તૈમુર રાખજો. આ આવતનો અર્થ એવો થાય છે કે શું તમે જે આસમાનમાં છે તેનાથી નીચે થઈ ગયા કે જે તમને જમીનમાં વસાવી દે, પછી તેથીજ ધુજે છે. આ મતલબની આવત પછી “તૈમુર” નામ રાખવાની વસીલત કરી હતું કે તે જમીનને એક છોડાથી બીજા છોડા સુધી ફુગ્ગવશે.

અયપબુથી તેને આદશાહ બનવાનું મન થતું હતું તેના સાથીઓનો સરદાર બની સામી ટોળી સાથે લડવા જતો હતો. તેને એવાં એવાં સ્વપ્નાં આવતાં કે તે સમગ્રના નેક લોકો તેના સ્વપ્ના સાંભળી દંગ થઈ જતા કે આ કોઈ પાકો દીનદાર આદશાહ થશે. એક વખતે રાત્રે સ્વપ્નામાં તેને હઝરત રસુલે મકબુલ (સ. અ.) સાહેબે હર્શાદ કર્યો કે તૈમુર! તારા વંશમાં બીસ આદશાહ થશે. ખરેખર તેજ પ્રમાણે થયું. એક વખત રાત્રે તેને સ્વપ્ન આવ્યું કે તેણે સમુદ્રમાં જળ નાખી છે, અને મોટા મગરમન્ઠ તેમાં ફસાયા છે, આ

સ્વપ્નાનો ભાવાર્થ તે સમજ્યો કે સમુદ્ર એ દુન્યા છે અને મગરમચ્છ
એ દુન્યાના હાકિમો છે, માટે હું બધી દુન્યાના હાકિમોને જીતી શકીશ.
ખરેખર તેમજ બન્યું. સીરીઆ, ઇરાન, હિંદુસ્તાન વગેરે
દેશો ઉપર તેણે હત્ક મેળવી હતી. છેવટે ચીન જતવાં તેણે વિચાર
કર્યો પણ તખીયત નાદુસ્ત હોવાથી તેની જાંઘીએ વધારી કરી
નહિ. એવું કહેવાય છે કે તે જે બખ્તર પહેરતો હતો, તે
હજરત દાઉદ (અં. સ) સાહેબે બનાવેલું હતું. તેની વીંટીમાં જે
નગીનો હતો તેમાં એવા ગુણુ હતો કે જ્યારે કોઇ જુદું બોલે ત્યારે
તે નગીનાનો રંગ બદલાઇ જતો હતો. તૈમૂર ચઢાઇ કરતો ત્યારે
તેના મોં ઉપર આસમાની નૂર ચમકતું હતું.

તૈમૂરની બેગમોમાં હમીદાબાનુ નામે એક બેગમ હતી જેણે
તૈમૂરની સાથે રહી ઘણો વખત દુશ્મનોને હરાવ્યા છે. હમીદાબાનુની
કસોટીના એવા એવા અધરા વખત આવેલા છે કે મેદાનમાં દુશ્મનોના
પંખમાં એકલી લડતી જતાં દુશ્મનને પીડા ખતાવતી નહીં. જેવી
તે શરવીર હતી તેવી સૌંદર્યમાં પણ ભરપૂર હતી. તૈમૂરના કદા
દુશ્મન શરીફ હસન સાથેની લડાઇમાં ભર મેદાનમાં હમીદાબાનુ
હજારો દુશ્મનોમાં ઘેરાઇ ગઇ હતી. માખોલી માફક તેના શીર ઉપર
તીર ભમતા, પણ વાહરે હમીદાબાનુ! બન્યું છે તેની ધીરજને!
પોતાના અંગ રક્ષકો છૂટા જવાયા મઇ ગયા જતાં નિહર ખતી એવી
તો લલકારી લલકારી કીકીઆરો પાડી રણમાં ઝંઝતી કે તેના
મુઠાખલામાં બહાદુર લડવાયાનાં કબેજી કંપી ઉઠતાં.

અદેનનાહ તૈમૂરને દરબારી ઠાક માઠ ઘણો પ્રસન્ન હતો.

સ્પેન પોર્ટુગલનો એક ક્ષાત્રીનો નામે મુસાફર તેના દરબારનું વર્ણન જણાવતાં લખે છે કે અમે જ્યારે દરબારની મુલાકાત લીધી ત્યારે બાદશાહની બેઠકની એક બાજુ પુવારા ઉઠી રહ્યા હતા. પુવારાઓ ઉપર લાલ રંગના સેત્ર નાખી રહ્યાં હતાં. ભરગચ્છીનું બીજાનું બીજાવું હતું. સોનેથી મહેલા સિંહાસન ઉપર તૈમુર બેઠો હતો. તુર્કી કપડાનો કીમતી ઝબો તેણે પહેર્યો હતો. માથે સફેદ પાંખડી હતી, અને તેમાં પાકુત, લાલ, અને મોતી ભરેલો તોરો હતો. આ મુસાફરે તૈમુરની બેગમનું વર્ણન જણાવ્યું છે જે જણતાં તે સમયની બહોળાલીથી માણસ દંગ થઇ જાય છે. બેગમની બાજુ બાજુ પંદર ઓરતો કેવા દાઢાકથી ચાલે છે! એક લાલેદાર સવાર કેવા અંદાજથી તેનો રેશમી પોશાક ઝમીન સાથે ઘસડાતો હોય છે! બેગમની લાંબી લાંબી કેશ લાતામાં કેવાં મોતી પરાંચ્યાં હતાં તે વગેરે દેખાવ ખરેખર આનંદ આપનારો છે. બેગમના ખાસ મહેલમાં એક સોનાનું ટેબલ છે તેનો ઉપલો ભાગ જમડનો છે. તે ટેબલ ઉપર એક સોનાનું ઝાડ છે જેની ડાળીઓ અને પાંદડાં સોનાનાં છે. આ ઝાડમાં લાલ, મોતી અને હીરાનાં ફળ લાગેલાં છે. વળી આ ઝાડની ડાળીઓ ઉપર સોનાની ચકલીઓ પાંખો પસારી બેઠેલી છે જેની પાંખોમાં ભારે કીમતનાં હીરા જડેલા છે.

એશિયામાં જે વખતે તૈમુર ફતેહનો વાવટો ફરકાવતો હતો તે અરસામાં યુરોપમાં તુર્ક બાદશાહ બાયઝીદ ફતેહ ઉપર ફતેહ મેળવતો હતો. તૈમુરે હિંદુસ્તાનથી છૂત મેળવી સમરકંદ તરફ આવવા ધાર્યું. સીસિયા ઉપર ચઢાઇ કરી હલખ અને દમારકસ છૂતી લઇ અધીરાને ઘેરો ધાવ્યો. આ ઘેરો ઉઘાવવા બાયઝીદ સામે ગયો. ઇ. સ. ૧૪૦૨

માં દુન્યાના બે મહાન સડવૈયાઓનો મુકાબલો થયો. જો તૈમુરનો તાજ
 કિતારવાની દુન્યામાં કોઈએ હિંમત કરી હોય તો તે ફક્ત આયઝીદન
 હતો. પણ બહાદુર તૈમુરે આયઝીદનું માથું નમાવ્યું અને તેને કેદ કર્યો.
 આયઝીદને એક લોઢાના પીંજરામાં પુરી તૈમુર તેને પોતાના લશ્કર સાથે
 લઈને ફરતો હતો. આ તુર્ક સુલતાન એવો તો જોરાવર હતો કે જેની
 ધાકથી યુરોપના મોટા મોટા બાદશાહોને તાવ ચઢી જતો હતો. તે જોરાવર
 સુલતાન લોખંડી પીંજરામાં પુરાઈ લોકો તરફ નીચી નજરે જોઈ
 સરમાતો હતો. તેના હાથમાં વિચાર ઉડતા હશે કે:—

ન તો દાના હે કંદસમેં ન કહીં પાની હુયે
 વાહુ સચ્ચાદ ! અસીરૂંઠી ચેહુ મેહમાની હુયે !!

તૈમુર એક વખત બહુય લોકો સાથે લડાઈ કરતો હતો.
 ત્યારે એક કિલ્લા ઉપર ચઢતાં તેનો એક પગ ખસી જવાથી પડી
 ગયો જેથી તેને સખત ઇજા થઈ. આ ઇજાના પરિણામે તેનો એક
 પગ લંગડો થઈ ગયો હતો. યુરોપીઅન ઇતિહાસકારો ત્યારથી તેને
 તૈમુર લંગના નામે ઓળખે છે. તૈમુર ખુશીમાં હોય ત્યારે કોઈ ગમે તેવા
 શબ્દો કહે છતાં તે ખોટું લગાડતો ન હતો. એક રાત્રિએ કબ્બાલીઓની
 બેઠક જાળી હતી તેમાં એક આંધળો કબ્બાલ ધણુ સાઈ ગાતો હતો.
 તેનાથી શહેનશાહ તૈમુર ધણું ખુશ થઈ ગયો. તે આંધળાને બોલાવી
 તૈમુરે કહ્યું, મીયાં કબ્બાલ ! તમારું નામ શું છે ! આંધળે કહ્યું
 કે મારું નામ દવસત છે. શહેનશાહ તૈમુરે કહ્યું કે શું દવસત
 આંધળો છે કે તે આંધળા પાસે આવી ! તો આંધળે જવાબ આપ્યો
 કે બાદશાહ સલામત જીવનદાન આપો તો સેવક કાંઈ અરજ કરે !
 શહેનશાહ તૈમુરે અલગ વચન આપ્યું. ત્યારે તે આંધળો બોલ્યો કે

ગરીબ પરવર દબલત એવીજ છે કે તે લૂલા લંગડા આધવાને શોધતી જાય છે ! આ જવાબ સાંભળી શહેનશાહ તૈમૂર ચૂપ થઇ ગયો.

ઈબ્રાહીમશાહ અદવાનીઆ સુમેહ કરવા ખાતર તાતારી રિવાજ મુજબ નવ કપડાં, નવ ધોડા, નવ જવાહીર અને નવ ગુલામ લઇ શહેનશાહ તૈમૂરની સેવામાં હાજર થયો. તૈમૂરે બધી ચીજો ખરાબર દીઠી પણ ગુલામ આઠ દીઠા તો પૂછ્યું કે નવમે ગુલામ ક્યાં છે ? ઈબ્રાહીમશાહે જવાબ આપ્યો કે નવમે ગુલામ હું પોતે છું. શહેનશાહ તૈમૂરે બધો ખુશ થયો અને તેનો મુલક તેને પાછો સોંપી દીધો.

તૈમૂરની તાબેદારીથી કાંઇ પ્રન્કાર કરે તે વખતે તૈમૂર ગુરસાનેા માર્યો ગાંઠા જેવો થઇ જતો હતો. જ્યારે તે ગુરસા ભર્મા અવાજથી બોલતો ત્યારે જાણે વિકાળ સિંહ ગર્જના કરે તેમ ગાજી ઉડતો હતો. શહેર ઇસ્પહાનની કુચીઓ જ્યારે તેના હાથમાં આવી ત્યારે બોડકાને કાંઇ નુકસાન કર્યું નહિ અને રાત્રે શહેરીઓમાંથી અમુક માણસે બળવો કરીધો તો ગુરસાની આગ લડકી ઉઠી. જોત જતામાં હજારો નાં ઘડ રખડતાં કરી દીધાં.

શહેનશાહ તૈમૂર સિંધુ નદી ઝોળંગી દિલ્હી તરફ આગ્યો. તે વખતે દિલ્હીમાં મહમદશાહ તખમખ રાજ્ય કરતો હતો. મહમદ શાહ પચાસ હજારનું બચ્કર અને અનેક હાથી લઇ બહવા માટે સામેા ગયો. હાથીની સૂંઠમાં ઝહેર પાએલી તબવારો દાંત સાથે બાંધેલી હતી. તૈમૂરે હાથીઓને નસાડવા માટે ઉંટા ઉપર ખાસના બારા બાંધી ઉંટાને કતાર બંધ સામે ઉભાં કરી દીધાં. જેવો હાથીઓને દુર્રો સર થયો કે તૈમૂરે ઉંટા ઉપરના ખાસને આગ લગાવી દીધી જેથી

હાથી ભડકીને નાહા. દિલ્લીના સરકારમાં બેગાણું પડ્યું. જે હાથી પકડાયા તેની ઉપર અહીંક થન દબલત લઈ તે સમરકંદ ગયાં. તેવું હાથી સરીને હિંદુસ્તાનમાંથી તે થન દબલત લઈ ગયો હતો.

તૈમૂરની હિંદુસ્તાનની સવારી વખતે હરદારમાંથી કેટલાક કેદી તેના કબજામાં આવ્યા હતા, તેમાં અહીંની પણ હતી. તૈમૂરનો એવો નિયમ હતો કે જીવતા પકડાયેલા કેદીઓને પોતાની સામે બોલાવતો તેમાં જે નિર્દોષ હોય તેના ઉપર બધી દયા કરતો અને માયાળુ પણ વર્તતો હતો. વળી જે લાયક જણાય તેને પોતાની ખીદમતમાં રાખી લેતો હતો. રિવાજ મુજબ હરદારના કેદીઓને તૈમૂર સામે લાવવામાં આવ્યા તો તૈમૂરની નજર અહીંની ઉપર પડી. અહીંની અદાર વર્ણની સુંદર અને વિવેહી હતી તેથી તેણે શુભ જોઈ તૈમૂર રાજ થયો, પછી તેની નાત જાત સંબંધી પૂછ્યું.

આ છોકરીએ નિરરતાથી જવાબ આપ્યો કે બાદશાહ ! મુજ કમનસીબનું નામ અહીંની છે. મારો કૃપાળુ બાપ, મારો વહાલો બાઈ અને મેં કાકા જવાંમદદની નામના ખતાબી તારા નિર્દમ શત્રુકરને હાથે માર્યા ગયા છે. મુજ કમનસીબનું મુજ વતન બનારસ છે. હું એક આખરદાર બાદશાહ ખાનદાનની કન્યા છું. મેં બનારસના વિદ્યાભયમાં જેળવણી લીધી છે તથા મારો સંસ્કૃત બાપા ઉપર મારો ક્રોધ છે. અહીંનીનો નિરરતા ભરેલો જવાબ સાંભળી તૈમૂર થયો મુગ્ધ થયો. એકાદ બહાદુર માણસોને અણબજતી પ્રશામદ પસંદ નથી હોતી. તેઓ તો દુશ્મનની બહાદુરીને પણ દાદ આપે છે. તૈમૂર અહીંનીની અસાધારણ લાયકાત જોઈ તાણુખી કરવા લાગ્યો.

પણી તેને પુછ્યું કે તારી સાદી થએલી છે ? અર્જુનીએ સરમથી
 જરૂર કુકાચી કાઢી જીણા અવાજે સાદી નહીં થએલી હોવાનો
 ઇશારો આપ્યો. તેમુરે હુકમ આપ્યો કે અર્જુનીને ક્રનાનખાનામાં
 દાખલ કરો. મહેલમાં દાખલ થતાં સહેનશાહ તેમુરે તેને અગ્રમણ્નીસા
 બેઠમનો લક્ષ્ય આપ્યો. અર્જુની ને ત્રણ ફરજંદ થયાં જે નાની
 હમરમાંજ ગુજરી ગયાં છે.*

નવ્વાખ બાઈ.

રાણી નવ્વાખ બાઈ કાશ્મીરના એક કિસ્તવાર પરગણાના
 રાજા રાજવીરની કુંવરી હતી. તે મહાન મોગલ સહેનશાહ
 મહીઉદ્દીન આલમગીરની સાથે નિકાહમાં આવી હતી. (જુઓ
 રિસાલએ, “અશરફી” પૃષ્ઠ ૨૫ અને રિસાલએ “નયરંગે ખાલમ”
 પૃષ્ઠ-૧૩૩.)

આ રાણીની વિશેષ હકીકત ઇતિહાસમાં જણાતી નથી.
 બહાદુરશાહ શાહ આલમ અને શાહજાદી બદરૂનીસા એ રાણી
 નવ્વાખ બાઈના ફરજંદ હતાં. નવ્વાખ બાઈના નામને ઇતિહાસમાં કાંઈ
 પણ શોહરત મળી હોયતો તે તેની શાહજાદી બદરૂનીસાને લીધેજ છે.
 (જુઓ “મોખદ્દેરાતે તૈમૂરીયા” ભા. ૨ જે પૃ-૪.)

બદરૂનીસા દીને ઇસ્લામની ધણી પાબંદ હતી, તથા કુઆને શરીફ
 એવું તે ઉમ્દા રીતે પઢતી કે સહેનશાહ આલમગીર રાજા રાજા

*જુઓ “મોખદ્દેરાતે તૈમૂરીયા” ભાગ ૧-જો પૃ. ૧૭.

મર્ત જતો. એક રંજપૂત રાણીના પેટે જન્મેલી શાહઝાદી દીને હરિશ્ચંદ્રમાં આટલી બધી પાપાંદ નીકળે એ શું રાણી નવ્વાબ આપની ઝાંઝી કાર્તિ છે? આ વખતે જો શાહઝાદી બદરૂનીસાની સફળ હકીકત બખીએ તો તે વિષવાંતર નહિ ગણાય, કારણ કે આ પશુ એક રંજપૂત ખાનદાનને બગતીજ ખીના છે.

શહેનશાહ આલમગીરની બદરૂનીસા પાંચમી શાહઝાદી હતી. બમપણ્યથીજ ધણી યાદશક્તિ ધરાવનાર અને અતિ પ્રસન્ન વદતી હતી, આલમગીર જેવો ગંભીર સ્વભાવનો બાદશાહ પશુ તેની કાલી કાલી બોલીથી રાજી થતો હતો. ઝનાનખાનાની સઘળી બેગમો તેના ઉપર હેલ રાખતી હતી. પાંચ વર્ષની થઈ ત્યારે ધાર્મિક શિક્ષણ મેળવવા એક ધાર્મિક શિક્ષણમાં બાહોશ ઓરત પાસે તેને પઢવા બેસાડી, સાત વર્ષની ઉંમરે તેણે આખું કુઆન શરીફ મોઢે યાદ કરી લીધું. શહેનશાહ આલમગીર પોતાની આ શાહઝાદીની હોશિયારી જોઈ થણે પુશ થયો. એક મોટો દરબાર ભરી સઘળી ફોજને આમંત્રણ આપી સારાં સારાં ખનામ વહેવ્યાં.

બદરૂનીસાનો સાદ થણે મીઠો હતો, સાંભળનાર છક થઈ જાય એવો તેનો મહુર કંઠ હતો. એક દિવસ સવારની નમાઝ બાદ બાગના યોગાનમાં બેઠી બેઠી કુઆન શરીફ પઢતી હતી. સવારની મંદ મંદ પવનની લહેરોમાં તેનો મુર અતિ વધુરતાનો આબાદનમુતો દર્શાવતો હતો. આ વખતે શહેનશાહ આલમગીર સવારની નમાઝ બંદા કરી અમાનક તે બાગ તરફ દરવા નીકળી પડ્યો. બદરૂનીસાનો એક તો મહુર કંઠ, કિરાઅત સાથે સખ્દ રમારની શુદ્ધતા, વળી કુઆનની એવી તો અરસ કાપામ વાળી આવતો પઢતી હતી કે

શહેનશાહ આલમગીર તે સંભળવામાં તદ્દલીન થઈ ગયા. અધીર શાહે બદરનીસા કુઆન પટ્ટી રહી તો શહેનશાહ આલમગીરે વાત્સલ્ય પ્રેમ દર્શાવી શાહઝાદીને બણી આશિષો દીધી.

હવે બદરનીસાએ અરબી ભાષાનું શિક્ષણ શરૂ કર્યું. આર વર્ષમાં અરબી ઉપર સારો કાબુ ધરાવવા લાગી. વખતો વખત શહેનશાહ આલમગીર શાહઝાદીની પરીક્ષા લેતો હતો. શાહઝાદી યોગ્ય જવાબ ઝટ આપતી હતી. ધાર્મિક શિક્ષણ મેળવ્યા બાદ અન્ય હુન્નર કળાનું શિક્ષણ શરૂ કર્યું હતું; પરંતુ શાહઝાદીને ધાર્મિક શિક્ષણ સિવાય બીજામાં રસ પડતો ન હતો જેથી બીજા શિક્ષણ તરફ ધ્યાન ન આપતો કુઆન, હદીસ અને ફિકહના શિક્ષણમાં મશગુલ રહ્યો. કુઆન શરીફ પહેલામાં જેવી અન્નેડ હતી તેમ કુઆનની આજ્ઞાઓનું પાલન કરવામાં પણ અન્નેડ હતી. આલમગીરના બીજા ફરજદો બીજા હુન્નર અને વિદ્યામાં બાહોશ હતા પરંતુ ધાર્મિક કળવણીમાં બદરનીસા અધા કરતાં ચઢીઆતી હતી.

બદરનીસાનો વચટ ભાષ મોહમ્મદ મોઅઝઝમ શાહઆલમ શાઆ ખમ પ્રાળતો હતો અને આખો દરબાર જોદહે સુન્નત વસ્ત્રમાંથી ઉપર કાયમ હતો. આ કારણથી ધાર્મિક મત ભેદનો ઝખડો થવા લાગ્યો. આ ઝખડાએ ધીમે ધીમે એવું રૂપ પકડવા માંડ્યું કે પરિણામ બધું ભુરૂ થવાનો સંભવ હતો. આ ઝખડાનો ફેસલો કરવા ચુકાદો આપવાનું માન બદરનીસાને સાંધ્યું જેણે પોતાના જ્ઞાન બળ વડે એવો તો સરસ ચુકાદો આપ્યો કે સદાને માટે ધાર્મિક ઝખડાનું નામ મટી ગયું.

શાહઝાદી બદરનીસા જેવી વિદ્વાન હતી તેવી રીતે મીસનસાર

સાંભારી અને નરમ દોહની પણ હતી. તે એવી તો હાર દોહની હતી કે જરી જરી વાતમાં તેના સાથીએને ઇનામ અકરામથી મોલા મેલે બનાવે નાખતી. વળી જે કોઈ બૂલ મંચ નય તો લોહીના આંસુ રીડીવામાં પણ તે ચૂક તેમ નહતી. આનું કારણ એજ કે તે બાપની માનીતી અને રાણી નવંબાબ બાઈની બાડકવાઈ શાહઝાદી હતી. ઇ. સ. ૧૧૮૦ માં ત્રેવીસ વર્ષની ઉંમરે તે જન્મત નરીન મંચ.

રાણી રંબા

સુલતાન મહમદ આદીલશાહની પ્યારી રાણી રંબા હતી. રાણી રંબા વિષે વધુ હકીકત ઇતિહાસમાં મળી આવતી નથી. માત્ર તારીખે ખીજાપુરમાં સાત મંઝલી નામે રાણી રંબાના મહેલની હકીકત જણાવતાં તે સુલતાન મહમદ આદીલશાહની માનીતી રાણી હતી તેવો દાવારો કીમો છે. રાણી રંબા જેવી માનીતી હતી તેવો તેનો સાત મંજલો મહેલ પણ ઘણોજ રળિઆમણો હતો. મહેલનું રંગ બેરંગી અને છુટકારીનું સુશોભિત કામ એ બાદશાહના દોહમાં રાણી રંબા માટે ફેટલો પ્રેમ હતો. તેની આજે પણ શાક્ષી આપે છે. આ જગાએ અમારા ત્રાંચકાને રાણી રંબાના આવીદ બાદશાહ સુલતાન મહમદ આદીલશાહની હુંક હકીકત પીરસવામાં આવે તો અચ્ચીકર ગણશે નહિ. હજરત રસુલુલ્લાહ (સં અં)ના મુએ મુબારીક [પવિત્ર બાલ] મીર મહમદ સાલેહ હમદાની તરફથી પ્રથમ ઇલાહીમ આદીલશાહને સંપાદન થયા હતા. આ પવિત્ર બાલને મેગન મહેલમાં બંધી ઇઝઝત સાથે રાખવામાં આવતા હતા. મગન

મહેલ મલ્લેજ સુઝર હતો. આવી પવિત્ર વસ્તુના માન ખાતર મહેલને
 સોના રૂપાના ભરત કામથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. બાદશાહી
 કીમતી જવાહીર અને ઉમદા ઉમદા અનોખી વસ્તુઓ મહેલમાં
 રાખવામાં આવી હતી. સુલતાન મહમદના વખતમાં ગગન મહેલમાં
 અચાનક આગ લાગી. ચારે તરફ આગના ભડકા ઉડ્યા. બીતો,
 બારણા અને થાંભલા પણ લાગી ઉડ્યા, લાખો રૂપીઆની કીમતનો
 સરસામાન અને અજાનો બળવા લાગ્યો. ગગન મહેલના જે ઓરડામાં
 હઝરત રસુલુલ્લાહ [સં અં]ના પવિત્ર ખાલ પધરાવ્યા હતા તે
 ઓરડામાં આગ દાખલ થઈ. આ ખખર સાંભળી સંખ્યાબંધ માણસો
 ભેગાં થઈ ગયાં. બાદશાહને ખખર થતાં જતાં દોડી આવ્યો. સુલતાન
 મહમદ શું જુએ છે ? ગગન મહેલની લાખો રૂપીઆની કારીગીરી
 ભરેલું કાતરકામ અગ્નિ વરખાદ કરે છે. લાખોનો માલ તથા
 ખજાનો બળીને ધુળ ભેગો થાય છે. સંખ્યાબંધ માણસો લામાર ચહેરે
 વલોપાત કરે છે. સુલતાન મહમદની નજર લાખોના ખજાનો ઉપર
 ન હતી, પણ ગગન મહેલના જે ઓરડામાં હઝરત રસુલુલ્લાહ (સં અં)ના
 પવિત્ર ખાલ હતા તેના વિચારમાં સુલતાન પાણી પાણી થઈ ગયો
 હતો. આ પવિત્ર ખાલને ભેટવા બહુકતી આગમાં પડતું મુકવા
 તૈયાર થઈ ગયો, તેવામાં સુલતાનને સખત આંચકો મારી અલીખાન
 નામે એક જુવાન માણસ સળગતી ચેદ જેવા બનેલા ગગન મહેલની
 પ્રચંડ આગમાં સંખ્યાબંધ ફુટી પડ્યો. ગગન મહેલના વજનદાર
 કમારની પાટડા પડવાના ભડામડ અવાજ થવા લાગ્યા. આગના
 અગારાનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. ગોટ ગોટ ધુમાડા
 નીકળવા લાગ્યા, અલીખાન સળગતા ગગન મહેલના કયા ખાણમાં

આગ ભેગો થયો તેના સમાચાર થોડીવાર સુધી જાણવામાં ન આવ્યા જેથી સુસતાન મહમુદ જીવની દરકાર ન કરતાં હજરત રસુલુલ્લાહ [સં અં]ની મહોબ્બતમાં પ્રેમધેલો બની બહુકતી આગમાં ફરી એકવાર કુદી પડવા જીવ ઉપર ખેલ ખેલવા તૈયાર થઈ ગયો. તેવામાં તો પેલો જવાન અલીખાન માથા ઉપર એક સુંદર પેટી મરી દારૂ આગને કચડતો, છુંદતો બહાર આવતો જણાયો. આ સુંદર પેટીમાં શું હતું ? હજરત રસુલુલ્લાહ [સં અં]ના પવિત્ર બાલ હતા. આ પવિત્ર બાલની ખરકત વડે અલીખાનના શરીરે દારૂ આગની અસર ન થઈ. અલીખાન પેટી લઈ બહાર આવતો જણાયો તેવાજ સુસતાન મહમુદ પોકાર કરી ગાજી ઉઠ્યો કે મારા પ્યારા નખી(સ. અ.)ના પ્યારા બાલ સલામત છે અને તેની ખરકત વડે મેં હજરત ઇબ્રાહીમ [અં અં]ઉપર આગ શિતળ જળ સમાન ઠંડી થઈ ગઈ હતી તેમ અલીખાન ઉપર પણ આગ ઠંડી થઈ ગઈ. અન મહેલ બળીને બખ્મ થયો પણ પવિત્ર બાલની સલામતી ખાતર બાદશાહે શુકાના નમાઝ અદા કરી. દાદ મહેલ કે જેને અદાલત મહેલ કહેવામાં આવતો હતો, ત્યાં આ પવિત્ર બાલ પધરાવવામાં આવ્યા, અને ત્યારથીજ તે મહેલને આસાર મહેલ કહેવામાં આવે છે અને તે દિવસથીજ અલીખાનનો લકબ આસારી કહેવાયો.

સુસતાન મહમુદ પોતાની જાંઘીમાંજ પોતાનો મકબરો બનાવવો શરૂ કર્યો. ખીજપુરના સુસતાનોનો રિવાજ હતો કે પોતા ગાદીએ બેસતાં વેતજ પોતાનો મકબરો બનાવવો શરૂ કરતા હતા કે જેથી કરી પોતાનો મકબરો પોતાની આંખ દેખતા જાય. આથી કરી દરેક બાદશાહ એવી ધગસ ધરાવતો કે મારો મકબરો અજોડ

ધમારત બને, પણ આ બાબતમાં મુલતાન મહમદ હાદમદ નીવડે છે. તેણે પોતાનો મકબરો એવો તો સરસ બનાવ્યો છે કે આજે તેની જોડ મળી શકે નહિ. આજે તે મકબરો પ્રથમની જાહેરાતથી જેવો બપકાદાર નથી, પરંતુ તેની બાંધણી જોઈ આપણે વિચારમાં પડીએ છીએ કે હું ગાંધીજી ! જો ! જ્ઞાન ચક્ષુથી જો ! મોટા મોટા મહાન બાદશાહો ધુળમાં મળી ગયા તો તું શું વિસાતમાં ?

ચંદ્રેલી કે કુળ રક્તદં ઇ તાજવરાં અય નેક

ધર્મા શીકમ આકસ્ત આખસ્ત તા જવેદાં.

આ જન્મ મકબરો ચોરસ આકારે છે અને તેની ઉપર જન્મ ગુંબદ છે. તેના ચારે ખૂણે સાત બાળુ વાળો એકેક છુરજ છે અને તે દરેક ઉપર વળી એકેક નાનો ગુંબદ છે. આ ધમારતની ચારે તરફ ભારે છત્તાં છે. આ ગુંબદની શોભા અવશ્યિય છે. તે ઉપરાંત વધુ ખુખી તો એ છે કે ગુંબદના ઉપરના ભાગમાં એક માણસના પગનો અવાજ એવું જ્ઞાન કરાવે છે. કે જાણે આખું ભસ્કરનું ભસ્કર ચાલ્યું આવે છે. જો કોઈ ખૂમ પાડી અવાજ કરે તો અનેક માણસો તેના જવાબ આપતાં હોય તેમ જણાય છે. ધીમી સરખી વાત કરે છત્તાં એક તરફથી બીજી તરફ સાંભળી શકાય છે. એક જાણુ ગુંબદની એક બીતે બેસે અને બીજી બીજી બીતે બેસી વાત કરે છત્તાં સાફ સાફ સાંભળી શકાય છે. એક તાળી પાડે તો સેંકડો તાળીઓનો જાણકાર સાંભળી શકે છે. એમતો આગ્રાનો તાજ મહેલ દિલ્હીના કુમાયુ તથા સફરજંગના મકબરામાં પણ પડેલો સાંભળાય છે, પણ આ મકબરાનો જેવો પ્રડેલો તો કોઈ દેકાણે પણ સાંભળાતો નથી. આ મકબરાની વીગત ઘણી રમુજ છે છત્તાં અત્રે

અસ્થાને થઈ પડવાના કચ્છી બંધ રાખવામાં આવે છે.

રાણી રંભા એ સુલતાનની માનીતી રાણી હોવાથી તેમજ સુલતાન મહમદ ઇસ્લામનો પાખંદ હોવાથી અનુમાન કરવામાં આવે છે કે રાણી રંભા પણ ઇસ્લામની પાખંદ હોવી જોઈએ*

જન્મ કયાંથી અખ કયા હયે ?

કદરદાન વાંચક બહુઓ ! રજપૂતો અને મુસલમાન આદશાહો વચ્ચે જે ગાઢો સંબંધ હતો તેના કારણે રૂપ આ આખા પુસ્તકનો ફરી એકવાર ઉપલક્ષ્ય પરિચય કરાવવા ખાતર આ રાજવંશી રાજ રત્નોની હારમાળા આપ સાહેબોના હાથમાં રજુ કરે છું. આ હારમાળામાં ફેટલાંક રાજ રત્નોનો પરિચય આ પુસ્તક દ્વારા વિગતવાર કરવાને ઐતિહાસિક મૌનતાને પરિણામે અશકત નીવડયો છું તો માત્ર આ હારમાળામાં તેઓના નામ જણી સંતોષ પામશે એવી વિનંતિ સાથે આ પુસ્તક સંપાત્ત કરે છું.

મહાન આદશાહ અકબરની રજપૂત રાણીઓ.

(૧) જયપુરના રાજા બિહારીમલ કછવાહાની દીકરી જયપુરી

રાણી.

(૨) બિકાનેરના રાજા કલ્યાણમલની દીકરી.

(૩) જૂંઘરપુરના રાજાની દીકરી.

આ રાણીની હકીકત “નયરંગે ખ્યાલ” લાહોર ઓગસ્ટ (સં

૧૬૨૮)માં લેખ ઉપરથી મેવામાં આવી છે.

આ હકીકત “નયરંગે ખ્યાલ” ૬૬ નંબર પૃ. ૪ અને રિસલા

“અક્બરી” સ. ૧૬૨૬ના એપ્રિલ અંકમાંથી લીધી છે.

- (૪) તારા રાણી
 (૫) મનભાવની રાણી
 (૬) જયપુરના રાજા ભગવાનદાસ કછવાહાની દીકરી
 જયપુરી રાણી.
આદશાહ નુરુદ્દીન જહાંગીરની રજપુત રાણીઓ.
 (૭) બાલમતી જોધબાઈ તે જોધપુરના રાજા ઉદેસીંગ
 રાઠોડની દીકરી.
 (૮) રાજા રાયસિંહ કલ્યાણમલ રાઠોડ તે બિકાનેરના રાજાની
 કુંવરી.
 (૯) જોસલમેરના રાજા રાવળ બીમની કુંવરી.
 (૧૦) કેશવદાસ જયમલ રાઠોડની કુંવરી.
 (૧૧) રાજા જગતસિંહ માનસિંહ કછવાહાની કુંવરી.
 (૧૨) રાજા રામચંદ્ર બુદેશાની કુંવરી.
શાહઝાદા પરવીઝ જહાંગીરની રજપુત રાણીઓ.
 (૧૩) જોધપુરના રાઠોડ રાજા સુરજસિંહની કુંવરી.
શાહઝાદા મુરાદ બક્ષ ઇબ્ને શાહજહાંની રજપુત રાણી.
 (૧૪) શ્રીમતી બાઈ.
શાહઝાદા શુબઝ ઇબ્ને શાહજહાંની રજપુત રાણી.
 (૧૫) કુંવરસેન કિશ્તવારીની કુંવરી
શાહઝાદા મુલયમાન શિકોહ વટ્ટે દ્વારા શિકોહની
રજપુત રાણી.
 (૧૬) રાઠોડ રાજા ગજસિંહ સુરજસિંહની કુંવરી.

મહાન મોગલ પ્રતાપી બાદશાહ આલમગીરની
રજપુત રાણી.

(૧૭) કિસ્તવારના રાજની કુંવરી નવાબ બાઇ.
શાહઝાદા મોહમ્મદ સુલ્તાન ઇબ્ને આલમગીરની
રજપુત રાણી.

(૧૮) આસામ અને કુચબિહારના રાજ ન્યદજની કુંવરી.
(૧૯) બાઈ ઉત્તમગીર.

શાહઝાદા કા બક્ષ ઇબ્ને આલમગીરની રજપુત રાણી.

(૨૦) કલ્યાણ કુંવર તે મનોહરપુરના નગીરદાર અમરસી-
ગની કુંવરી.

શાહઝાદા મોહમ્મદ સુલ્તાન ઇબ્ને આલમગીરની
રજપુત રાણી.

(૨૧) રાજ કિસ્તવારની કુંવરી બાઈ બૂપદ્મ.

બાદશાહ મોહમ્મદ આઝમ બહાદુરશાહ ઇબ્ને
આલમગીરની રજપુત રાણી.

(૨૨) મહારાજ જસવંતસિંહના કાકાના દિકરા રાજ હિયસીંહ
રાઠોડની કુંવરી.

(૨૩) નીઝામબાઈ ભાલકુંવર.

બાદશાહ જહાંગીર શાહની રજપુત રાણી.

(૨૪) અનોપબાઈ.

(૨૫) ભાલ કુંવર.

શાહઝાદા અલીમુશ્શાન ઇબ્ને અહમદશાહની રજપુત રાણી.

(૨૬) રાજા કેસરીસીંહની કુંવરી.

આદશાહ ફરુખસીયરની રજપુત રાણી.

(૨૭) જોધપુરના મહારાજા અજીતસિંહ જશવંતસિંહની કુંવરી.

આદશાહ મોહમ્મદશાહની રજપુત રાણી.

(૨૮) રાણી ઉષ્મખાન.

આદશાહ આલમગીર ખીજાની રજપુત રાણી.

(૨૯) જાંઘલ કુંવર.

આદશાહ અકબર ખીજાની રજપુત રાણી.

(૩૦) લોલ ખાન.

છેવટ.

આ સમયમાં હિંદુસ્તાન કેવો આબાદ દેસ ગણાતો હતો કે હિંદુ મુસલમાનોમાં કેવો સંપ હતો કે હિંદુ રાજ્ય વહીવટમાં મુસલમાનો ભાગ લેતા અને મુસ્લીમ રાજ્ય વહીવટમાં હિંદુ ભાગ લેતા હતા. ધર્મને કીધે એક ખીજા કાડી મરતા ન હતા; ઉમટા નાત જાત કે ધર્મનો ભેદ રાખ્યાં સિવાય રાજા કુંવરીઓનું બાદશાહી મહેલોમાં બેગમ તરીકે દાખલ થવું એ એક ખીજા સાથે એક સંપીનો અજોડ દાખલો છે. હાલ આપણા ઉપર અંગ્રેજ સરકાર રાજા કરે છે તેની સત્તા અને સાધનો બાદશાહી વખત કરતાં વધારે છે તથા રજપુતો અંગ્રેજ રાજ્યમાં ભાગ લેતા પણ જણાય છે. આજ સુધીમાં કોઈ અંગ્રેજ રાજકર્તા કે શાહી કુટુંબના માણસો માથે ધરણામી બાદશાહી ખાનદાનો સાથે જે પ્રકારનો રજપુતોનો સગપણનો સંબંધ હતો તેનો સંબંધ થયાનું જણાવું નથી. આ ઉપરથી વિચાર થાય કે તે વખતના બાદશાહો

અને રાજ્ય મહારાજ્યો એકમેક સાથે ટૂંકા ગાંઠા ભાઈચારાથી કામ લેતા હશે ! જો સત્તાના જોરથી રજપૂતોએ તેવાં સગપણ સાંધ્યા હોય એવું કહેવામાં આવે તો રજપૂત જેવી ટેકાલી કામ ઉપર ઉઠાડું કસંક મુકવા સમાન છે, કારણ કે રજપૂતો સત્તાના દાખમાં આવી બાદશાહી મહેલોમાં કુંવરીઓ મોકલી આપે એ માનવા જેવુંજ નથી. હિંદો વિચાર કરવાથી માલુમ પડે છે કે તે વખતમાં જે સંપ હતો તેની નિશાની રૂપ તે સગપણ હતાં. જો સત્તાના દખાણમાં કે રાજસોભમાં આવાં સગપણ બંધાયા હશે તો શું હાલની રાજસત્તા તે વખતની બાદશાહી સત્તા કરતાં કાચી પોચી છે ? જો રાજસોભ ખાતર આવું બનવાનું ધારવામાં આવે તો શું હાલમાં પણ તેવો રાજસોભ નહિ પેદા થતો હોય ? ના, ના. તેવું કાંઈ નહિ હતું. એતો ઇસ્લામી બાદશાહોની ઉદારતા અને એક દેશની પ્રજાના અરસપરસના ભાઈચારાના પરિણામેજ આવો સંબંધ રચાયો હતો.

આજે ધર્મની બાબત આગળ લાવી હિંદુ મુસલમાનોમાં બેદલાવનું ધર્તીંગ જગાડવા કેટલાક ચળવળીઆ ફાશીશ કરી રહ્યા છે. ખેર, હિંદુ ધર્મમાં આવો બેદલાવ હોય કે ન હોય તે જુદી વાત છે, છતાં પહેલાનાં વખતમાં રજપૂત રાજ્યો ઇસ્લામી બાદશાહોના સંબંધી બની રહેતા હતા તે ઉપરથી એટલું તો સમજાય છે કે આજે મુસલમાનો પ્રત્યે જેવો અણુગમે જાહેર કરવામાં આવે છે તેવી વાત તો નહિજ હોય. કારણ કે જો તેવું હોત તો રજપૂત રાજ્યો આવું સગપણ બાંધે ખરા કે ? કદિ નહિ. શું તે રાજ્યો હિંદુ નહતા ? શું તે હિંદુ ધર્મ સમજતા નહતા ? અરે ! તેતો ક્ષત્રિય રાજ્યો હતા અને ક્ષત્રિયો તો ગૌત્રાલણ પ્રતિપાળ રાજ્યો ગણાય છે, જેથી રાજ્યો હિંદુ ધર્મથી અંજાણ હોય તેવું મનાય નહિ. તે વખતમાં

હિંદુ મુસલમાનો એક દેશમાં વસતી એ ભાષાબધ કામો ગણાતી હતી. આજે પણ તેમજ છે. ફરક માત્ર એ છે કે તે વખતે જે હિંદુ રાજાઓ હતા તે પોતાની રૈયતને યોગ્ય શિખામણ આપી કામ ચલાવતા હતા. અમારું કહેવું એમ નથી કે તે વખતે ઇસ્લામી બાદશાહો અને હિંદુ રાજાઓમાં કંઈક કંકાસ થતો નહિ. તેવી ભડાઈઓ તો ઘણીએ થઈ હતી પણ શાંતી થઈ ગયે સગપણ અને સંબંધ ચાલુ થતાં હતાં. વળી તે વખતે તો રાજાઓ અને બાદશાહો ભડતા હતા અને રૈયત નમીત રહેતી હતી. હાલમાં તો રૈયતમાંજ કુસુંપ થવા લાગ્યો છે. ધર્મને નામે લોકો ભડવા મરવા લાગ્યા છે. જેથી હાલમાં તો આપણે પહેલાંના કરતાં પણ વધુ એકસંપી કરવાનો વિચાર કરવો જોઈએ.

હાલમાં કેટલાક વેદ ધર્મ પ્રમાણે પોતે ચાલવાની વાતો કરી મુસલમાનોથી જુદા પડવાની દલીલો કરે છે તો સવાલ એ પેદા થાય છે કે મહાન મોગલ શહેનશાહ અકબરના દરબારમાં ઘણાએ હિંદુ પડિતો રહેતા હતા તો શું તેઓ વૈદિક ધર્મથી અંજાણ હતા કે બાદશાહો સાથે તેવો ગાઢ સંબંધ પોતે રાખે અને રાજા મહારાજાઓને પણ તે પ્રમાણે વર્તવા દે? કેટલાંક વૈદિક ધર્મનાં પુસ્તકોનો અરખી ફારસી ભાષામાં તર્જુમો કરાવી એક બીજાના ધર્મની પીછાણ કરવામાં બાદવિવાદ પણ કરતા હતા પણ એકસંપી દુટતી નહોતી.

આ બધાં કારણો ધ્યાનમાં લઈ આ પુસ્તકનું મનન કરી આજ કાલ હિંદુસ્તાનમાં ચાલતા કંઈકાં ફરક કરવા જે ભાઈઓ પ્રયત્ન કરશે તો આ પુસ્તકનો હેતુ સફળ થશે. હિંદુસ્તાનના દરેક શુભેચ્છકે આ પુસ્તક વાંચી પોતાના દિલ સાથે સવાલ કરવો જોઈએ કે “જબ કયા આ અબ કયા હયે?”

→ સમાપ્ત. ←

એકલબારાવાળા પીર શાહ કાયમુદ્દીન બાવા
સાહેબની અનુપમ કિતાબ

નુરે રોશન.

તસવુફ-અલ્લજ્ઞાન અને સલુકનો એક
અમુદ ખજનો.

હિંદુ મુસ્લિમ બેડાણની એક ઉમદા સાંકળ.

ખુદાને ઓળખવાનું એક ઉત્તમ સાધન.

માંગરોલની ગાદીવાળા પીરઝાદાઓના એક મહાન વડીલ
પીર શાહ કાયમુદ્દીન બાવા સાહેબની કીતાબ “ નુરે રોશન ” જે
રહસીયતનો ખજનો અને ખુદાઇ જ્ઞાનનો બંડાર છે અને જેમાં જ્ઞાનની
ઉંડી વાતો અને છુપા બેદોનો સંગ્રહ છે તે પીર સાહેબના મુરીદો
ઘણીજ સાચવણથી રાખતા હતા અને કાંઈને પણ આપતા નહોતા.
હાલ તે કીતાબ મેળવી તેની ઉપર શરેહ લખી ગુજરાતીમાં બહાર
પાડી છે. હિંદુ અને મુસલમાન બંનેને વાંચવા લાયક છે. ખાસ કરી
ઈસ્લિમ રહસીના તરસ્યાઓ માટે તે આખે હયાતની ગરજ સારે છે.
હસો બત્રીસ પાનાનું દળદાર પુસ્તક છે. એક કાગળ, સોનેરી નામ
સાથના પાકા પુઠાની કાંમત ત્રણ રૂપીઆ. પોસ્ટેજ જુદું. નીચેના
સરનામે લખો.

એડીટર હુલ્લિકાર. હરીપુરા-સુરત.

મુન્શીઓ માટે ખાસ.

અમારા તરફથી “કુલ્લિકાર” નામનું માસિક અજમેર શરીફવાળા મહાન ખ્વાજા સાહેબની યાદગીરીમાં ગુજરાતી ભાષામાં નિયમસર ચાર વરસથી બહાર પડે છે. તેમાં દર માસે ચાલીસ સફા-પૃષ્ઠનું લખાણ હોય છે અને તે સારા ગ્લેઝ કામળ ઉપર છપાય છે. તેનું વરસ દહાડાનું લવાજમ પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૩-૦-૦ છે.

અમને કેટલાક મિત્રો ખાસ લેખામણ કરે છે કે નિશાળના મુન્શીઓ (મુસલમાન માસ્તરો)ને આ માસિક અડધી કીંમતે આપવું કે જેથી ગામના લોકોને તેનો લાભ મળી શકે. આથી અમે એવો ઠરાવ કર્યો છે કે જે મુન્શીઓ આ માસિકનો લાભ લેવા માગતા હોય તે જો અડધું લવાજમ એટલે રૂ. ૧-૮-૦ અમને અગાઉથી મનીઓર્ડરથી મોકલી આપશે તો અમે બાર મહીના સુધી તે માસિક અડધા લવાજમમાં તેમને પુરું પાડીશું. શરત એ છે કે આ મુન્શીઓ કોઈપણ સરકારી કે સરકારમાં રજીસ્ટર થયેલી નિશાળની નોકરી ઉપર ચાલુ હોવા જોઈએ. આ મુન્શીઓમાં મુસલમાન આસીરટ્ટોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

જે મુન્શીઓ દરેક મહીને એક સારો લેખ માસિક માટે અમને નિયમસર મોકલી આપશે તો અમે તે લેખ માસિકમાં છાપીશું અને તેમને માસિક માત્ર બાર આનામાં આખા વરસ માટે પુરું પાડીશું. આમાં શરત એ છે કે બાર મહીનામાં બાર લેખ અમને યોગ્ય રીતે મળવા જોઈએ.

આ લાભ અમે નિશાળના મુસલમાન મુન્શીઓને ખાસ આપવા માગીએ છીએ કે તેમની મારફત, ઇસ્લામી લાઇઓમાં વાંચનનો વિશેષ શોખ પેદા થાય. ઇસ્લામી સ્ત્રી શિક્ષકોને એક રૂબી-આમાં આપીશું. નમુનાની નકલ મફત.

એડિટર-કુલ્લિકાર. હરીપુરા, ગુ. સુરત.

